

משנה תורה - ספר שופטים

רבינו משה בן מיימון זצ"ל

• [הלכות סנהדרין](#) • [הלכות עדות](#) • [הלכות ממרים](#) • [הלכות אבל](#) • [הלכות מלכים](#)
[ומלחמותיהם](#)

הלכות סנהדרין

[פרק ראשון](#) [פרק שני](#) [פרק שלישי](#) [פרק רביעי](#) [פרק חמישי](#) [פרק ששי](#) [פרק שביעי](#) [פרק שמיני](#) [פרק תשיעי](#) [פרק עשירי](#) [פרק אחד עשר](#) [פרק שנים עשר](#) [פרק שלשה עשר](#) [פרק ארבעה עשר](#) [פרק חמשה עשר](#) [פרק ששה עשר](#) [פרק שבעה עשר](#) [פרק שמונה עשר](#) [פרק תשעה עשר](#) [פרק עשרים](#) [פרק אחד ועשרים](#) [פרק שנים ועשרים](#) [פרק שלשה ועשרים](#) [פרק ארבעה ועשרים](#) [פרק חמשה ועשרים](#) [פרק ששה ועשרים](#)

הלכות עדות

[פרק ראשון](#) [פרק שני](#) [פרק שלישי](#) [פרק רביעי](#) [פרק חמישי](#) [פרק ששי](#) [פרק שביעי](#) [פרק שמיני](#) [פרק תשיעי](#) [פרק עשירי](#) [פרק אחד עשר](#) [פרק שנים עשר](#) [פרק שלשה עשר](#) [פרק ארבעה עשר](#) [פרק חמשה עשר](#) [פרק ששה עשר](#) [פרק שבעה עשר](#) [פרק שמונה עשר](#) [פרק תשעה עשר](#) [פרק עשרים](#) [פרק אחד ועשרים](#) [פרק שנים ועשרים](#)

הלכות ממרים

[פרק ראשון](#) [פרק שני](#) [פרק שלישי](#) [פרק רביעי](#) [פרק חמישי](#) [פרק ששי](#) [פרק שביעי](#)

הלכות אבל

[פרק ראשון](#) [פרק שני](#) [פרק שלישי](#) [פרק רביעי](#) [פרק חמישי](#) [פרק ששי](#) [פרק שביעי](#) [פרק שמיני](#) [פרק תשיעי](#) [פרק עשירי](#) [פרק אחד עשר](#) [פרק שנים עשר](#) [פרק שלשה עשר](#) [פרק ארבעה עשר](#)

הלכות מלכים ומלחמותיהם

[פרק ראשון](#) [פרק שני](#) [פרק שלישי](#) [פרק רביעי](#) [פרק חמישי](#) [פרק ששי](#) [פרק שביעי](#) [פרק שמיני](#) [פרק תשיעי](#) [פרק עשירי](#) [פרק אחד עשר](#) [פרק שנים עשר](#)

ספר שופטים - והוא ספר ארבעה עשר - הלכותיו חמש. וזהו סידורן:
הלכות סנהדרין והעונשין המסורין להם. הלכות עדות. הלכות ממרים.
הלכות אבל. הלכות מלכים ומלחמותיהם:

הלכות סנהדרין

והעונשין המסורין להם יש בכללן שלשים מצות. עשר מצות עשה. ועשרים מצות לא תעשה: וזה הוא פרטן: א) למנות שופטים. ב) שלא למנות דיין שאינו יודע דרך המשפט. ג) לנטות אחרי רבים אם נחלקו השופטים. ד) שלא להרוג אם רבו המחייבין באיש אחד עד שיהיו יתר שנים. ה) שלא ילמד חובה מי שלמד זכות בדיני נפשות. ו) להרוג בסקילה. ז) להרוג בשריפה. ח) להרוג בסייף. ט) להרוג בחנק. י) לתלות. יא) לקבור הנהרג ביום הריגתו. יב) שלא תלין נבלתו. יג) שלא להחיות מכשף. יד) להלקות הרשע. טו) שלא יוסיף בהכאת הלוקה. טז) שלא לענוש אנוס. יז) שלא להרוג דם נקי באומד הדעת. יח) שלא לחוס על הורג חבירו או חובל בו. יט) שלא לרחם את הדל בדין. כ) שלא להדר גדול בדין. כא) שלא להטות הדין על בעלי עבירות אע"פ שהוא חוטא. כב) שלא לעוות משפט. כג) שלא להטות משפט גר ויתום. כד) לשפוט בצדק. כה) שלא לירא בדין מאיש זרוע. כו) שלא ליקח שוחד. כז) שלא לקלל הדיינים. כח) שלא לישא שמע שוא. כט) שלא לקלל הנשיא. ל) שלא לקלל אדם משאר בני ישראל הכשרים: וביאור מצות אלו בפרקים אלו:

הלכות סנהדרין - פרק ראשון

א מצות עשה של תורה למנות שופטים ושוטרים בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך שנאמר [\(דברים טז-יח\)](#) "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך". שופטים אלו הדיינים הקבועין בבית דין ובעלי דינין באים

לפניהם. שוטרים אלו בעלי מקל ורצועה והם עומדים לפני הדיינין המסבבין בשווקים וברחובות ועל החנויות לתקן השערים והמדות ולהכות כל מעוות וכל מעשיהם ע"פ הדיינים וכל שיראו בו עוות דבר מביאין אותו לבית דין ודנין אותו כפי רשעו :

ב אין אנו חייבין להעמיד בתי דינים בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר אלא בארץ ישראל בלבד. אבל בחוצה לארץ אינן חייבין להעמיד בית דין בכל פלך ופלך שנאמר [\(דברים טז-יח\)](#) "תתן לך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך לשבטיך":

ג כמה בתי דינין קבועין יהיו בישראל וכמה יהיה מניינן. קובעין בתחלה בית דין הגדול במקדש. והוא הנקרא סנהדרי גדולה ומניינם שבעים ואחד. שנאמר [\(במדבר יא-טז\)](#) "אספה לי שבעים איש מזקני ישראל" ומשה על גביהן שנאמר [\(במדבר יא-טז\)](#) "והתיצבו שם עמך" הרי שבעים ואחד. הגדול בחכמה שבכולן מושיבין אותו ראש עליהן והוא ראש הישיבה והוא שקורין אותו החכמים נשיא בכל מקום והוא העומד תחת משה רבינו. ומושיבין הגדול שבשבעים משנה לראש ויושב מימינו והוא הנקרא אב בית דין ושאר השבעים יושבין לפניו כפי שניהם וכפי מעלתם. כל הגדול מחבירו בחכמה יהיה קרוב לנשיא משמאלו יותר מחבירו. והם יושבין בכמו חצי גורן בעיגול כדי שיהיה הנשיא עם אב בית דין רואין כולן. ועוד מעמידין שני בתי דינין של עשרים ושלושה עשרים ושלושה אחד על פתח העזרה ואחד על פתח הר הבית. ומעמידין בכל עיר ועיר מישראל שיש בה מאה ועשרים או יותר סנהדרי קטנה ויושבת בשער העיר שנאמר [\(עמוס ה-טו\)](#) "והציגו בשער משפט". וכמה יהיה מניינם עשרים ושלושה דיינים והגדול בחכמה שבכולן ראש עליהן והשאר יושבין בעיגול כמו חצי גורן כדי שיהא הראש רואה את כולן :

ד עיר שאין בה מאה ועשרים מעמידין בה שלשה דיינים שאין בית דין פחות משלשה כדי שיהא בהן רוב ומיעוט אם היתה ביניהן מחלוקת בדין מן הדיינין :

ה כל עיר שאין בה שני חכמים גדולים אחד ראוי ללמד ולהורות בכל התורה כולה ואחד יודע לשמוע ויודע לשאול ולהשיב אין מושיבין בה סנהדרין אע"פ שיש בה אלפים מישראל :

ו סנהדרין שיש בה שנים אלו אחד ראוי לשמוע ואחד ראוי לדבר הרי זו סנהדרין היו בה שלשה הרי זו בינונית היו בה ארבעה יודעים לדבר הרי זו סנהדרי חכמה :

ז כל סנהדרי קטנה מושיבין לפניהן שלש שורות של תלמידי חכמים בכל שורה ושורה עשרים ושלושה איש. שורה ראשונה קרובה לסנהדרין.

ושורה שנייה למטה הימנה. ושלישית למטה הימנה. וכל שורה ושורה יושבין בה לפי מעלתן בחכמה :

ח אם נחלקו הסנהדרין והוצרכו לסמוך אחד להוסיף על מניינן סומכין מן הראשונה גדול שבה והראשון שבשורה שנייה בא ויושב בסוף שורה הראשונה כדי למלאות חסרונה והראשון שבשלישית בא ויושב בסוף שורה שנייה. ובוררין להן אחד משאר הקהל ומושיבין אותו בסוף שורה שלישית. וכן אם צרכו לסמוך שני או שלישי על הסדר הזה הם עושים :

ט כל מקום שיש בו סנהדרין יהיו שם שני סופרי דיינים עומדין לפניהם אחד מן הימין ואחד מן השמאל. אחד כותב דברי המחייבין ואחד כותב דברי המזכים :

י ולמה אין סנהדרין אלא בעיר שיש בה מאה ועשרים. כדי שיהיה מהן סנהדרין של עשרים ושלושה ושלוש שורות של עשרים ושלושה ועשרה בטלנין של בית הכנסת. ושני סופרים ושני חזנים ושני בעלי דינין. ושני עדים ושני זוממין. ושני זוממי זוממין. ושני גבאי צדקה ועוד אחד כדי שיהיו שלשה לחלק צדקה. ורופא אומן. ולבלר. ומלמד תינוקות הרי מאה ועשרים :

הלכות סנהדרין - פרק שני

א אין מעמידין בסנהדרין בין בגדולה בין בקטנה אלא אנשים חכמים ונבונים. מופלגין בחכמת התורה בעלי דיעה מרובה. יודעים קצת משאר חכמות כגון רפואות וחשבון ותקופות ומזלות ואיצטגנינות ודרכי המעוננים והקוסמים והמכשפים והבלי ע"ז וכיוצא באלו כדי שיהיו יודעים לדון אותם. ואין מעמידין בסנהדרין אלא כהנים לויים וישראלים המיוחסים הראויים להשיא לכהונה. שנאמר [\(במדבר יא-טז\)](#) "והתיצבו שם עמך" בדומין לך בחכמה וביראה וביחס :

ב ומצוה להיות בסנהדרין גדולה כהנים ולויים שנאמר [\(דברים יז-ט\)](#) "ובאת אל הכהנים הלויים" ואם לא מצאו אפילו היו כולם ישראלים הרי זה מותר :

ג אין מעמידין בכל הסנהדרין לא זקן מופלג בשנים. ולא סריס מפני שיש בהן אכזריות. ולא מי שאין לו בנים כדי שיהא רחמן :

ד ואין מושיבין מלך ישראל בסנהדרין שאסור לחלוק עליו ולמרות את דברו. אבל מושיבין כהן גדול אם היה ראוי בחכמה :

ה מלכי בית דוד אע"פ שאין מושיבין אותם בסנהדרין יושבין ודנים הם את העם. ודנים אותם אם יש עליהן דין. אבל מלכי ישראל אין דנין ואין דנין אותם לפי שאין נכנעים לדברי תורה שמא תבא מהן תקלה:

ו כשם שבית דין מנוקין בצדק כך צריכין להיות מנוקין מכל מומי הגוף. וצריך להשתדל ולבדוק ולחפש שיהיו כולן בעלי שיבה בעלי קומה. בעלי מראה. נבוני לחש. ושידעו ברוב הלשונות כדי שלא תהא סנהדרין שומעת מפי התורגמן:

ז בית דין של שלשה אף על פי שאין מדקדקין בהן בכל אלו הדברים צריך שיהא בכל אחד מהן שבעה דברים ואלו הן. חכמה. וענוה. ויראה. ושנאת ממון. ואהבת האמת. ואהבת הבריות להן. ובעלי שם טוב. וכל אלו הדברים מפורשין הן בתורה. הרי הוא אומר [\(דברים א-ג\)](#) "אנשים חכמים ונבונים" הרי בעלי חכמה אמור. [\(דברים א-ג\)](#) "וידועים לשבטיכם" אלו שרוח הבריות נוחה מהם. ובמה יהיו אהובים לבריות בזמן שיהיו בעלי עין טובה. ונפש שפלה. וחברתן טובה. ודבורן ומשאן בנחת עם הבריות. ולהלן הוא אומר [\(שמות יח-כא\)](#) "אנשי חיל" אלו שהן גבורים במצות ומדקדקים על עצמם וכובשין את יצרן עד שלא יהא להן שום גנאי ולא שם רע ויהא פרקן נאה. ובכלל אנשי חיל שיהיה להן לב אמיץ להציל עשוק מיד עושקו כענין שנאמר [\(שמות ב-יז\)](#) "ויקם משה וישיען". ומה משה רבינו עניו אף כל דיין צריך להיות עניו. [\(שמות יח-כא\)](#) "יראי אלהים" כמשמעו. [\(שמות יח-כא\)](#) "שונאי בצע" אף ממון שלהם אינן נבהלין עליו. ולא רודפין לקבץ הממון. שכל מי שהוא נבהל להון חסר יבואנו. [\(שמות יח-כא\)](#) "אנשי אמת" שיהיו רודפין אחר הצדק מחמת עצמן בדעתן. אוהבין את האמת ושונאין את החמס ובורחין מכל מיני העול:

ח אמרו חכמים שמבית דין הגדול היו שולחים בכל ארץ ישראל ובודקין כל מי שימצאוהו חכם וירא חטא ועניו ושפוי ופרקו נאה ורוח הבריות נוחה הימנו. עושין אותו דיין בעירו. ומשם מעלין אותו לפתח הר הבית ומשם מעלין אותו לפתח העזרה. ומשם מעלין אותו לבית דין הגדול:

ט בית דין של שלשה שהיה אחד מהן גר הרי זה פסול. עד שתהיה אמו מישראל. היה אחד ממזר אפילו שלשתן ממזרים הרי אלו כשירין לדון. וכן אם היה כל אחד מהם סומא באחד מעיניו כשר מה שאין כן בסנהדרין. אבל הסומא בשתי עיניו פסול לכל:

י אע"פ שאין בית דין פחות משלשה מותר לאחד לדון מן התורה שנאמר [\(ויקרא יט-טו\)](#) "בצדק תשפוט עמיתך" ומדברי סופרים עד שיהיו שלשה. ושנים שדנו אין דיניהן דין:

יא אחד שהיה מומחה לרבים או שנטל רשות מבית דין הרי זה מותר לו לדון יחידי אבל אינו חשוב בית דין. ואע"פ שהוא מותר מצות חכמים

הוא שמושיב עמו אחרים שהרי אמרו אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד :

יב יש לאדם לעשות דין לעצמו אם יש בידו כח הואיל וכדת וכהלכה הוא עושה אינו חייב לטרוח ולבוא לבית דין. אף על פי שלא היה שם הפסד בנכסיו אילו נתאחר ובא לבית דין. לפיכך אם קבל עליו בעל דינו והביאו לבית דין ודרשו ומצאו שעשה כהלכה ודין אמת דן לעצמו אין סותרין את דינו :

יג אע"פ שבית דין של שלשה בית דין שלם הוא כל זמן שהן רבים הרי זה משובח. ומוטב שיחתך הדין באחד עשר יותר מעשרה וצריכין שיהיו היושבים כולם שם בבית דין תלמידי חכמים וראויין :

יד ואסור לאדם חכם שישב בדין עד שידע עם מי ישב שמא יצטרף עם אנשים שאינם הגונים ונמצא בכלל קשר בוגדים לא בכלל בית דין :

הלכות סנהדרין - פרק שלישי

א עד אימתי יושבין הדיינים בדין סנהדרי קטנה ובית דין של שלשה יושבין מאחר תפלת השחר עד סוף שש שעות ביום. אבל בית דין הגדול היו יושבין מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערבים. ובשבתות וימים טובים היו יושבין בבית המדרש שבהר הבית :

ב אין בית דין של שבעים ואחד צריכין שיהיו יושבין כולן כאחד במקומן שבמקדש. אלא בעת שיהו צריכין להתקבץ מתקבצין כולן. ובשאר העתות כל מי שהיה לו עסק יצא לעשות חפצו וחוזר והוא שלא יפחתו מעשרים ושלשה יושבין תמיד כל זמן ישיבתן. הוצרך אחד מהן לצאת הרי זה מסתכל בחביריו הנשארים אם ישארו שם עשרים ושלשה יצא ואם לאו לא יצא עד שיבא אחר :

ג אין מתחילין את הדינין בלילה. מפי השמועה למדו שהדינין כנגעים שנאמר [\(דברים כא-ה\)](#) "כל ריב וכל נגע" מה ראיית נגעים ביום בלבד אף הדינין ביום בלבד :

ד וכן אין מקבלין עדות ואין מקיימין שטרות בלילה ובדיני ממונות אם התחילו ביום מותר לגמור הדין בלילה :

ה הנחלות כדינין שנאמר בהן לחוקת משפט. לפיכך אין מפילין נחלות בלילה :

ו שנים שנכנסו לבקר את החולה וצוה בפניהם. כותבים ואין עושים דין ואם היו. שלשה רצו כותבין רצו עושין דין. במה דברים אמורים ביום אבל בלילה כותבין ואין עושין דין :

ז כל בית דין של ישראל שהוא הגון שכינה עמהם. לפיכך צריכין הדיינים לישב באימה ויראה ועטיפה וכובד ראש ואסור להקל ראש או לשחק או לספר בשיחה בטילה בבית דין אלא בדברי תורה וחכמה :

ח כל סנהדרין או מלך או ראש גולה שהעמידו להן לישראל דין שאינו הגון ואינו חכם בחכמת התורה וראוי להיות דין. אף על פי שהוא כולו מחמדים ויש בו טובות אחרות הרי זה שהעמידו עובר בלא תעשה. שנאמר [\(דברים א-יז\)](#) "לא תכירו פנים במשפט". מפי השמועה למדו שזה מדבר כנגד הממונה להושיב דיינין. אמרו חכמים שמא תאמר איש פלוני נאה אושיבנו דין. איש פלוני גבור אושיבנו דין. איש פלוני קרובי אושיבנו דין. איש פלוני יודע בכל לשון אושיבנו דין. נמצא מזכה את החייב ומחייב את הזכאי לא מפני שהוא רשע אלא מפני שאינו יודע. לכך נאמר [\(דברים א-יז\)](#) "לא תכירו פנים במשפט". ועוד אמרו כל המעמיד לישראל דין שאינו הגון כאילו הקים מצבה שנאמר [\(דברים טז-כב\)](#) "ולא תקים לך מצבה אשר שנה ה' אלהיך". ובמקום תלמידי חכמים כאילו נטע אשירה שנאמר [\(דברים טז-כא\)](#) "לא תטע לך אשירה כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך". וכן אמרו חכמים [\(שמות כ-ב\)](#) "לא תעשון אתי אלהי כסף" אלוה הבא בשביל כסף וזהב זה הדיין שמינוהו מפני עשרו בלבד :

ט כל דין שנתן ממון כדי שיתמנה אסור לעמוד מפניו. וצוו חכמים להקל אותו ולזלזל בו. ואמרו חכמים שהטלית שמתעטף בה תהי בעיניך כמרדעת של חמור :

י כך היה דרך חכמים הראשונים בורחין מלהתמנות. ודוחקין עצמן הרבה שלא ישבו בדין עד שידעו שאין שם ראוי כמותם ושם ימנעו מן הדין תקלקל השורה. אעפ"כ לא היו יושבין בדין אלא עד שמכבידין עליהם את העם והזקנים ופוצרים בהן :

הלכות סנהדרין - פרק רביעי

א אחד בית דין הגדול ואחד סנהדרין קטנה או בית דין של שלשה צריך שיהיה אחד מהן סמוך מפי הסמוך. ומשה רבינו סמך יהושע ביד שנאמר [\(במדבר כז-כג\)](#) "ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו". וכן השבעים זקנים משה רבינו סמכם ושרתה עליהן שכינה. ואותן הזקנים סמכו לאחרים ואחרים

לאחרים ונמצאו הסמוכין איש מפי איש עד בית דינו של יהושע ועד בית דינו של משה רבינו. ואחד הנסמך מפי הנשיא או מפי אחד מן הסמוכין אפילו לא היה אותו סמוך בסנהדרין מעולם:

ב וכיצד היא הסמיכה לדורות לא שיסמכו ידיהן על ראש הזקן אלא שקורין לו רבי ואומרים לו הרי את סמוך ויש לך רשות לדון אפילו דיני קנסות:

ג ואין סומכין סמיכה שהיא מינוי הזקנים לדיינות אלא בשלשה והוא שיהיה האחד מהן סמוך מפי אחרים כמו שביארנו:

ד אין קרוי אלהים אלא בית דין שנסמך בארץ ישראל בלבד והם האנשים החכמים הראויין לדון שבדקו אותן בית דין של ארץ ישראל ומינו אותם וסמכו אותן:

ה בראשונה היה כל מי שנסמך סומך לתלמידיו. וחכמים חלקו כבוד להלל הזקן והתקינו שלא יהא אדם נסמך אלא ברשות הנשיא. ושלא יהא הנשיא סומך אלא אם כן היה אב בית דין עמו. ושלא יהיה אב בית דין סומך אלא אם כן היה הנשיא עמו. אבל שאר החבורה יש לכל אחד מהם לסמוך ברשות הנשיא. והוא שיהיו שנים עמו שאין סמיכה פחות משלשה:

ו אין סומכין זקנים בחוצה לארץ ואע"פ שאלו הסומכין נסמכו בארץ ישראל. אפילו היו הסומכין בארץ והנסמך חוצה לארץ אין סומכין. ואין צריך לומר אם היו הסומכין בחוצה לארץ והנסמכין בארץ. היו שניהם בארץ סומכין אותו אף על פי שאינו עם הסמוכים במקום אחד. אלא שולחין לו או כותבין לו שהוא סמוך ונותנין לו רשות לדון דיני קנסות הואיל ושניהם בארץ. וכל ארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים ראויה לסמיכה:

ז יש לסומכין לסמוך אפילו מאה בפעם אחת. ודוד המלך סמך שלשים אלף ביום אחד:

ח ויש להן למנות כל מי שירצו לדברים יחידים. והוא שיהיה ראוי לכל הדברים. כיצד חכם מופלא שראוי להורות לכל התורה כולה יש לבית דין לסמוך אותו וליתן לו רשות לדון ולא להורות באיסור והיתר. או יתנו לו רשות באיסור והיתר ולא לדון דיני ממונות. או יתנו רשות לזה ולזה אבל לא לדון דיני קנסות. או לדון דיני קנסות אבל לא להתיר בכורות במומין. או יתנו לו רשות להתיר נדרים בלבד או לראות כתמים וכן כל כיוצא בהן:

ט וכן יש לסומכין ליתן רשות עד זמן ולומר לנסמך יש לך רשות לדון או להורות עד שיבא הנשיא לכאן. או כל זמן שאין אתה עמנו במדינה וכן כל כיוצא בזה:

י חכם מופלא שהוא סומא בעינו אחת אע"פ שהוא ראוי לדיני ממונות אין סומכין אותו לדיני ממונות מפני שאינו ראוי לכל הדברים וכן כל כיוצא בזה:

יא הרי שלא היה בארץ ישראל אלא סומך אחד מושיב שנים בצדו וסומך שבעים כאחד או זה אחר זה ואחר כך יעשה הוא והשבעים בית דין הגדול ויסמכו בתי דינין אחרים: נראין לי הדברים שאם הסכימו כל החכמים שבארץ ישראל למנות דיינים ולסמוך אותם הרי אלו סמוכים ויש להן לדון דיני קנסות ויש להן לסמוך לאחרים. אם כן למה היו החכמים מצטערין על הסמיכה כדי שלא יבטלו דיני קנסות מישראל. לפי שישראל מפוזרין ואי אפשר שיסכימו כולן ואם היה שם סמוך מפי סמוך אינו צריך דעת כולן אלא דן דיני קנסות לכל שהרי נסמך מפי בית דין. והדבר צריך הכרע:

יב בית דין שנסמכו בארץ ישראל ויצאו חוצה לארץ הרי הם דנים דיני קנסות בחוצה לארץ כדרך שדנים בארץ. שסנהדרין נוהגת בארץ ובחוצה לארץ והוא שיהיו סמוכים:

יג ראשי גליות שבבבל במקום מלך הן עומדים. ויש להן לרדות את ישראל בכל מקום ולדון עליהן בין רצו בין לא רצו שנאמר [\(בראשית מט-נ\)](#) "לא יסור שבט מיהודה" אלו ראשי גליות שבבבל:

יד וכל דיין הראוי לדון שנתן לו ראש גלות רשות לדון יש לו רשות לדון בכל העולם אע"פ שלא רצו בעלי דינין בין בארץ בין בחוצה לארץ אע"פ שאינו דן דיני קנסות. וכל דיין הראוי לדון שנתנו לו בית דין שבארץ ישראל רשות לדון יש לו רשות לדון בכל ארץ ישראל ובעיירות העומדות על הגבולים אע"פ שלא רצו בעלי דינין. אבל בחוצה לארץ אין רשותן מועלת לו לכוף את בעלי דינין. אע"פ שיש לו לדון דיני קנסות בחוצה לארץ אינו דן אלא למי שרוצה לדון אצלו. אבל לכוף את בעלי דינין ולדון להם אין לו רשות עד שיטול רשות מראש גלות:

טו מי שאינו ראוי לדון מפני שאינו יודע או מפני שאינו הגון שעבר ראש גלות ונתן לו רשות או שטעו בית דין ונתנו לו רשות אין הרשות מועלת לו כלום עד שיהא ראוי. שהמקדיש בעל מום למזבח אין הקדושה חלה עליו:

א אין מעמידין מלך אלא על פי בית דין של שבעים ואחד. ואין עושין סנהדרי קטנה לכל שבט ושבט ולכל עיר ועיר אלא על פי בית דין של שבעים ואחד. ואין דנין לא את השבט שהודח כולו ולא את נביא השקר ולא את כהן גדול בדיני נפשות אלא בבית דין הגדול. אבל דיני ממונות [של כהן גדול] בשלשה. וכן אין עושין זקן ממרא ולא עושין עיר הנדחת ולא משקין את הסוטה אלא בבית דין הגדול. ואין מוסיפין על העיר ועל העזרות ולא מוציאים למלחמת הרשות ולמדידת החלל אלא על פי בית דין הגדול. שנאמר [\(שמות יח-כב\)](#) "כל הדבר הגדול יביאו אליך":

ב אין דנין דיני נפשות בפחות מעשרים ושלשה שהן סנהדרי קטנה בין דיני נפשות של אדם בין דיני נפשות של בהמה. לפיכך אין דנין שור הנסקל ולא הבהמה הנרבעת או הרובע אלא בבית דין של עשרים ושלשה. אפילו ארי ודוב וברדלס שהן בני תרבות ויש להן בעלים שהמיתו מיתתן בעשרים ושלשה. אבל נחש שהמית אחד הורג אותו:

ג המוציא שם רע אין דנין אותו תחילה אלא בבית דין של עשרים ושלשה מפני שיש בדינו צד דיני נפשות שמא יהיה הדבר אמת ותסקל הבת. לא נאמנו דברי הבעל ובא האב לתובעו בקנס דינו בשלשה. ומניין שאין דנין דיני נפשות אלא בעשרים ושלשה. אע"פ שדברי קבלה הן הרי הוא אומר [\(במדבר לה-כד\)](#) "ושפטו העדה" [\(במדבר לה-כה\)](#) "והצילו העדה" עדה שופטת ועדה מצלת. עדה שופטת והן המחייבין. ועדה מצלת והן המזכין. ואין עדה פחות מעשרה הרי עשרים. ומוסיפין שלשה כדי שלא יהא בית דין שקול ויהיה בו אחרי רבים להטות:

ד מכות בשלשה ואף על פי שאפשר שימות כשמלקין אותו:

ה עריפת העגלה בחמשה:

ו עיבור החדש בשלשה:

ז עיבור השנה בשבעה. וכל אלו סמוכין כמו שביארנו:

ח דיני קנסות כגון גזילות וחבלות ותשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה והאונס והמפתה וכיוצא בהן אין דנין אותם אלא שלשה מומחים והם הסמוכין בארץ ישראל. אבל שאר דיני ממונות כגון הודאות והלואות אינן צריכין מומחה אלא אפילו שלשה הדיוטות ואפילו אחד מומחה דן אותן. לפיכך דנין בהודאות והלואות וכיוצא בהן בחוצה לארץ. אע"פ שאין בית דין של חוצה לארץ אלהים שליחות בית דין של ארץ ישראל עושין. ואין להן רשות לדון דיני קנסות בשליחותן:

ט אין דנין בית דין של חוצה לארץ אלא דברים המצויין תמיד ויש בהן חסרון כיס. כגון הודאות והלואות ומזיק ממון חבירו. אבל דברים שאין מצויין אע"פ שיש בהן חסרון כיס כגון בהמה שחבלה בחברתה. או דברים המצויין אבל אין בהן חסרון כיס כגון תשלומי כפל אין דנין אותן דייני חוצה לארץ. וכן כל הקנסות שקנסו חכמים בתוקע לחבירו ובסוטר את חבירו וכיוצא בהן אין גובין אותו דייני חוצה לארץ. וכל המשלם חצי נזק אין גובין אותו דייני חוצה לארץ חוץ מחצי נזק צרורות מפני שהוא ממון ואינו קנס:

י כל הנישום כעבד אין גובין אותו דייני חוצה לארץ. לפיכך אדם שחבל בחבירו אין גובין הנזק והצער והבשת שהוא חייב בהן דייני חוצה לארץ. אבל שבת ורפוי גובין מפני שיש בהן חסרון כיס. וכן הורו הגאונים ואמרו שמעשים בכל יום לגבות שבת ורפוי בבבל:

יא בהמה שהזיקה את האדם אין גובין נזקו דייני חוצה לארץ מפני שהוא דבר שאינו מצוי. אבל אדם שהזיק בהמת חבירו משלם נזק שלם בכל מקום כמי שקרע כסותו או שבר כליו או קצץ נטיעותיו. וכן בהמה שהזיקה בשן ורגל הואיל והיא מועדת להן מתחילתה הרי זה דבר מצוי וגובין אותו דייני חוצה לארץ. בין שהזיקה בהמה אחרת כגון שנתחככה בה או אכלה פירות שדרכה לאכלן וכיוצא בזה. בין שהזיקה אוכלין וכלים שהיא חייבת עליהן נזק שלם הכל גובין דייני חוצה לארץ. אבל אם היתה תמה והועדה והזיקה כגון שנשכה או נגפה או רבצה או בעטה או נגחה אין גובין הנזק הזה השלם דייני חוצה לארץ שאין מועד בחוצה לארץ. ואפילו הועד בארץ ויצא לחוצה לארץ והזיק אין גובין נזקו מפני שאינו דבר מצוי:

יב מפני מה אין מועד בחוצה לארץ. לפי שצריך להעיד בו בפני בית דין ואין שם בית דין אלא הסמוכין בארץ. לפיכך אם היו בית דין בחוצה לארץ כשם שהן דנים דיני קנסות בחוצה לארץ כך מעידים את הבהמה בפניהם בחוצה לארץ:

יג מי שגנב או גזל גובין ממנו הקרן דייני חוצה לארץ אבל אין גובין את הכפל:

יד ולא כל המשלם על פי עצמו גובין ממנו דייני חוצה לארץ שהרי הפגם והבשת והכופר משלם אדם על פי עצמו כגון שאמר פתיתי בתו של פלוני והמית שורי את פלוני ואין גובין אותו דייני חוצה לארץ:

טו דיני גרמות אינן כקנסות וגובין אותן ודנין בהן בחוצה לארץ:

טז וכן דין המוסר ממון חבירו אע"פ שלא עשה מעשה גובין אותו דייני חוצה לארץ:

יז מנהג הישיבות בחוצה לארץ אף על פי שאין גובין שם קנס מנדין אותו עד שיפייס לבעל דינו או יעלה עמו לדין לארץ ישראל. וכיון שיתן לו שיעור הראוי לו מתירין נדויו בין שנתפייס בעל דינו בין שלא נתפייס. וכן אם תפש הניזק שיעור מה שראוי לו ליטול אין מוציאין אותו מידו :

יח יחיד שהוא מומחה לרבים אע"פ שהוא דן דיני ממונות יחידי אין ההודאה בפניו הודאה בבית דין ואפילו היה סמוך. אבל השלשה אע"פ שאינן סמוכין והרי הן הדיוטות ואין אני קורא בהם אלהים הרי ההודאה בפניהם הודאה בבית דין. וכן הכופר בפניהם ואחר כך באו עדים הוחזק כפרן ואינו יכול לחזור ולטעון כמו שביארנו. כללו של דבר הרי הן לענין הודאות והלואות וכיוצא בהן כבית דין הסמוך לכל הדברים :

הלכות סנהדרין - פרק ששי

א כל דיין שדן דיני ממונות וטעה אם טעה בדברים הגלויים והידועים כגון דינין המפורשין במשנה או בגמרא חוזר הדין ומחזירין הדבר כשהיה ודנין בו כהלכה. ואם אי אפשר להחזיר כגון שהלך זה שנטל הממון שלא כדין למדינת הים. או שהיה אלם או שטמא דבר טהור או שהורה בכשרה שהיא טריפה והאכילה לכלבים וכיוצא בזה הרי זה פטור מלשלם. אף על פי שגרם להזיק לא נתכוון להזיק :

ב טעה בשקול הדעת כגון דבר שהוא מחלוקת תנאים או אמוראים ולא נפסקה הלכה כאחד מהן בפירוש ועשה כאחד מהן ולא ידע שכבר פשט המעשה בכל העולם כדברי האחר. אם היה זה דיין מומחה ונטל רשות מראש גלות. או שלא היה נוטל רשות אבל קבלו אותו בעלי דינין עליהן. הואיל והוא מומחה חוזר הדין. ואם אי אפשר להחזיר פטור מלשלם. אחד הנוטל רשות מראש גלות או הנוטל רשות מבית דין של ישראל בארץ ישראל אבל לא בחוצה לארץ כמו שביארנו :

ג היה הטועה מומחה ולא נטל רשות ולא קבלו אותו בעלי דינין עליהן. או שלא היה מומחה אבל קבלו אותו בעלי דינין עליהן לדון להן כדין וטעה בשקול הדעת. אם נשא ונתן ביד מה שעשה עשוי וישלם מביתו. אם לא נשא ונתן ביד יחזור הדין. ואם אי אפשר להחזיר ישלם מביתו :

ד אבל מי שאינו מומחה ולא קבלו אותו בעלי דינין אע"פ שנטל רשות הרי זה בכלל בעלי זרוע ואינו בכלל הדיינין. לפיכך אין דינו דין בין טעה בין לא טעה וכל אחד מבעלי דינין אם רצה חוזר ודן בפני בית דין. ואם טעה ונשא ונתן ביד חייב לשלם מביתו וחוזר ולוקח מבעל דין זה שנתן

לו שלא כהלכה. ואם אין לו להחזיר או שטמא או שהאכיל דבר המותר לכלבים ישלם כדין כל גורם להזיק שזה מתכוין להזיק הוא :

ה דיין שטעה וחייב שבועה למי שאינו חייב בה ועשה זה פשרה עם בעל דינו כדי שלא ישבע ואחר כך ידע שאינו בן שבועה. אע"פ שקנו מידו על הפשרה אינה כלום שלא קבל עליו ליתן לו או למחול לו אלא כדי שיפטר משבועה שחייבו בה הטועה וכל קניין בטעות חוזר וכן כל כיוצא בזה :

ו שנים שנתעצמו בדין אחד אומר נדון כאן ואחד אומר נעלה לבית דין הגדול שמא יטעו אלו הדיינים ויוציאו ממון שלא כדין כופין אותו ודן בעירו. ואם אמר כתבו ותנו לי מאי זה טעם דנתוני שמא טעיתם כותבים ונותנין לו ואחר כך מוציאים ממנו. ואם הוצרך לשאול דבר מבית דין הגדול שבירושלים כותבים ושולחין ושואלין ודנין להם בעירם כפי מה שיבא בכתב בית דין הגדול :

ז במה דברים אמורים בשאר הדיינים שזה טוען וזה טוען או כשאמר המלוה נדון כאן והלוה אומר נלך לבית דין הגדול. אבל אם אמר המלוה נלך לבית דין הגדול כופין את הלוה ועולה עמו שנאמר **(משלי כב-ז) "עבד לזה לאיש מלוה"**. וכן אם טען זה שהזיקו או גזלו ורצה הטוען לעלות כופין בית דין שבעירו את הנטען לעלות עמו וכן כל כיוצא בזה :

ח במה דברים אמורים כשיהיו שם עדים או ראיה לנגזל או לניזק או למלוה אבל טענה רקנית אין מחייבין את הנטען לצאת כלל אלא נשבע במקומו ונפטר :

ט וכן הדין בזמן הזה שאין שם בית דין גדול אבל יש מקומות שיש בהן חכמים גדולים מומחין לרבים ומקומות שיש בהן תלמידים שאינם כמותן. אם אמר המלוה נלך למקום פלוני שבארץ פלונית לפלוני ופלוני הגדול ונדון לפניו בדין זה. שכופין את הלוה והולך עמו וכן היו מעשים בכל יום בספרד :

הלכות סנהדרין - פרק שביעי

א אחד מבעלי דינין שאמר איש פלוני ידון לי ואמר בעל דינו פלוני ידון לי הרי אלו שני הדיינים שבירר זה אחד וזה אחד הם בוררים להן דיין שלישי ושלשתן דנין לשניהן שמתוך כך יצא הדין לאמתו. אפילו היה האחד שביררו בעלי הדין חכם. גדול וסמוך אינו יכול לכוף את בעל דינו שידון אצל זה אלא גם הוא בורר מי שירצה :

ב מי שקבל עליו קרוב או פסול בין להיותו דיין בין להיותו עד עליו. אפילו קבל אחד מן הפסולים בעבירה כשני עדים כשרים להעיד עליו או כשלשה בית דין מומחין לדון לו. בין שקבל על עצמו לאבד זכיותיו ולמחול מה שהיה טוען על פיהן. בין שקבל שיתן כל מה שיטעון עליו חבירו בעדות זו הפסול או בדינו. אם קנו מידו על זה אינו יכול לחזור בו. ואם לא קנו מידו יכול לחזור בו עד שיגמר הדין. נגמר הדין והוציא הממון בדין זה הפסול או בעדותו אינו יכול לחזור:

ג וכן מי שנתחייב לחבירו שבועה בבית דין ואמר לו השבע לי בחיי ראשך והפטר או השבע לי בחיי ראשך ואתן לך כל מה שתטעון. אם קנו מידו אינו יכול לחזור בו ואם לא קנו מידו יכול לחזור בו עד שיגמר הדין. נגמר הדין ונשבע כמו שאמר לו אינו יכול לחזור וחייב לשלם:

ד והוא הדין למי שנתחייב שבועת היסת והפכה. אם קנו מידו או אם נשבע זה שנהפכה עליו אינו יכול לחזור בו:

ה והוא הדין במי שלא היה חייב שבועה ואמר אשבע לך שבועה. אם קנו מידו אינו יכול לחזור בו. ואם לא קנו מידו אע"פ שקבל בבית דין חוזר עד שיגמר הדין וישבע:

ו מי שנתחייב בבית דין והביא עדים או ראיה לזכותו. סותר את הדין וחוזר הדין. אע"פ שכבר נגמר הדין כל זמן שהוא מביא ראיה סותר. אמרו לו הדיינים כל ראיות שיש לך הבא מכאן ועד שלשים יום אף על פי שהביא ראיה לאחר שלשים יום סותר את הדין מה יעשה אם לא מצא בתוך שלשים ומצא לאחר שלשים:

ז אבל אם סתם את טענותיו אינו סותר. כיצד אמרו לו יש לך עדים אמר אין לי עדים. יש לך ראיה אמר אין לי ראיה ודנו אותו וחייבוהו. כיון שראה שנתחייב אמר קרבו פלוני ופלוני והעידוני או שהוציא ראיה מתוך אפונדתו אין זה כלום ואין משגיחין על עדיו ועל ראיתו:

ח במה דברים אמורים כשהיתה הראיה אצלו והעדים עמו במדינה. אבל אם אמר אין לי עדים ואין לי ראיה ולאחר מכאן באו לו עדים ממדינת הים. או שהיתה החמת של אביו שיש שם השטרות מופקדת ביד אחרים ובא זה שהפקדון אצלו והוציא לו ראיתו הרי זה מביא וסותר. ומפני מה סותר מפני שיכול לטעון ולומר זה שאמרתי אין לי עדים אין לי ראיה מפני שלא היו מצויין אצלי. וכל זמן שיכול לטעון ולומר זה שאמרתי אין לי עדים אין לי ראיה מפני שלא היו מצויין אצלי או מפני כך וכך אמרתי אין לי עדים ואין לי ראיה והיה ממש בדבריו הרי זה לא סתם טענותיו וסותר. לפיכך אם פירש ואמר אין לי עדים כלל לא הנה ולא במדינת הים ולא ראיה כלל לא בידי ולא ביד אחרים אינו יכול לסתור:

ט במה דברים אמורים בגדול שנתחייב והביא ראיות והביא עדים אחר שסתם טענותיו. אבל יורש שהוא קטן כשמת מורישו ובאו עליו טענות מחמת מורישו אחר שהגדיל ואמר אין לי עדים ואין לי ראיה ואחר שיצא מבית דין חייב אמרו לו אחרים אנו יודעים לאביך עדות שתסתור בה דין זה. או אמר לו אחד מורישך הפקיד ראיה זו. הרי זה מביא מיד וסותר שאין היורש קטן יודע כל ראיות מורישו:

י מי שקנו מידו שאם לא יבא ביום פלוני וישבע יהיה חבירו נאמן בטענתו ויטול כל מה שטען בלא שבועה. או שאם לא יבא ביום פלוני וישבע ויטול אבד את זכותו ואין לו כלום ויפטר חבירו. ועבר היום ולא בא נתקיימו התנאים ואבד את זכותו. ואם הביא ראיה שהיה אנוס באותו היום הרי זה פטור מקנין זה וישבע כשיתבענו חבירו כשהיה מקודם וכן כל כיוצא בזה:

הלכות סנהדרין - פרק שמיני

א בית דין שנחלקו מקצתם אומרים זכאי ומקצתם אומרים חייב הולכין אחר הרוב. וזו מצות עשה של תורה שנאמר [\(שמות כג-ב\)](#) "אחרי רבים להטות". במה דברים אמורים בדיני ממונות ובשאר דיני אסור ומותר וטמא וטהור וכיוצא בהן. אבל בדיני נפשות אם נחלקו בזה החוטא אם יהרג או לא יהרג. אם היו הרוב מזכים זכאי ואם היו הרוב מחייבין אינו נהרג עד שיהיו המחייבין יתר על המזכים שנים. מפי השמועה למדו שעל זה הזהירה תורה ואמרה [\(שמות כג-ב\)](#) "לא תהיה אחרי רבים לרעות". כלומר אם הרוב נוטים לרעה להרוג לא תהיה אחריהם עד שיטו הטייה גדולה ויוסיפו המחייבין שנים. שנאמר [\(שמות כג-ב\)](#) "לנטות אחרי רבים להטות" הטייתך לטובה על פי אחד לרעה על פי שנים. וכל אלו הדברים קבלה הם:

ב בית דין של שלשה שנחלקו שנים אומרים זכאי ואחד אומר חייב הרי זה זכאי. שנים אומרים חייב ואחד אומר זכאי הרי זה חייב. אחד אומר זכאי ואחד אומר חייב ואחד אומר איני יודע. או שאמרו שנים זכאי או חייב והשלישי אומר איני יודע יוסיפו הדיינים שנים. נמצאו חמשה נושאים ונותנים בדבר אמרו שלשה מהם זכאי ושנים אומרים חייב הרי זה זכאי. אמרו שלשה חייב ושנים זכאי הרי זה חייב. אמרו שנים מהם זכאי ושנים מהם חייב ואחד אומר איני יודע מוסיפין שנים. אבל אם אמרו ארבעה זכאי או חייב ואחד אומר איני יודע. או שאמרו שלשה זכאי ואחד חייב ואמר אחד איני יודע בין שהיה זה שאמר איני יודע הוא שאמר איני יודע בתחלה בין שאמר אחר הולכים אחר הרוב. היו מחצה למחצה ואחד אומר איני יודע הרי אלו מוסיפין שנים אחרים. וכן אם

נסתפק הדבר מוסיפין והולכין עד שבעים ואחד. הגיעו לשבעים ואחד ואמרו שלשים וחמשה חייב ושלשים וחמשה זכאי ואחד אומר איני יודע נושאים ונותנים עמו עד שיחזור לדברי הצד האחד ונמצאו שלשים וששה מזכים או מחייבין. ואם לא חזר לא הוא ולא אחד מהן הרי הדבר ספק ומעמידין את הממון בחזקת בעליו :

ג כל מי שאמר איני יודע אינו צריך לתת טעם לדבריו ולהודיע מאי זה טעם בא לו הספק. כדרך שמראה המזכה מאי זה טעם מזכה והמחייב מאי זה טעם מחייב :

הלכות סנהדרין - פרק תשיעי

א סנהדרין שפתחו כולם בדיני נפשות תחלה ואמרו כולן חייב הרי זה פטור עד שיהיו שם מקצת מזכין שיהפכו בזכותו וירבו המחייבין ואחר כך יהרג :

ב סנהדרי קטנה שנחלקו בדיני נפשות שנים עשר אומרים זכאי ואחד עשר אומרים חייב הרי זה זכאי. שנים עשר אומרים חייב ואחד עשר אומרים זכאי או שאמרו אחד עשר זכאי ואחד עשר חייב ואחד אומר איני יודע אפילו עשרים ושנים מזכין או מחייבין והאחד אומר איני יודע יוסיפו שנים. זה שאמר איני יודע הרי הוא כמי שאינו שהרי אינו חוזר ומלמד חובה ונמצאו אחר התוספת עשרים וארבעה חוץ מזה המסתפק. אמרו שנים עשר זכאי ושנים עשר חייב הרי זה זכאי. אחד עשר אומרים זכאי ושלשה עשר אומרים חייב אע"פ שהאחד מן הראשונים אומר איני יודע הרי זה חייב שהרי המחייבין רבו בשנים. אמרו שנים עשר זכאי ושנים עשר חייב ואחד אומר איני יודע מוסיפין שנים אחרים. וכן מוסיפין והולכין עד שירבו המזכין אחד ויהא זכאי או ירבו המחייבין שנים או יותר ויהא חייב. היו אלו כנגד אלו ואחד אומר איני יודע או שהיו המחייבין יותר אחד בלבד מוסיפין והולכין עד שבעים ואחד. הגיעו לשבעים ואחד שלשים וששה אומרים זכאי ושלשים וחמשה אומרים חייב הרי זה זכאי. שלשים וששה אומרים חייב ושלשים וחמשה אומרים זכאי דנים אלו כנגד אלו עד שיראה אחד מהן דברי חבירו ומזכין אותו או מחייבין אותו. ואם לא ראה גדול שבדיינים אומר נזדקן הדין ופוטרין אותו. שלשים וחמשה אומרים חייב ושלשים וחמשה אומרים זכאי ואחד אומר איני יודע פוטרין אותו. ארבעה ושלשים אומרים זכאי וששה ושלשים אומרים חייב ואחד אומר איני יודע חייב שהרי רבו המחייבין שנים :

ג בית דין הגדול שבא להם מחלוקת בין בדיני נפשות בין בדיני ממונות בין בדיני תורה. אין מוסיפין עליהן אלא דנין אלו כנגד אלו והולכין אחר הרוב שלהן. ואם בדין אחד מן הנהרגין נחלקו דנין אלו כנגד אלו עד שיפטרוהו או יתחייב:

הלכות סנהדרין - פרק עשירי

א אחד מן הדיינים בדיני נפשות שהיה מן המזכין או מן המחייבין לא מפני שאמר דבר הנראה לו בדעתו אלא נטה אחר דברי חבירו הרי זה עובר בלא תעשה. ועל זה נאמר [\(שמות כג-ב\)](#) "ולא תענה על ריב לנטות". מפי השמועה למדו שלא תאמר בשעת מנין די שאתה כאיש פלוני אלא אמור מה שלפניך:

ב ובכלל לאו זה שלא יחזור המלמד זכות בדיני נפשות ללמד חובה שנאמר [\(שמות כג-ב\)](#) "לא תענה על ריב לנטות". במה דברים אמורים בשעת משא ומתן. אבל בשעת גמר דין יש למלמד זכות לחזור ולהתמנות עם המחייבים:

ג תלמיד שהיה מזכה ומת רואין אותו כאילו הוא מזכה במקומו:

ד אמר אחד יש לי ללמד עליו זכות ונשתתק או מת קודם שילמד זכות ויאמר מאי זה טעם מזכה הרי הוא כמי שאינו:

ה שנים שאמרו טעם אחד אפילו משני מקראות אין נמנין אלא כאחד:

ו ומפי השמועה למדו שאין מתחילין בדיני נפשות מן הגדול שמא יסמכו השאר על דעתו ולא יראו עצמן כדאין לחלוק עליו. אלא יאמר כל אחד דבר הנראה לו בדעתו:

ז וכן אין פותחין בדיני נפשות לחובה אלא לזכות. כיצד אומרים לזה שחטא אם לא עשית דבר זה שהעידו בו עליך אל תירא מדבריהם:

ח אמר אחד מן התלמידים בדיני נפשות יש לי ללמד עליו חובה משתקין אותו. אמר יש לי ללמד עליו זכות מעלין אותו עמהן לסנהדרין. אם יש ממש בדבריו שומעין לו ואינו יורד משם לעולם. ואם אין ממש בדבריו אינו יורד משם כל היום כולו. אפילו אמר הנדון עצמו יש לי ללמד על עצמי זכות שומעין לו ועולה למניין. והוא שיהיה ממש בדבריו:

ט בית דין שטעו בדיני נפשות וחייבו את הפטור וגמרו דינו לחובה ונראה להם הטעם שיסתרו בו את דינו כדי לזכותו סותרין וחוזרין ודנין אותו. אבל אם טעו ופטרו את המחוייב הריגה אין סותרין את דינו ואין מחזירין אותו. במה דברים אמורים בשטעו בדבר שאין הצדוקין מודין בו אבל אם טעו בדבר שהצדוקין מודין בו מחזירין אותה לחובה. כיצד אמרו הבא על הערוה שלא כדרכה פטור ופטרוהו מחזירין אותו וממיתין אותו. אבל אם אמרו המערה שלא כדרכה פטור ופטרוהו אין מחזירין אותו וכן כל כיוצא בזה:

הלכות סנהדרין - פרק אחד עשר

א מה בין דיני ממונות לדיני נפשות דיני ממונות בשלשה דיני נפשות בעשרים ושלשה. דיני ממונות פותחין בין לזכות בין לחובה דיני נפשות פותחין לזכות כמו שביארנו ואין פותחין לחובה. דיני ממונות מטיין על פי אחד בין לזכות בין לחובה דיני נפשות מטיין על פי אחד לזכות ועל פי שנים לחובה. דיני ממונות מחזירין בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות מחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה כמו שביארנו. דיני ממונות הכל ראויין ללמד זכות או חובה בין הדיינים בין התלמידים ודיני נפשות הכל מלמדין זכות ואפילו התלמידים ואין מלמד חובה אלא הדיינים. דיני ממונות הדיין המלמד חובה חוזר ומלמד זכות והמלמד זכות חוזר ומלמד חובה דיני נפשות המלמד חובה חוזר ומלמד זכות אבל המלמד זכות אינו יכול לחזור וללמד חובה. אלא בשעת גמר דין יש לו לחזור ולהמנות עם המחייבין כמו שביארנו. דיני ממונות דנין ביום וגומרין בלילה דיני נפשות דנין ביום וגומרין ביום. דיני ממונות גומרין בו ביום בין לזכות בין לחובה דיני נפשות גומרין בו ביום לזכות וביום שלאחריו לחובה:

ב לפיכך אין דנין דיני נפשות לא ערב שבת ולא ערב יום טוב שמא יתחייב ואי אפשר להורגו למחר ואסור לענות את דינו ולהניחו אחר השבת אלא אוסרין אותו עד אחד בשבת ומתחילין בדינו:

ג דיני ממונות אף על פי שדנין אותן בכל יום מן התורה שנאמר (שמות יח-בב) "ושפטו את העם בכל עת" מדבריהם למדו שאין דנין בערב שבת:

ד אחד דיני נפשות ואחד דיני מלקיות ואחד דיני גלות הדינים האלו שוים בהן אלא שהמלקות בשלשה ואין אחד מהן בשור הנסקל חוץ מדבר אחד שדינו בעשרים ושלשה:

ה המסית אין דיניו כשאר דיני נפשות. מכמנין לו את העדים ואינו צריך התראה כשאר הנהרגין. ואם יצא מבית דין זכאי ואמר אחד יש לי ללמד עליו חובה מחזירין אותו. יצא חייב ואמר אחד יש לי ללמד עליו זכות אין מחזירין אותו. ואין טוענין למסית ומושיבין בדינו זקן וסריס ומי שאין לו בנים כדי שלא ירחמו עליו. שהאכזריות על אלו שמטעין את העם אחרי ההבל רחמים הוא בעולם שנאמר [\(דברים יג-יח\)](#) "למען ישוב ה' מחרון אפו ונתן לך רחמים":

ו דיני ממונות וכן הטומאות והטהרות מתחילין מן הגדול שבדיינים ושומעין את דבריו. ודיני נפשות מתחילין מן הצד ואין שומעין דברי הגדול אלא באחרונה:

ז דיני ממונות וכן הטומאות וכן הטהרות האב ובנו הרב ותלמידו מונין אותן בשנים ודיני נפשות ומכות וקדוש החדש ועיבור השנה אב ובנו או הרב ותלמידו מונין אותן באחד:

ח זה שאנו מונין האב עם הבן בין באחד בין בשנים כגון שהיה האחד מהן בסנהדרין והשני היה מן התלמידים שאמר יש לי ללמד זכות או חובה שומעין דבריו ונושאים ונותנין עמו ונמנין עמו:

ט ובשעת גמר דין אין גומרין את הדין בקרובים שהדיינין הקרובים פסולין לדין כמו שיתבאר:

י תלמיד שהיה חכם ומבין והיה מחוסר קבלה הרי רבו מוסר לו הקבלה שהוא צריך לה בדין זה והוא דן עמו בדיני נפשות:

יא הכל כשרים לדון דיני ממונות אפילו גר והוא שתהיה אמו מישראל. וגר דן את חבירו הגר אף על פי שאין אמו מישראל וכן הממזר והסומא באחת מעיניו כשר לדון דיני ממונות. אבל בדיני נפשות אין דנין אותן אלא כהנים לויים וישראלים המשיאין לכהונה ולא יהיה אחד מהן סומא אפילו באחת מעיניו כמו שביארנו:

הלכות סנהדרין - פרק שנים עשר

א כיצד דנין דיני נפשות. כשיבואו עדים לבית דין ואומרים ראינו פלוני זה שעבר עבירה פלונית. אומרין להן מכירין אתם אותו התריתם בו. אם אמר אין אנו מכירין אותו או נסתפק לנו או שלא התרו בו הרי זה פטור:

ב אחד תלמיד חכם ואחד עם הארץ צריך התראה שלא ניתנה התראה אלא להבחין בין שוגג למזיד שמא שוגג היה. וכיצד מתרין בו אומרין לו פרוש או אל תעשה שזו עבירה היא וחייב אתה עליה מיתת בית דין או מלקות. אם פירש פטור. וכן אם שתק או הרכין בראשו פטור ואפילו אמר יודע אני פטור עד שיתיר עצמו למיתה ויאמר על מנת כן אני עושה ואח"כ יהרג. וצריך שיעבור ויעשה תיכף להתראה בתוך כדי דיבור. אבל אחר כדי דבור צריך התראה אחרת. ובין שהתרה בו אחד מן העדים ובין שהתרה בו אחר בפני עדים אפילו אשה או עבד אפילו שמע קול המתרה ולא ראהו ואפילו התרה בעצמו הרי זה נהרג:

ג אמרו העדים היתה לו התראה ומכירין אנו אותו מאיימין בית דין עליהן. וכיצד מאיימין על עסקי נפשות. אומרים להן שמא תאמרו מאומד ומשמועה עד מפי עד מפי אדם נאמן שמעתם. או שמא אין אתם יודעים שסופנו לבדוק אתכם בדרישה וחקירה. הוו יודעים. שלא כדיני ממונות דיני נפשות. דיני ממונות אדם נותן ממונו ומתכפר לו דיני נפשות דמו ודם זרעו תלויין בו עד סוף כל העולם שהרי בקין נאמר [\(בראשית ד-ט\)](#) "קול דמי אחיך צועקים" דמו ודם זרעו. לפיכך נברא אדם יחידי בעולם ללמד שכל המאבד נפש אחת מן העולם מעלין עליו כאילו איבד עולם מלא וכל המקיים נפש אחת בעולם מעלין עליו כאילו קיים עולם מלא. הרי כל באי עולם בצורת אדם הראשון הם נבראים ואין פני כל אחד מהן דומין לפני חבירו. לפיכך כל אחד ואחד יכול לומר בשבילי נברא העולם. שמא תאמרו מה לנו ולצרה זו הלא כבר נאמר [\(ויקרא ה-א\)](#) "והוא עד או ראה או ידע". או שמא תאמרו מה לנו לחוב בדמו של זה והלא כבר נאמר [\(משלי יא-ט\)](#) "ובאבוד רשעים רנה". אם עמדו בדבריהן מכניסין את הגדול שבעדים ובודקים אותו בדרישה וחקירה כמו שיתבאר בהלכות עדות. אם נמצאת עדותו מכוונת מכניסין את השני ובודקין אותו כראשון. אפילו היו מאה עדים בודקין כל אחד ואחד בדרישה וחקירה. נמצאו דברי כל העדים מכוונים פותחין לזכות כמו שביארנו. ואומרים אם לא חטאת אל תירא מדבריהם ודנין אותו. אם מצאו לו זכות פטרוהו ואם לא מצאו לו זכות אוסרין אותו עד למחר. ובו ביום מזדווגין הסנהדרין זוגות זוגות לעיין בדינו. וממעטין במאכל ואין שותין יין כל אותו היום. ונושאים בדבר כל הלילה כל אחד ואחד עם זוג שלו או עם עצמו בביתו. ולמחרת משכימין לבית דין. המזכה אומר אני הוא המזכה ומזכה אני במקומי והמחייב אומר אני הוא המחייב ומחייב אני במקומי או חזרתי בי ואני מזכה. ואם טעו בדבר ולא ידעו מי הם שחייבו או זיכו מטעם אחד שאינן נחשבין אלא כאחד כמו שביארנו. הרי סופרי הדיינין מזכירין אותן שהרי כותבין טעם של כל אחד ואחד. ומתחילין בדינו. אם מצאו לו זכות פטרוהו ואם הוצרכו להוסיף מוסיפין. רבו המחייבין ונתחייב מוציאין אותו להרגו. ומקום שהורגין בו בית דין היה חוץ לבית דין ורחוק מבית דין. שנאמר [\(ויקרא כד-יד\)](#) "הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה". ויראה לי שיהיה רחוק כמו ששה מילין כמו שהיה בין בית דינו של משה רבינו שהיה לפני פתח אהל מועד ובין מחנה ישראל:

ד משנגמר דינו אין משהין אותו אלא יהרג ביומו. אפילו היתה עוברה אין ממתניין לה עד שתלד. ומכין אותה כנגד בית ההריון עד שימות הולד תחלה. אבל אם ישבה על המשבר ממתניין לה עד שתלד. וכל אשה שתהרג מותר ליהנות בשערה:

ה מי שיצא ליהרג והיה זבחו זבוח אין הורגין אותו עד שמזין עליו מדם חטאתו ואשמו. ואם נגמר דינו ועדיין לא נשחט הזבח אין ממתניין לו עד שיקריבו עליו קרבנו שאין מענין את דינו:

הלכות סנהדרין - פרק שלשה עשר

א מי שנגמר דינו למיתה מוציאין אותו מבית דין ואחד עומד על פתח בית דין והסודרין בידו והסוס רחוק ממנו. והכרוז יוצא לפניו פלוני יוצא ליהרג במיתה פלונית על שעבר עבירה פלונית במקום פלוני בזמן פלוני ופלוני ופלוני עדיו מי שיודע לו זכות יבא וילמד עליו. אמר אחד יש לי ללמד עליו זכות זה מניף בסודרין וזה הרוכב על הסוס רץ ומחזיר את הנדון לבית דין. אם נמצא לו זכות פוטרין אותו ואם לא יחזור ויצא להריגה. אמר הוא בעצמו יש לי ללמד על עצמי זכות אף על פי שאין ממש בדבריו מחזירין אותו פעם ראשונה ושנייה. שמא מפני הפחד נסתתמו טענותיו וכשיחזור לבית דין תתישב דעתו ויאמר טעם. החזירוהו ולא נמצא ממש בדבריו מוציאין אותו פעם שלישית. אמר בשלישית יש לי ללמד על עצמי זכות אם יש ממש בדבריו מחזירין אותו אפילו כמה פעמים. לפיכך מוסרין לו שני תלמידי חכמים ששומעין דבריו בדרך אם יש ממש בדבריו מחזירין אותו ואם לאו אין מחזירין אותו. אם לא נמצא לו זכות מוציאין אותו ועדיו הם ההורגין אותו בכל מיתה שיתחייב בה. ורוצח שלא הרגוהו עדיו חייבין להמיתו ביד כל אדם. רחוק ממקום ההריגה כעשר אמות אומר לו התודה שכן דרך כל המומתין מתודין וכל המתודה יש לו חלק לעולם הבא. אם אינו יודע להתודות אומרים לו אמור תהא מיתתי כפרה על כל עונותי. אפילו ידע בעצמו ששקר העידו עליו כך הוא מתודה:

ב ואחר שמתודה משקין אותו קורט של לבונה בכוס של יין כדי שתטרף דעתו עליו וישתכר ואחר כך יהרג במיתה שהוא חייב בה:

ג זה היין והלבונה והאבן שיסקל בה הנסקל והסייף שיהרג בו הנהרג. והסודר שחונקין בו הנחנק. והעץ שתולין עליו הנתלה. והסודרין שמניפין בה לפני הרוגי בית דין והסוס שרץ להצילו. הכל באין משל ציבור. ומי שירצה להתנדב יבא ויתנדב:

ד אין בית דין יוצאין אחר הנהרג. וכל בית דין שהרגו נפש אסורים לאכול כל אותו היום הרי זה בכלל לא תאכלו על הדם. ואין מברין הקרובים על הרוגי בית דין משום לא תאכלו על הדם. ודברים אלו אסורין ואין בהן מלקות:

ה מי שנתחייב מיתה בחולו של מועד מעיינין בדינו ואוכלין בית דין ושותין ואחר כך גומרין את דינו סמוך לשקיעת החמה והורגין אותו:

ו הרוגי בית דין אין מתאבלין עליהן. ובאין קרוביהן ושואלים את שלום העדים ואת שלום הדיינים להודיע שאין בלבם עליהן כלום שדין אמת דנו. ואף על פי שאין נוהגין אבלות הרי הן אוננים עליהם שאין אנינות אלא בלב:

ז מי שנגמר דינו וברח ובא לבית דין אחר אין סותרין את דינו אלא כל מקום שיעמדו שנים ויאמרו מעידין אנו את איש פלוני שנגמר דינו בבית דין פלוני ופלוני עדיו הרי זה יהרג. במה דברים אמורים ברוצח אבל שאר חייבי מיתות עד שיבואו עדיו הראשונים ויעידו שנגמר דינו ויהרגוהו בידם. והוא שיעידו בבית דין של עשרים ושלשה:

ח מי שנגמר דינו בבית דין שהיה בחוצה לארץ וברח לבית דין שבארץ ישראל סותרין את דינו על כל פנים ואם היו אותן בית דין עצמן שנגמר דינו בפניהם אין סותרין את דינו אף על פי שגמרוהו בחוצה לארץ והם עתה בארץ ישראל:

הלכות סנהדרין - פרק ארבעה עשר

א ארבע מיתות נמסרו לבית דין סקילה ושריפה והריגה בסייף וחנק. סקילה ושריפה מפורשין הן בתורה ומפי משה רבינו למדו שכל מיתה האמורה בתורה סתם היא חנק וההורג את חבירו מיתתו בסייף. וכן אנשי עיר הנדחת מיתתן בסייף:

ב כל מיתה מהם מצות עשה היא לבית דין להרוג בה מי שנתחייב בה ואין רשות למלך להרוג באחת מהן אלא בסייף בלבד:

ג כל מחוייב מיתת בית דין שלא המיתו אותו בית דין ביטלו מצות עשה ולא עברו על מצות לא תעשה. חוץ מן המכשף שאם לא המיתוהו עברו על מצות לא תעשה שנאמר [\(שמות כב-ז\)](#) "מכשפה לא תחיה":

ד סקילה חמורה מן השריפה ושריפה חמורה מן הסייף והסייף חמורה מן החנק וכל מי שנתחייב בשתי מיתות נדון בחמורה בין שעבר שתי עבירות זו אחר זו בין שעבר עבירה אחת שחייב עליה שתי מיתות אפילו נגמר דינו לקלה ואחר כך עבר על החמורה ונגמר דינו נידון בחמורה :

ה ואחד האיש ואחד האשה דנין אותן בארבע מיתות :

ו כל חייבי מיתות שנתערבו זה בזה נדון כל אחד מהן בקלה שבהן :

ז מי שנגמר דינו שנתערב עם שאר העם ולא נודע מי הוא מאלו. או מי שלא נגמר דינו שנתערב עם מי שנגמר דינו ולא נודע מי הוא כולן פטורין. לפי שאין גומרין דינו של אדם אלא בפניו :

ח מי שעמד על נפשו ולא יכלו בית דין לאוסרו עד שימיתוהו במיתה שהוא חייב בה הורגין אותו עדיו בכל מיתה שיכולין להמיתו בה מאחר שנגמר דינו ואין רשות לשאר העם להמיתו תחלה. לפיכך אם נקטעה יד העדים פטור. ואם היו העדים גדמין מתחלה יהרג ביד אחרים. במה דברים אמורים בשאר מחוייבי מיתות בית דין חוץ מן הרוצח. אבל הורג נפש שנגמר דינו רודפין אחריו בכל דבר וביד כל אדם עד שממתין אותו :

ט כל הרוגי בית דין אין קוברין אותן בקברי אבותיהם בכלל ישראל. אלא שני קברות מתקנין להן בית דין אחד לנסקלין ולנשרפין ואחד לנהרגין ולנחנקין. ודבר זה הלכה מפי השמועה. נתאכל הבשר היו מלקטין את העצמות וקוברין אותן בקברות אבותיהן. ויש לקרוביהן לעשות להן ארון ותכריכין :

י צריכין בית דין להתיישב בדיני נפשות ולהמתין ולא יאיצו. וכל בית דין שהרגו נפש בשבע שנים הרי אלו חבלנין. אף על פי כן אם אירע להם להרוג בכל יום ויום הורגין אבל אין דנין לעולם שנים ביום אחד אלא דנין זה היום והשני למחר. היו שניהם בעבירה אחת ומיתה אחת כגון נואף עם נואפת דנין שניהם ביום אחד. לפיכך אם היה הנואף בועל בת כהן הואיל והוא בחנק והיא בשריפה אין הורגין שניהן ביום אחד :

יא אין דנין דני נפשות אלא בפני הבית והוא שיהיה בית דין הגדול שם בלשכה שבמקדש שנאמר בזקן ממרא [\(דברים יז-יב\)](#) "לבלתי שמוע אל הכהן" וגו' ומפי השמועה למדו שבזמן שיש כהן מקריב על גבי המזבח יש דיני נפשות והוא שיהיה בית דין הגדול במקומו :

יב בתחילה כשנבנה בית המקדש היו בית דין הגדול יושבין בלשכת הגזית שהיתה בעזרת ישראל והמקום שהיו יושבין בו חול היה שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד וכשנתקלקלה השורה גלו ממקום למקום ולעשרה מקומות גלו וסופן לטבריא ומשם לא עמד בית דין גדול

עד עתה וקבלה היא שבטבריא עתידין לחזור תחילה ומשם. נעתקין למקדש:

יג ארבעים שנה קודם חרבן בית שני בטלו דיני נפשות מישראל אף על פי שהיה המקדש קיים. מפני שגלו הסנהדרין ולא היו שם במקומן במקדש:

יד בזמן שדיני דיני נפשות בארץ ישראל דנין דיני נפשות בחוצה לארץ. והוא שיהיו הסנהדרין סמוכין בארץ כמו שביארנו שהסנהדרין נוהגת בארץ ובחוצה לארץ:

הלכות סנהדרין - פרק חמשה עשר

א כיצד מצות הנסקלין. רחוק מבית הסקילה ארבע אמות מפשיטין את המחוייב סקילה בגדיו ומכסין ערותו מלפניו. ואין האשה נסקלת ערומה אלא בחלוק אחד. ובית הסקילה גבוה שתי קומות עולה לשם הוא ועדיו וידיו אסורות. ואחד מן העדים דוחפו על מתניו מאחוריו והוא נהפך ונופל על לבו לארץ. אם מת בה יצא שהרי נאמר [\(שמות יט-ג\)](#) "סקול יסקל או ירה יירה" הנה השוה הנסקל שנפל את האבן עליו עם הנדחף שנפל הוא בעצמו על הארץ. ואם לא מת מדחיפה זו מגביהין העדים אבן שהיתה מונחת שם משא שני בני אדם והעד השני מרפה את ידו ומשליך האבן על לבו. אם מת בו יצא ואם לאו רגימתו בכל ישראל שנאמר [\(דברים יז-ז\)](#) "יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה":

ב עובד ע"ז אין סוקלין אותו אלא על שער שעבד בו. ואם היתה עיר שרובה עכו"ם סוקלין אותו על פתח בית דין. ודבר זה קבלה מפי השמועה אל שעריך זה שער שעבד בו ולא שנגמר דינו בו:

ג מצות הנשרפין היו משקעין אותו בזבל עד ארכובותיו ונותנים סודר קשה לתוך הרך וכורך על צוארו. ושני עדיו זה מושך אצלו וזה מושך אצלו עד שהוא פותח את פיו. ומתיכים את הבדיל ואת העופרת וכיוצא בהן והוא זורק לתוך פיו והיא יורדת ושורפת את בני מעיו:

ד מצות הנהרגין מתיזין את ראשו בסייף כדרך שהמלכים עושים:

ה מצות הנחנקין משקעין את המחוייב בזבל עד ארכובותיו ונותנין סודר קשה לתוך הרך וכורכין על צוארו זה מושך אצלו וזה מושך אצלו עד שתצא נפשו:

ו מצות עשה לתלות את המגדף ועובד עכו"ם שנאמר [\(דברים כא-כג\)](#) "כי קללת אלהים תלוי" הרי מגדף אמור ובעובד עכו"ם נאמר [\(במדבר טו-ל\)](#) "את ה' הוא מגדף". והאיש נתלה ואין האשה נתלית שנאמר [\(דברים כא-כב\)](#) "כי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אותו":

ז כיצד מצות הנתלין אחר שסוקלין אותן משקעין את הקורה בארץ ועץ יוצא ממנה ומקיפין שתי ידיו זו לזו ותולהו סמוך לשקיעת החמה ומתירין אותו מיד. ואם לן עוברין עליו בלא תעשה שנאמר [\(דברים כא-כג\)](#) "לא תלין נבלתו על העץ":

ח ומצות עשה לקבור את כל הרוגי בית דין ביום ההריגה שנאמר [\(דברים כא-כג\)](#) "כי קבור תקברנו ביום ההוא". ולא הרוגי בית דין בלבד אלא כל המלין את מתו עובר עליו בלא תעשה. הלינו לכבודו להביא לו ארון ותכריכין אינו עובר עליו:

ט אין תולין על אילן המחובר. לקרקע אלא על התלוש כדי שלא יהא מחוסר קציצה. שהעץ שנתלה עליו נקבר עמו שלא יהא לו זכרון רע ויאמרו זה העץ שנתלה עליו פלוני. וכן האבן שנסקל בה והסייף שנהרג בו הנהרג והסודרין שחונקין בהן הכל נקברין בתפישת הנהרג אבל לא בקבר עצמו:

י כל הנסקלין שבתורה שמונה עשר ואלו הן. הבא על האם. ועל אשת אב. ועל כלתו. ועל נערה המאורסה. ועל הזכור. והשוכב עם בהמה. והאשה המביאה את הבהמה עליה. והמגדף. ועובד עכו"ם. והנותן מזרעו למולך. ובעל אוב. ובעל ידעוני. והמסית. והמדית. והמכשף. והמחלל את השבת. ומקלל אביו או אמו. ובן סורר ומורה:

יא כל הנשרפין עשרה ואלו הן. בת כהן שזינתה תחת בעלה. ובא על בתו. ועל בת בתו. ועל בת בנו. ועל בת אשתו. ועל בת בתה. ועל בת בנה. ועל חמותו. ועל אם חמותו. ועל אם חמיו. והוא שבא עליהן בחיי אשתו. אבל לאחר מיתת אשתו הרי הן בכרת בלבד בכלל העריות:

יב הנהרגין שנים הרוצח והנדה:

יג הנחנקין ששה ואלו הן. הבא על אשת איש. החובל באביו או באמו. וגונב נפש מישראל. וזקן ממרא. ונביא השקר. והמתנבא בשם ע"ז. נמצאו כל הרוגי בית דין ששה ושלישים:

הלכות סנהדרין - פרק ששה עשר

א כשם שמצוה להמית את המחוייב מיתה כך מצות עשה להלקות את המחוייב מלקות. שנאמר **(דברים כה-ב)** "והפילו השופט והכהו לפניו". ואף על פי שמלקות בשלשה במקום מיתה היא עומדת:

ב מלקין בזמן הזה בכל מקום מן התורה בפני שלשה סמוכין אבל לא בפני הדיוטות:

ג וכל מלקיות שמלקין דיני חוצה לארץ בכל מקום אינה אלא מכת מרדות:

ד אין אדם לוקה אלא בעדים והתראה ובודקין העדים בדרישה ובחקירה כדרך שעושים בדיני נפשות. עבר על לאו שניתק לעשה והתרו בו ואמרו לו אל תעשה דבר זה שאם תעשנו ולא תקיים עשה שבו תלקה. ועבר ולא קיים העשה הרי זה לוקה. אף על פי שהתראה בספק היא שאם יקיים יפטר התראת ספק התראה היא:

ה עבר עבירה שיש בה מלקות ומיתת בית דין כאחת כגון ששחט אותו ואת בנו לעבודה זרה. אם התרו בו למיתה סוקלין אותו ואינו לוקה שהרי נתחייב בדין גדול מזה. ואם התרו בו למלקות בלבד לוקה:

ו אינו צריך שני עדים למלקות אלא בשעת מעשה אבל האיסור עצמו בעד אחד יוחזק. כיצד אמר עד אחד חלב כליות הוא זה. כלאי הכרם הם פירות אלו. גרושה או זונה אשה זו. ואכל או בעל בעדים אחר שהתרה בו. הרי זה לוקה אף על פי שעיקר האיסור בעד אחד. במה דברים אמורים שלא הכחיש העד בעת שקבע האיסור. אבל אם אמר אינו חלב זה. וזו אינה גרושה. ואכל או בעל אחר שהכחיש. אינו לוקה עד שיקבעו האיסור שני עדים:

ז שתק בעת שהעיד העד האחד בקביעות האיסור ואחר שעבר והתרו בו טען להכחיש העד אין שומעין לו אלא לוקה:

ח כיצד מלקין אותו. כופת שתי ידיו על העמוד אילך ואילך וחזן הכנסת אוחז בבגדיו. אם נקרעו נקרעו ואם נפרמו נפרמו עד שהוא מגלה את לבו. שאינו מכהו על כסותו שנאמר **(דברים כה-ב)** "והכהו" ולא לכסותו. והאבן נתונה מאחוריו שהחזן המכה עומד עליה. ורצועה של עגל בידו כפולה לשנים ושנים לארבעה. ושתי רצועות של חמור עולות ויורדות בו ורוחב הרצועה טפח וארכה כדי שתהא מגעת עד פי כריסו. ויד של רצועות שאוחז בה ארכה טפח:

ט האיש המכה צריך להיות יתר בדעה וחסר בכח. ומגביה את הרצועות בשתי ידיו ומכה בידו אחת בכל כחו. ומלקהו שליש מלפניו [על חזהו] בין דדיו ושני שלישים מאחוריו. שליש על כתף זה ושליש על כתף זה:

י המוכה אינו עומד ולא יושב אלא מוטה. שנאמר [\(דברים כה-ב\)](#) "והפילו השופט והכהו לפניו" שיהו עיניו של שופט בו לא שיהיה מביט בדבר אחר ומכהו מכאן שאין מכים שנים כאחד:

יא הגדול שבדיינים קורא כל זמן שזה לוקה [\(דברים כח-נח\)](#) "אם לא תשמור לעשות" [\(דברים כח-נט\)](#) "והפלא ה' את מכותך". ומתכוין שיגמור הפסוקים עם המלקיות. ואם לא גמר חוזר לתחילת המקרא וקורא וחוזר וקורא עד שתגמר כל ההכאה. והשני שבדיינים מונה והשלישי אומר לחזן הכה. כל זמן שמכה על פיו הוא מכה:

יב מת תחת ידו פטור. ואם הוסיף רצועה אחת על האומד ומת הרי החזן גולה. ואם לא מת הרי החזן עבר על מצות לא תעשה שנאמר [\(דברים כה-ג\)](#) "לא יוסיף". והוא הדין לכל מכה את חבירו שהוא בלא תעשה. ומה אם זה שנתנה תורה רשות להכותו צוה הכתוב שלא להכותו על רשעו קל וחומר לשאר כל האדם. לפיכך כל המכה את חבירו אפילו הכה עבד הכאה שאין בה שוה פרוטה לוקה. אבל אם יש בה שוה פרוטה הואיל והוא חייב לשלם ממון אין אדם משלם ולוקה כמו שביארנו בכמה מקומות:

הלכות סנהדרין - פרק שבעה עשר

א כיצד מלקין את המחוייב מלקות. כפי כחו שנאמר [\(דברים כה-ב\)](#) "כדי רשעתו במספר". וזה שנאמר [\(דברים כה-ג\)](#) "ארבעים" שאין מוסיפין על הארבעים אפילו היה חזק ובריא כשמשון. אבל פוחתין לחלש שאם יכה לחלש מכה רבה בודאי הוא מת. לפיכך אמרו חכמים שאפילו הבריא ביותר מכין אותו שלשים ותשע שאם יוסיף לו אחת נמצאת שלא הכהו אלא ארבעים הראויות לו:

ב כשאומדין את החוטא כמה הוא יכול לקבל אין אומדין אלא במכות הראויות להשתלש. אמדוהו שיכול לקבל עשרים אין אומדין ילקה עשרים ואחת כדי שיהיו יכולין להשתלש אלא ילקה שמונה עשרה. אמדוהו לקבל ארבעים ומשהתחיל ללקות ראוהו חלש ואמרו אינו יכול לקבל יותר על אלו התשע או השתים עשרה שלקה הרי זה פטור. אמדוהו

לקבל שתים עשרה ואחר שלקה ראוהו חזק ויכול לקבל יותר הרי זה פטור ואינו לוקה יותר על האומד :

ג אמדוהו היום שילקה שתים עשרה ולא הלכוהו עד למחר והרי הוא למחר יכול לקבל שמונה עשרה אינו לוקה אלא שתים עשרה. אמדוהו שילקה למחר שתים עשרה ולא לקה עד יום שלישי והרי הוא חזק לקבל שמונה עשרה לוקה שמונה עשרה שהרי בשעת האומד לא אמדוהו ללקות אלא לאחר זמן וכן כל כיוצא בזה :

ד מי שנתחייב מלקיות הרבה בין על עבירות הרבה בין על מעשה אחד שחייבין עליו מלקיות הרבה. אם אמדוהו אומד אחד לוקה ופטור ואם לאו לוקה ומתרפא וחוזר ולוקה. כיצד נתחייב שתי מלקיות ואמדו שיכול הוא לקבל ארבעים וחמש כיון שלקה ארבעים וחמש נפטר. אבל אם אמדוהו למלקות אחת והכהו שלש או תשע או שלשים כמו האומד הרי זה מתרפא וחוזרין ואומדין אותו למלקות שנייה עד שילקה לכל מלקיות שהוא חייב בהן :

ה מי שאמדוהו וכשהתחיל ללקות נתקלקל מכח ההכאה בין בריעי בין במימי רגלים אין מכין אותו יותר שנאמר [\(דברים כה-ג\)](#) "ונקלה אחיך לעיניך" כיון שנקלה פטור. אבל אם נתקלקל מן הפחד מקודם ההכאה אפילו נתקלקל משיצא מבית דין ללקות ואפילו מבערב הרי זה לוקה כל האומד שאמדוהו. אמדוהו לשתי מלקיות ולקה ונתקלקל בין בראשונה בין בשנייה פטור. נפסקה הרצועה בשנייה פוטרין אותו. נפסקה בראשונה נפטר ממלקות ראשונה ולוקה האומד השני :

ו כפתוהו על העמוד ללקות וכרת את המיתרים וברח פטור ואין מחזירין אותו :

ז כל מי שחטא ולקה חוזר לכשרותו שנאמר [\(דברים כה-ג\)](#) "ונקלה אחיך לעיניך" כיון שלקה הרי הוא אחיך. אף כל מחוייבי כרת שלקו נפטרו מידי כריתתן :

ח כהן גדול שחטא לוקה בשלשה כשאר כל העם וחוזר לגדולתו :

ט אבל ראש הישיבה שחטא מלקין אותו ואינו חוזר לשררותו גם אינו חוזר להיות כאחד משאר הסנהדרין שמעלין בקודש ולא מורידין :

הלכות סנהדרין - פרק שמונה עשר

א אלו הן הלוקין כל העובר על לא תעשה שחייבין עליו כרת ואין בו מיתת בית דין כגון אוכל חלב ודם וחמץ בפסח. וכן כל העובר על לא תעשה שחייבין עליו מיתה בידי שמים כגון אוכל טבל וכהן טמא שאכל תרומה טהורה. וכן כל העובר על לאו שיש בו מעשה כגון אוכל בשר בחלב או לובש שעטנז. אבל לאו שאין בו מעשה כגון הולך רכיל ונוקם ונוטר ונושא שמע שוא אינו לוקה :

ב כל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו חוץ מנשבע ומימר ומקלל את חבירו בשם. וכל לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין כגון לא תנאף לא תעשה מלאכה בשבת אין לוקין עליו. וכל לאו שניתן לתשלומין כגון לא תגזול ולא תגנוב אין לוקין עליו. וכל לאו שניתק לעשה כגון לא תקח האם על הבנים לא תכלה פאת שדך אין לוקין עליו אלא אם לא קיים עשה שבהן. ועל לאו שבכללות אין לוקין עליו ושאר כל הלאוין שבתורה לוקין עליהן :

ג אי זהו לאו שבכללות זה לאו אחד שכולל עניינים הרבה כגון לא תאכלו על הדם וכן אם נאמר לא תעשה דבר פלוני ופלוני הואיל ולא ייחד לו לאו לכל אחד ואחד מהן אין לוקין על כל אחד ואחד אלא אם כן חלק אותה בלאוין אחרים או נאמר מפי השמועה שנחלקו. כיצד כגון זה שנאמר (שמות יב-ט) "אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל" אינו לוקה על הנא והמבושל שתיים אלא אחת. ובחדש הוא אומר (ויקרא כג-יד) "ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו" וחייב על שלשתן שלש מלקיות מפי השמועה למדו שזה לחלק. הרי נאמר (דברים יח-ז) "לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קוסם קסמים" ואף על פי שכלל כל העניינים בלאו אחד הרי חלק אותם בלאוין אחרים ואמר (ויקרא יט-כו) "לא תנחשו ולא תעוננו" מלמד שכל אחד מהן בלאו בפני עצמו וכן כל כיוצא בזה :

ד מי שלקה בבית דין על איסור כרת ולקה פעם שנייה על אותו כרת עצמו כגון שאכל חלב ולקה עליו ואכל חלב פעם שנייה ולקה עליו אם אכל פעם שלישית אין מלקין אותו אלא מכניסין אותו לכיפה והוא מקום צר כפי קומתו ואינו יכול לשכב בו. ונותנין לו לחם צר ומים לחץ עד שיצרו מעיו ויכלה. ואחר כך מאכילין אותו שעורים עד שכריסו נבקעת :

ה מי שעבר על איסור כרת או מיתת בית דין והתרו בו והרכין בראשו או שתק ולא קבל עליו התראה. אין הורגין אותו כמו שביארנו ואין מלקין אותו. חזר ועשה כך והתרו בו והרכין בראשו או שתק אין מסיתין אותו ואין מלקין אותו. חזר פעם שלישית ועבר והתרו בו אף על פי שהרכין בראשו או שתק כונסין אותו לכיפה עד שימות. וכל אלו שלא קבלו עליהן ההתראה מכין אותן מכת מרדות הואיל וחטאו מכל מקום אפילו על איסור של דברו סופרים מכין אותו מכת מרדות :

ו הגונב כלי שרת מן המקדש והמקלל בקוסם והבועל ארמית אין בית דין נזקקין להן. אלא הקנאין פוגעין בהן וכל שהורגן זכה. וכן כהן ששמש בטומאה לא היו אחיו הכהנים מביאין אותו לבית דין אלא פרחי כהונה היו מוציאין אותו חוץ לעזרה ופוצעין את מוחו בגזירין. גזירת הכתוב היא שאין ממיתין בית דין ולא מלקין את האדם בהודאת פיו אלא על פי שנים עדים. וזה שהרג יהושע עכן ודוד לגר עמלקי בהודאת פיהם הוראת שעה היתה או דין מלכות היה. אבל הסנהדרין אין ממיתין ולא מלקין המודה בעבירה שמא נטרפה דעתו בדבר זה. שמא מן העמלין מרי נפש הוא המחכים למות שתוקעין החרבות בבטנם ומשליכין עצמן מעל הגגות שמא כך זה יבא ויאמר דבר שלא עשה כדי שיהרג וכללו של דבר גזירת מלך היא:

הלכות סנהדרין - פרק תשעה עשר

א כל לא תעשה שיש בו כרת ואין בו מיתת בית דין שלוקין עליהן אחד ועשרים ואלו הן. (א) הבא על אחותו. (ב) הבא על אחות אביו. (ג) הבא על אחות אמו. (ד) הבא על אחות אשתו. (ה) הבא על אשת אחיו. (ו) הבא על אשת אחי אביו. (ז) הבא על הנדה. (ח) האוכל חלב. (ט) האוכל דם. (י) האוכל חמץ בפסח. (יא) האוכל ביום הכפורים. (יב) העושה מלאכה ביום הכפורים. (יג) האוכל הנותר. (יד) האוכל פיגול. (טו) הטמא שאכל בשר קודש. (טז) הטמא שנכנס לעזרה. (יז) השוחט קדשים בחוץ. (יח) המעלה קדשים בחוץ. (יט) המפטם את השמן. (כ) הסך בשמן המשחה. (כא) המפטם את הקטרת:

ב כל מחוייבין מיתה בידי שמים שהן בלא תעשה ויש בהן מעשה שלוקין עליהן שמונה עשר, ואלו הן. (א) זר שאכל תרומה גדולה בין טהורה בין טמאה. (ב) זר שאכל תרומת מעשר. (ג) זר שאכל בכורים אחר שנכנסו לירושלים. (ד) זר שאכל חלה. (ה) האוכל טבל שלא הורם ממנו תרומה גדולה ותרומת מעשר. (ו) האוכל עיסה שלא הורמה חלתה. (ז) כהן טמא שאכל תרומה טהורה. (ח) כהן שנכנס לקדש הקדשים שלא לעבודה. (ט) כהן שיצא מן המקדש בשעת עבודה. (י) לוי שעבד בעבודת כהנים. (יא) זר ששמש במקדש. (יב) מחוסר בגדים הרי הוא כזר ולוקה אם עבד. (יג) כהן טמא ששמש. (יד) שתוי יין ששמש. (טו) טבול יום ששמש. (טז) מחוסר כפורים ששמש. (יז) פרוע ראש ששמש. (יח) קרוע בגדים ששמש:

ג אבל המשמש בלא קדוש ידים ורגלים אע"פ שהוא חייב מיתה אינו לוקה מפני שהיא מצות עשה. וכן נביא שכבש נבואתו. או שעבר על דברי עצמו. והעובר על דברי נביא. אע"פ ששלשתן במיתה אינו לוקה. שהן

באין מכלל עשה שנאמר (דברים יח-טו) "אליו תשמעון" ולא הבא מכלל עשה הרי הוא כעשה ואין לוקין עליו :

ד כל לא תעשה שבתורה שאין בהן לא כרת ולא מיתת בית דין שלוקין עליהן קס"ח, ואלו הן. א) העושה אליל. ב) העושה אליל לנוי. ג) הפונה אל אלילים באחד מן המעשים. ד) המקים מצבה. ה) הנוטע אילן במקדש. ו) הנותן אבן משכית. ז) הנודר בשם ע"ז. ח) הנשבע בשמה. ט) הנהנה בה. י) הבונה עיר הנדחת. יא) הנהנה ממנה. יב) העושה כחקות העכו"ם. יג) הקוסם. יד) המעונן. טו) המנחש. טז) החובר. יז) הדורש אל המתים. יח) המוחק שם וכיוצא בו כגון הורס אבן מן המזבח או שורף עץ מן המקדש. יט) המכבה אש מן המזבח. כ) העולה עליו במעלות. כא) הנכנס לעזרה בבגדים טמאים. כב) זב וכיוצא בו שנכנס להר הבית. כג) המסיר בדי ארון. כד) המזיח חשן מעל האפוד. כה) הקורע פי המעיל. כו) המקריב על מזבח הזהב. כז) כהן שנכנס להיכל שלא בשעת העבודה. כח) בעל מום שנכנס לשם. כט) שתוי שנכנס לשם. ל) בעל מום ששמש. לא) ערל ששמש. לב) כהן שעבד בעבודת הלויים. לג) כהן שנכנס למקדש פרוע ראש. לד) כהן שנכנס למקדש קרוע בגדים. לה) המקדיש בעלי מומין. לו) השוחטן. לז) הזורק דמיהן. לח) המקטיר אימוריהן. לט) המקריב קרבנות עכו"ם בעלי מומין. מ) המטיל מום בקדשים בזמן המקדש. מא) העובד בקדשים. סב) הגוזז אותן. מג) המקטיר שאור או דבש. מד) העושה שירי מנחות מחמץ. מה) המקריב בלא מלח. מו) המקריב אתנן או מחיר כלב. מז) הנותן שמן על מנחת חוטא. מח) הנותן עליה לבונה. מט) הנותן שמן בקרבן סוטה. נ) הנותן עליו לבונה. נא) המבדיל בחטאת העוף. נב) המימר בקדשי מזבח. נג) האוכל בשר קודש שנטמא. נד) האוכל מפסולי המוקדשין. נה) כהן שאכל בשר קדשים חוץ לעזרה. נו) זר שאכל בשר קדשים קדשים אחר מתן דמים. נז) זר שאכל בשר בכור. נח) כהנת שנשאת לזר שאוכלת חזה ושוק אפילו לאחר מיתת בעלה. נט) חללה שאכלה תרומה. ס) האוכל קדשים קלים חוץ לירושלים. סא) האוכל קדשים קלים קודם זריקת דמים. סב) האוכל בכור חוץ לירושלים. סג) האוכל מעשר שני אחר שראה פני הבית חוץ לירושלים. סד) כהן שאכל בכורים משנכנסו לירושלים קודם הנחה בעזרה. סה) כהן שאכל בכורים חוץ לירושלים אחר שהניחו בעזרה. סו) האוכל מעשר שני שנטמא בירושלים קודם שיפדה. סז) טמא שאכל מעשר שני הטהור בירושלים. סח) האוכל מעשר שני באנינות וכן כל הקדשים. סט) ערל שאכל בשר קודש או תרומות. ע) האוכל ממנחת כהן. וכן מכל דבר שהוא כליל לאשים. עא) האוכל מבשר חטאות הנשרפות וכן מכל הטעון שריפה. עב) השוחט פסח על החמץ. עג) השובר בו עצם בין בראשון בין בשני. עד) המוציא מבשרו חוץ לחבורתו. עה) האוכל מבשרו חוץ מחבורתו. עו) האוכל מבשרו נא או מבושל. עז) הנהנה מן ההקדש במזיד. עח) האוכל טבל שעדיין לא הופרש ממנו מעשר אפילו מעשר עני אף על פי שהורמו תרומותיו. עט) האוכל מבשר נפש חיה שנגמר דינה לסקילה אע"פ שנשחטה. פ) האוכל בהמה טמאה. פא) האוכל עוף טמא. פב) האוכל דג טמא. פג) האוכל שרץ העוף. פד) האוכל שרץ הארץ.

פה) האוכל שרץ המים. פו) האוכל רמש האדמה אע"פ שאינו רבה. פז) האוכל תולעים שבפירות אחר שפירשו. פח) האוכל נבילה. פט) האוכל טריפה. צ) האוכל אבר מן החי. צא) האוכל גיד הנשה. צב) האוכל בשר בחלב. צג) המבשל בשר בחלב. צד) האוכל מתבואה חדשה קודם הבאת העומר. [המקריב מנחה מתבואה חדשה קודם הבאת שתי הלחם]. צה) האוכל ערלה. צו) האוכל כלאי הכרם. צז) האוכל תערובת חמץ בפסח. צח) האוכל חמץ אחר חצות. צט) המקיים חמץ ברשותו וכגון שחימץ עיסתו. ק) השותה יין נסך. קא) נזיר שאכל מגפן היין. קב) נזיר שגילת. קג) נזיר שנטמא למת. קד) המגלח את הנתק. קה) החותך סימני צרעת או שכוואן באש. קו) העובד בנחל שנתערפה בו העגלה. קז) הזורע ארץ ישראל בשביעית. קח) הזומר את האילן בשביעית. קט) הקוצר ספיח בלא שינוי. קי) הבוצר בלא שינוי. קיא) הזורע בשנת היובל. קיב) הקוצר בה בלא שינוי. קיג) הבוצר בה בלא שינוי. קיד) המכלה פאת שדה ולא נתנה לעני. קטו) המעולל כרמו ולא נתנה לעני. קטז) המלקט לקט ולא נתנו לעני. קיז) פרט כרמו ולא נתנו לעני. קיח) הלוקח עומר השכחה ולא נתנו לעני. קיט) הלוקח אם על בנים ולא שלח האם. קכ) הזורע כלאים בארץ בזרעים. קכא) הזורע כלאי הכרם בארץ. קכב) המרכיב אילנות כלאים בכל מקום. קכג) המרביע בהמה כלאים בכל מקום. קכד) המנהיג בכלאים בכל מקום. קכה) החוסם בהמה בעת מלאכה בכל מקום. קכו) השוחט אותו ואת בנו בכל מקום. קכז) הממשכן חבירו בידו ולא החזיר לו העבוט. קכח) החובל אלמנה ולא החזיר המשכון. קכט) החובל כלים שעושין בהן אוכל נפש. קל) עד זומם שאין בו תשלומין. קלא) המכה חבירו הכאה שאין בה שוה פרוטה. קלב) בן סורר ומורה בעדות ראשונה. קלג) המוציא שם רע שנמצא דברו שקר. קלד) המקלל את חבירו בשם. קלה) הנשבע לשקר. קלו) הנשבע לשוא. קלז) המחלל נדרו. קלח) היוצא חוץ לתחום בשבת. קלט) העושה מלאכה ביום טוב. קמ) המקיף פאת הראש. קמא) המקיף פאת זקן. קמב) השורט על מת. קמג) הקורח ראשו על המת. קמד) הכותב כתובת קעקע. קמה) הלובש שעטניו. קמו) הקוצץ אילני מאכל דרך השחתה. קמז) איש שלבש מלבוש אשה. קמח) אשה שלבשה מלבוש איש. קמט) כהן שנטמא למת. קנ) כהן שקדש אשה זונה ובעלה. קנא) כהן שקדש גרושה ובעלה. קנב) כהן שקדש חללה ובעלה. קנג) כהן גדול שבעל אלמנה אע"פ שלא קדשה. קנד) המחזיר גרושתו אחר שנתקדשה. קנה) הנושא זקוקה ליבם. קנו) הבא על הקדשה. קנז) ממזר שנשא בת ישראל ובעל. קנח) פצוע דכא שנשא בת ישראל ובעל. קנט) המסרס איש וכן שאר זכרי בהמה חיה ועוף. קס) אונס שגירש אנוסתו ולא החזירה. קמא) המוציא שם רע שגירש אשתו ולא החזירה. קסב) הקרב אל העריות בדרך מדרכי הזנות אע"פ שלא גילה ערוה וזהו החשוד על העריות. קסג) המתחתן בעכו"ם. קסד) גר עמוני שנשא בת ישראל ובעל. קסה) גר מואבי שנשא בת ישראל ובעל. קסו) מלך שהרבה נשים. קסז) מלך שהרבה סוסים. קסח) מלך שהרבה כסף וזהב: נמצאו כל הלוקים ר"ז וסימן להם ילקו זרים.

הלכות סנהדרין - פרק עשרים

א אין בית דין עונשין באומד הדעת אלא על פי עדים בראיה ברורה. אפילו ראוהו העדים רודף אחר חבירו והתרו בו והעלימו עיניהם או שנכנסו אחריו לחורבה ונכנסו אחריו ומצאוהו הרוג ומפרפר והסייף מנטף דם ביד ההורג הואיל ולא ראוהו בעת שהכהו אין בית דין הורגין בעדות זו ועל זה וכיוצא בו נאמר [\(שמות כג-ז\)](#) "ונקי וצדיק אל תהרוג". וכן אם העידו עליו שנים שעבד ע"ז זה ראהו שעבד את החמה והתרה בו וזה ראהו שעבד את הלבנה והתרה בו אין מצטרפין. שנאמר [\(שמות כג-ז\)](#) "ונקי וצדיק אל תהרוג" הואיל ויש שם צד לנקותו ולהיותו צדיק אל תהרגהו:

ב כל מי שעשה דבר שחייבין עליו מיתת בית דין באונס אין בית דין ממיתין אותו ואע"פ שהיה מצווה שיהרג ואל יעבור אע"פ שחלל את השם והוא אנוס אינו נהרג שנאמר [\(דברים כב-כו\)](#) "ולנערה לא תעשה דבר" זו אזהרה לבית דין שלא יענשו את האנוס:

ג איש שאנסוהו עד שבא על הערוה חייב מיתת בית דין שאין קישוי אלא לדעת. אבל האשה הנבעלת באונס אפילו אמרה אחר שנאנסה הניחו לו הרי היא פטורה מפני שיצרה נתגבר עליה:

ד אסור לבית דין לחוס על ההורג שלא יאמרו כבר נהרג זה ומה תועלת יש בהריגת האחר ונמצאו מתרשלין בהריגתו. שנאמר [\(דברים יט-ג\)](#) "ולא תחוס עינד" [\(דברים יט-ג\)](#) "ובערת דם הנקי". וכן אסור לבית דין לחוס על מי שנתחייב קנס שלא יאמרו עני הוא זה שלא בכוונה עשה אלא מגבין ממנו כל שיש לו בלא חנינה שנאמר [\(דברים יט-ג\)](#) "ולא תחוס עינד". וכן בדיני ממונות אין מרחמין על הדל. שלא תאמר עני הוא זה ובעל דינו עשיר הואיל ואני והעשיר חייבין לפרנסו אזכנו בדין ונמצא מתפרנס בכבוד. על זה הזהירה תורה [\(שמות כג-ג\)](#) "ודל לא תהדר בריבו". ונאמר [\(ויקרא יט-טו\)](#) "לא תשא פני דל". אסור להדר פני גדול כיצד הרי שבאו לפניך שנים לדין אחד חכם גדול ואחד הדיוט לא תקדים לשאול בשלומו של גדול ולא תסביר לו פנים ולא תכבדנו. כדי שלא יסתתמו טענותיו של אחר. אלא אינו נפנה לאחד מהן עד שיגמר הדין שנאמר [\(ויקרא יט-טו\)](#) "לא תהדר פני גדול". אמרו חכמים אל תאמר עשיר הוא זה בן גדולים הוא זה היאך אביישנו ואראה בבושתו. לכך נאמר [\(ויקרא יט-טו\)](#) "לא תהדר פני גדול":

ה באו לפניך שנים אחד כשר ואחד רשע אל תאמר הואיל ורשע הוא וחזקתו משקר וחזקת זה שאינו משנה בדברו אטה הדין על הרשע. על זה

נאמר [\(שמות כג-ו\)](#) "לא תטה משפט אביונך בריבו" אע"פ שהוא אביון במצות לא תטה דינו :

ו [\(ויקרא יט-טו\)](#) "לא תעשו עול במשפט" זה המעוות את הדין ומזכה את החייב ומחייב את הזכאי. וכן המענה את הדין ומאריך בדברים ברורים כדי לצער אחד מבעלי דינים הרי זה בכלל עול :

ז הגס לבו בהוראה וקופץ וחותר את הדין קודם שיחקרהו בינו לבין עצמו עד שיהא לו ברור כשמש הרי זה שוטה רשע וגס רוח. כך צוו חכמים [\(גמרא סנהדרין ז-ב\)](#) "הו מתונין בדין". וכן איוב הוא אומר [\(איוב כט-טז\)](#) "ורייב לא ידעתי אחקרהו" :

ח כל דיין שבא לפניו דין והתחיל לדמותו בדין פסוק שכבר ידע אותו ויש במדינה גדול ממנו בחכמה ואינו הולך ונמלך בו הרי זה בכלל הרשעים שלבם גם בהוראה. ואמרו חכמים רעה על רעה תבא לו שכל הדברים וכיוצא בהן מגסות הרוח הן המביאות לידי עוות הדין. [\(משלי ז-כו\)](#) "כי רבים חללים הפילה" זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה [\(משלי ז-כו\)](#) "ועצומים כל הרוגיה" זה שהגיע להוראה ואינו מורה. והוא שיהיה הדור צריך לו. אבל אם ידע שיש לשם ראוי להוראה ומנע עצמו מן ההוראה הרי זה משובח. וכל המונע עצמו מן הדין מונע ממנו איבה וגזל ושבעת שוא והגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח :

ט תלמיד אל יורה הלכה לפני רבו אלא אם כן היה רחוק ממנו שלש פרסאות כנגד מחנה ישראל :

י אל תאמר שכל אלו הדברים בדין שיש בו הוצאת ממון הרבה מזה ונתינתו לזה. לעולם יהי דין אלף מנה ודין פרוטה אחת שוין בעיניך לכל דבר :

יא אין הדיינין יושבין לדין בדין פחות משוה פרוטה. ואם הוזקו לשוה פרוטה גומרין את דינו אפילו לפחות משוה פרוטה :

יב כל המטה משפט אחד מישראל עובר בלאו אחד שנאמר [\(ויקרא יט-טו\)](#) "לא תעשו עול במשפט". ואם היה גר עובר בשני לאוין שנאמר [\(דברים כד-יז\)](#) "לא תטה משפט גר". ואם היה יתום עובר בשלשה לאוין שנאמר [\(דברים כד-יז\)](#) "משפט גר יתום" :

הלכות סנהדרין - פרק אחד ועשרים

א מצות עשה לשפוט השופט בצדק שנאמר [\(ויקרא יט-טו\)](#) "בצדק תשפוט עמיתך". אי זהו צדק המשפט זו השויית שני בעלי דינין בכל דבר. לא יהא אחד מדבר כל צרכו ואחד אומר לו קצר דבריך. ולא יסביר פנים לאחד וידבר לו רכות וירע פניו לאחר וידבר לו קשות:

ב שני בעלי דינין שהיה אחד מהם מלובש בגדים יקרים והשני מלובש בגדים בזויין אומר למכובד או הלבישהו כמותך עד שתדון עמו או לבוש כמותו עד שתהיו שוין אחר כך תעמדו בדין:

ג לא יהיה אחד יושב ואחד עומד אלא שניהם עומדים. ואם רצו בית דין להושיב את שניהם מושיבין. ולא ישב אחד למעלה ואחד למטה אלא זה בצד זה. במה דברים אמורים בשעת משא ומתן. אבל בשעת גמר דין שניהם בעמידה שנאמר [\(שמות יח-ג\)](#) "ויעמוד העם על משה". ואי זהו גמר דין איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב. במה דברים אמורים בבעלי דינין. אבל העדים לעולם בעמידה שנאמר [\(דברים יט-ז\)](#) "ועמדו שני האנשים":

ד תלמיד חכם ועם הארץ שבאו לדין מושיבין את החכם ואומרים לעם הארץ שב. אם לא ישב אין מקפידין על כך. ולא יקדים התלמיד כשיבא לדין וישב לפני רבו כרוצה לדון לפניו. ואם היה קובע לו זמן לקרות ובא זמנו מותר:

ה כבר נהגו כל בתי דיני ישראל מאחר הגמרא בכל הישיבות שמושיבין בעלי דינין ומושיבין העדים כדי לסלק המחלוקת. שאין בנו כח להעמיד משפטי הדת על תלם:

ו היו לפני הדיינים בעלי דין הרבה מקדימין את דין היתום לדין האלמנה שנאמר [\(ישעיה א-ז\)](#) "שפטו יתום ריבו אלמנה". ודין אלמנה קודם לדין תלמיד חכם. ודין תלמיד חכם קודם לדין עם הארץ. ודין האשה קודם לדין האיש שבשת האשה מרובה:

ז אסור לדיין לשמוע דברי אחד מבעלי דינין קודם שיבא חבירו או שלא בפני חבירו. ואפילו דבר אחד אסור שנאמר [\(דברים א-טז\)](#) "שמוע בין אחיכם". וכל השומע מאחד עובר בלא תעשה שנאמר [\(שמות כג-א\)](#) "לא תשא שמע שוא" ובכלל לאו זה אזהרה למקבל לשון הרע ומספר לשון הרע ומעיד עדות שקר. וכן בעל דין מוזהר שלא ישמיע דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חבירו. וגם על זה וכיוצא בו נאמר [\(שמות כג-ז\)](#) "מדבר שקר תרחק":

ח לא יהיה הדיין שומע מפי התורגמן אלא אם כן היה מכיר לשון בעלי דינין ושומע טענותיהם. ואם אינו מהיר בלשונם כדי להשיב להם יעמוד התורגמן להודיע אותם פסק הדין ומאי זה טעם חייב זה וזכה זה:

ט צריך הדיין לשמוע טענות בעלי דינין ולשנות טענותיהן שנאמר [\(מלכים א ג-כג\)](#) "ויאמר המלך זאת אומרת זה בני החי ובנך המת" ומצדק את הדין בלבבו ואחר כך חותכו :

י מנין לדיין שלא יעשה מליץ לדבריו של בעל דין שנאמר [\(שמות כג-ז\)](#) "מדבר שקר תרחק" אלא יאמר מה שנראה לו וישתוק. ולא ילמד אחד מבעלי דינין טענה כלל. אפילו הביא עד אחד לא יאמר לו אין מקבלין עד אחד אלא יאמר לנטען הרי זה העיד עליך. הלואי שיודה ויאמר אמת העיד. עד שיטעון הוא ויאמר עד אחד הוא ואינו נאמן עלי וכן כל כיוצא בזה :

יא ראה הדיין זכות לאחד מהן ובעל דין מבקש לאמרה ואינו יודע לחבר הדברים. או שראהו מצטער להציל עצמו בטענת אמת ומפני החימה והכעס נסתלק ממנו או נשתבש מפני הסכלות. הרי זה מותר לסעדו מעט להבינו תחלת הדבר משום [\(משלי לא-ח\)](#) "פתח פיך לאלם". וצריך להתיישב בדבר זה הרבה שלא יהיה כעורכי הדיינין :

הלכות סנהדרין - פרק שנים ועשרים

א שנים שבאו לפניך לדין אחד רך ואחד קשה. עד שלא תשמע את דבריהם או משתשמע את דבריהם ואי אתה יודע להיכן הדין נוטה אתה רשאי לומר להם איני נזקק לכם שמא יתחייב הקשה ונמצא רודף אחר הדיין. אבל משתשמע את דבריהם ותדע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לומר איני נזקק לכם. שנאמר [\(דברים א-ז\)](#) "לא תגורו מפני איש" שלא תאמר איש פלוני רשע הוא שמא יהרוג את בני שמא ידליק את גדישי שמא יקצץ נטיעותי. ואם היה ממונה לרבים חייב להזקק להם :

ב וכן תלמיד שהיה יושב לפני רבו וראה זכות לעני וחובה לעשיר אם שתק הרי זה עובר משום [\(דברים א-ז\)](#) "לא תגורו מפני איש" ועל זה נאמר [\(שמות כג-ז\)](#) "מדבר שקר תרחק". ומנין לדיין שלא יושיב תלמיד בור לפניו תלמוד לומר [\(שמות כג-ז\)](#) "מדבר שקר תרחק" :

ג ומנין לתלמיד שראה רבו שטועה בדין שלא יאמר אמתין לו עד שיגמר הדין ואסתרנו ואביננו כדי שיקרא הדין על שמי תלמוד לומר [\(שמות כג-ז\)](#) "מדבר שקר תרחק" :

ד מצוה לומר לבעלי דינים בתחילה בדין אתם רוצים או בפשרה. אם רצו בפשרה עושין ביניהן פשרה. וכל בית דין שעושין פשרה תמיד הרי זה

משובח ועליו נאמר [\(זכריה ח-טז\)](#) "משפט שלום שפטו בשעריכם" אי זהו משפט שיש עמו שלום הוי אומר זה ביצוע. וכן בדוד הוא אומר [\(שמואל ב טו-טז\)](#) "ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו" איזהו משפט שיש עמו צדקה הוי אומר זהו ביצוע והיא הפשרה. במה דברים אמורים קודם גמר דין אע"פ ששמע דבריהם וידע להיכן הדין נוטה מצוה לבצוע אבל אחרי שגמר הדין ואמר איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב אינו רשאי לעשות פשרה ביניהן אלא "יקוב הדין את ההר":

ה אע"פ שרצו בעלי הדין בפשרה בבית דין יש להם לחזור ולתבוע את הדין עד שיקנו מיד שניהם:

ו יפה כח פשרה מכח הדין ששני הדיוטות שדנו אין דיניהן דין ויש לבעלי דינין לחזור בהן ואם עשו פשרה וקנו מידן אין יכולין לחזור בהן:

ז אסור לאחד מן הדיינים כשיצא מבית דין לומר אני הוא המזכה או המחייב וחברי חולקין עלי אבל מה אעשה שהם רבו עלי ואם אמר כן הרי הוא בכלל הולך רכיל מגלה סוד. ומעשה בתלמיד אחד שהוציא דברים שנאמרו בבית המדרש לאחר שתים ועשרים שנה והוציאוהו בית דין מבית המדרש והכריזו עליו זה מגלה סוד הוא:

ח שאל אחד מבעלי דינים לכתוב לו פסק דין כותבין לו כך בא פלוני לבית דין של פלוני עם פלוני בעל דינו. שטענו בכך ויצא זכאי או חייב ונותנין לו ואין מזכירין שם המזכין ולא שם המחייבין אלא בית דין של פלוני מדבריהם נזדכה פלוני:

ט כך היה מנהגם של אנשי ירושלים. מכניסין בעלי דינין ושומעים דבריהם וטענותיהם ומכניסים העדים ושומעים דבריהם ומוציאין כל אדם לחוץ. והדיינים נושאים ונותנים ביניהם בדבר וגומרין את הדבר ואחר כך מכניסין בעלי דינים וגדול שבדיינים אומר איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב כדי שלא ידע אחד מבעלי דינים אי זה דיין הוא מי שזכה אותו ולא אי זה דיין הוא שחייבו:

י דיין שהוא יודע בחבירו שהוא גזלן או רשע אסור להצטרף עמו שנאמר [\(שמות כג-ז\)](#) "מדבר שקר תרחק" וכך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין אין יושבים בדין עד שידעו עם מי הם יושבים ולא חותמים את השטר עד שידעו מי חותם עמהם ולא נכנסים לסעודה עד שידעו מי מיסב עמהן:

הלכות סנהדרין - פרק שלשה ועשרים

א (דברים טז-יט) **"לא תקח שוחד"** אין צריך לומר לעות את הדין אלא אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב אסור ועובר בלא תעשה. והרי הוא בכלל ארור לוקח שוחד. וחייב להחזיר השוחד כשיתבענו הנותן :

ב וכשם שהלוקח עובר בלא תעשה כך הנותן. שנאמר (ויקרא יט-יד) **"ולפני עור, לא תתן מכשול"** :

ג כל דיין שיושב ומגדל מעלתו כדי להרבות שכר לחזניו ולסופריו הרי הוא בכלל הנוטים אחרי הבצע. וכן עשו בני שמואל ולכך נאמר להם (שמואל א ח-ג) **"ויטו אחרי הבצע ויקחו שחד"**. ולא שחד ממון בלבד אלא אפילו שחד דברים. ומעשה בדיין אחד שהיה עולה בדוגית קטנה לעבור בנהר ופשט אחד ידו וסייעו בעלייתו והיה לו דין ואמר לו הדיין הריני פסול לך לדין. ומעשה באחד שהעביר אברה נוצה של עוף מעל רדיד הדיין ואחר כסה רוק מלפני הדיין ואמר לו הריני פסול לך לדין. ומעשה באחד שהביא מתנה אחת ממתנות כהונה לדיין כהן ואמר לו פסול אני לך לדין. ומעשה באריס אחד של דיין שהיה מביא לו תאנים מתוך שדהו מערב שבת לערב שבת פעם אחת הקדים והביא בחמישי בשבת מפני שהיה לו דין ואמר לו הדיין הריני פסול לך לדין אף על פי שהתאנים משל דיין הואיל והביאן שלא בזמנם נפסל לו לדין :

ד כל דיין ששאל שאלה פסול לדין לזה שהשאלו. במה דברים אמורים בשלא היה לו לדיין להשאל אבל היה לו להשאל כשר שהרי גם זה שואל ממנו :

ה כל דיין שנוטל שכרו לדון דיניו בטלים. והוא שלא יהיה שכר הניכר. אבל אם היה עוסק במלאכתו ובאו לפניו שנים לדין ואמר להן תנו לי מי שיעשה תחתי עד שאדון לכם או תנו לי שכר בטלתי הרי זה מותר. והוא שיהיה הדבר ניכר שהוא שכר הבטלה בלבד ולא יותר. ויטול משניהם בשוה זה בפני זה כגון זה מותר :

ו אסור לדיין לדון למי שהוא אוהבו אע"פ שאינו שושבינו ולא ריעו אשר כנפשו ולא למי ששונאו אע"פ שאינו אויב לו ולא מבקש רעתו אלא. צריך שיהיו שני בעלי דינים שוין בעיני הדיינים ובלבם. ואם לא היה מכיר את אחד מהם ולא מעשיו אין לך דיין צדק כמוהו :

ז כל שני תלמידי חכמים ששונאים זה את זה אסורין לישב בדין זה עם זה. שדבר זה גורם ליציאת משפט מעוקל. מפני השנאה שביניהן דעת כל אחד נוטה לסתור דברי חברו :

ח לעולם יראה דיין עצמו כאילו חרב מונחת לו על צוארו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו. וידע את מי הוא דן ולפני מי הוא דן ומי עתיד להפרע ממנו

אם נטה מקו האמת שנאמר [\(תהילים פב-א\)](#) "אלהים נצב בעדת אל". ואומר [\(דברי הימים ב יט-ו\)](#) "ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי לה'":

ט כל דיין שאינו דן דין אמת לאמתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל. וכל דיין שנוטל מזה ונותן לזה שלא כדין הקב"ה גובה ממנו נפשות שנאמר [\(משלי כב-כג\)](#) "וקבע את קובעיהם נפש". וכל דיין שדן דין אמת לאמתו אפילו שעה אחת כאילו תקן את כל העולם כולו וגורם לשכינה שתשרה בישראל שנאמר [\(תהילים פב-א\)](#) "אלהים נצב בעדת אל". ושמה יאמר הדיין מה לי ולצרה הזאת תלמוד לומר [\(דברי הימים ב יט-ו\)](#) "ועמכם בדבר משפט". אין לדיין אלא מה שענינו רואות:

י ולעולם יהיו בעלי דינין לפניך כרשעים ובחזקת שכל אחד מהן טוען שקר ודון לפי מה שתראה מן הדברים. וכשיפטרו מלפניך יהיו בעיניך כצדיקים כשקבלו עליהם את הדין ודון כל אחד מהם לכף זכות:

הלכות סנהדרין - פרק ארבעה ועשרים

א יש לדיין לדון בדיני ממונות על פי הדברים שדעתו נוטה להן שהן אמת והדבר חזק בלבו שהוא כן אף על פי שאין שם ראיה ברורה ואין צריך לומר אם היה יודע בודאי שהדבר כן הוא שהוא דן כפי מה שיודע. כיצד הרי שנתחייב אדם שבועה בב"ד ואמר לדיין אדם שהוא נאמן אצלו ושדעתו סומכת על דבריו שזה האיש חשוד על השבועה יש לדיין להפוך השבועה על שכנגדו וישבע ויטול הואיל וסמכה דעתו של דיין על דברי זה. אפילו היתה אשה או עבד נאמנים אצלו הואיל ומצא הדבר חזק ונכון בלבו סומך עליו ודן. ואין צריך לומר אם ידע הוא עצמו שזה חשוד. וכן אם יצא שטר חוב לפניו ואמר לו אדם שסמך עליו אפילו אשה או קרוב זה פרוע הוא אם סמכה דעתו על דבריו יש לו לומר לזה לא תפרע אלא בשבועה. או אם היה עליו שטר חוב לאחר יתן לזה שלא נפגם שטרו כלל ויניח זה שנפגם שטרו בדברי האחד או ישליך השטר בפניו ולא ידון בו כפי מה שיראה. וכן מי שבא וטען שיש לו פקדון אצל פלוני שמת בלא צואה ונתן סימנין מובהקין ולא היה זה הטוען רגיל להכנס בבית זה האיש שמת. אם ידע הדיין שזה המת אינו אמוד להיות לו חפץ זה וסמכה דעתו שאין זה החפץ של מת מוציאו מן היורשין ונותנו לזה האמוד בו ונתן סימנים. וכן כל כיוצא בזה שאין הדבר מסור אלא ללבו של דיין לפי מה שיראה לו שהוא דין האמת. אם כן למה הצריכה תורה שני עדים שבזמן שיבואו לפני הדיין שני עדים ידון על פי עדותן אע"פ שאינו יודע אם באמת העידו או בשקר:

ב כל אלו הדברים הן עיקר הדין אבל משרבו בתי דינין שאינן הגונים ואפילו היו הגונים במעשיהם אינן חכמים כראוי ובעלי בינה הסכימו רוב בתי דיני ישראל שלא יהפכו שבועה אלא בראיה ברורה. ולא יפגמו שטר ויפסידו חזקתו בעדות אשה או פסול וכן בשאר כל הדינין ולא ידון הדיין בסמיכת דעתו ולא בידיעתו כדי שלא יאמר כל הדיוט לבי מאמין לדברי זה ודעתי סומכת על זה. וכן אין מוציאים מן היתומים אלא בראיה ברורה לא בדעת הדיין ולא באומדן המת או הטוען. ואעפ"כ אם העיד אדם נאמן בדבר מכל הדברים ונטתה דעת הדיין שאמת הוא אומר ממתין בדין ואינו דוחה עדותו ונושא ונותן עם בעלי דינין עד שיודו לדברי העד או יעשו פשרה או יסתלק מן הדין :

ג ומנין לדיין שהוא יודע בדין שהוא מרומה שלא יאמר אחתכנו ויהיה הקולר תלוי בצוארי העדים. תלמוד לומר [\(שמות כג-ז\)](#) "מדבר שקר תרחק". כיצד יעשה ידרוש בו ויחקור הרבה בדרישה ובחקירה של דיני נפשות אם נראה לו לפי דעתו [שאיין בו רמאות חותך את הדין על פי העדות אבל אם היה לבו נוקפון] שיש בו רמאות או שאין דעתו סומכת על דברי העדים אע"פ שאינו יכול לפסלן או שדעתו נוטה שבעל דין זה רמאי ובעל ערמה והשיא את העדים אף על פי שהם כשרים ולפי תומם העידו וזה הטעם. או שנראה לו מכלל הדברים שיש שם דברים אחרים מסותרין ואינן רוצים לגלותם. כל אלו הדברים וכיוצא בהן אסור לו לחתוך אותו הדין אלא יסלק עצמו מדין זה וידיננו מי שלבו שלם בדבר. והרי הדברים מסורים ללב והכתוב אומר [\(דברים א-ז\)](#) "כי המשפט לאלהים הוא":

ד יש לבית דין להלקות מי שאינו מחוייב מלקות ולהרוג מי שאינו מחוייב מיתה ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה. וכיון שרואים בית דין שפרצו העם בדבר יש להן לגדור ולחזק הדבר כפי מה שיראה להם הכל הוראת שעה לא שיקבע הלכה לדורות. מעשה והלקו אדם שבעל אשתו תחת אילן. ומעשה באחד שרכב על סוס בשבת בימי יוונים והביאוהו לבית דין וסקלוהו. ומעשה ותלה שמעון בן שטח שמונים נשים ביום אחד באשקלון ולא היו שם כל דרכי הדרישה וחקירה וההתראה ולא בעדות ברורה אלא הוראת שעה כפי מה שראה :

ה וכן יש לבית דין בכל מקום ובכל זמן להלקות אדם ששמועתו רעה והעם מרננים עליו שהוא עובר על העריות והוא שיהיה קול שאינו פוסק כמו שביארנו ולא יהיו אלו אויבים ידועים שמוציאים עליו שמועה רעה. וכן מבזין את זה ששמועתו רעה ומחרפין את יולדתו בפניו :

ו וכן יש לדיין תמיד להפקיר ממון שיש לו בעלים ומאבד ונותן כפי מה שיראה לגדור פרצות הדת ולחזק הבדק או לקנוס אלם זה והרי הוא אומר בעזרא [\(עזרא ג-ח\)](#) "וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו" מכאן שהפקר בית דין הפקר :

ז וכן יש לדיין לנדות ולהחרים מי שאינו בן נידוי כדי לגדור פרץ כפי מה שיראה לו והשעה צריכה לכך ויאמר שנידהו והחרימהו על דעתו ויפרסם חטאו ברבים שנאמר [\(שופטים ה-כג\)](#) "אורו מרוז אמר מלאך ה' אורו אורו יושביה כי לא באו לעזרת ה'":

ח וכן יש לדיין לעשות מריבה עם הראוי לריב עמו ולקללו ולהכותו ולתלוש שערו ולהשביע באלהים בעל כרחו שלא יעשה או שלא עשה. שנאמר [\(נחמיה יג-כה\)](#) "ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים ואמרטם ואשביעם באלהים":

ט וכן יש לו לכפות ידים ורגלים ולאסור בבית האסורים ולדחוף ולסחוב על הארץ שנאמר [\(עזרא ז-כו\)](#) "הן למות הן לשרושי הן לענש נכסין ולאסורין":

י כל אלו הדברים לפי מה שיראה הדיין שזה ראוי לכך ושהשעה צריכה. ובכל יהיו מעשיו לשם שמים ואל יהיה כבוד הבריות קל בעיניו שהרי הוא דוחה את לא תעשה של דבריהם וכל שכן כבוד בני אברהם יצחק ויעקב המחזיקין בתורת האמת שיהיה זהיר שלא יהרס כבודם אלא להוסיף בכבוד המקום בלבד שכל המבזה את התורה גופו מחולל על הבריות והמכבד את התורה גופו מכובד על הבריות. ואין כבוד התורה אלא לעשות על פי חוקיה ומשפטיה:

הלכות סנהדרין - פרק חמשה ועשרים

א אסור לאדם לנהוג בשררה על הצבור ובגסות הרוח אלא בענוה ויראה. וכל פרנס המטיל אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים נענש. ואינו רואה לו בן תלמיד חכם שנאמר [\(איוב לז-כד\)](#) "לכן יראוהו אנשים לא יראה כל חכמי לב":

ב וכן אסור לו לנהוג בהן קלות ראש אע"פ שהן עמי הארץ. ולא יפסיע על ראשי עם הקדש. אע"פ שהן הדיוטות ושפלים בני אברהם יצחק ויעקב הם וצבאות השם שהוציא מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה. וסובל טורח הצבור ומשאן כמשה רבינו. שנאמר בו [\(במדבר יא-יב\)](#) "כאשר ישא האומן את היונק". והרי הוא אומר [\(דברים א-טז\)](#) "ואצוה את שופטיכם" זו אזהרה לדיין שיסבול את הצבור [\(במדבר יא-יב\)](#) "כאשר ישא האומן את היונק". צא ולמד ממשה רבן של כל הנביאים כיון ששלחו הקב"ה במצרים ונאמר [\(שמות ו-יג\)](#) "ויצום אל בני ישראל" אמרו מפי

הקבלה שאמר להם למשה ולאהרן על מנת שיהיו מקללים אתכם וסוקלין אתכם באבנים :

ג כדרך שנצטוו הדיין לנהוג במצוה זו כך נצטוו הצבור לנהוג כבוד בדיין. שנאמר **(דברים א-יח)** "ואצוה אתכם" זו אזהרה לצבור שתהיה אימת הדיין עליהן ולא יתבזה בפניהם ולא ינהוג קלות ראש בעצמו :

ד כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור אסור בעשיית מלאכה בפני שלשה כדי שלא יתבזה בפניהם. אם המלאכה ברבים אסורה עליו קל וחומר לאכול ולשתות ולהשתכר בפני רבים ובכניסת עמי הארץ ובסעודת מרעות. אוי להם לאותן הדיינים שנהגו בכך מעלבון תורת משה שבזו דיניה והשפילוה עד ארץ והגיעוה עד עפר וגרמו רעה להן ולבני בניהם בעולם הזה ולעולם הבא :

ה אסור לנהוג קלות ראש בשליח בית דין והרי השליח נאמן כשנים לענין הנידוי. שאם אמר פלוני הקלני או הקלה הדיין או לא רצה לבא לדין משמתין אותו על פיו. אבל אין כותבין פיתחא עליו עד שיבאו שנים ויעידו עליו שנמנע לבא לבית דין :

ו אין שליח בית דין חייב באמירת דברים משום לשון הרע. וכל המצער שליח בית דין יש לבית דין רשות להכותו מכת מרדות :

ז שליח שאמר פלוני שלחני בשם אחד מן הדיינים ולא רצה בעל דין לבא אין כותבין עליו פיתחא של שמתא עד שיאמר משם שלשתן. במה דברים אמורים שהלך השליח ביום שאינו ידוע לישיבת הדיינים. אבל ביום הידוע שהדיינים יושבים בו לדין הכל יודעים שכל הדיינים מקובצין ואע"פ שבא השליח בשם אחד כאילו בא בשם שלשתן :

ח מי ששלחו לו בית דין לבוא ולא בא לדין מנדין אותו וכותבין עליו פיתחא ונותן שכר הסופר ובעת שיבא קורעין הפיתחא. כתבו לו פיתחא מפני שלא קבל הדין כיון שאמר הריני מקבל הדין קורעין נידויו. קבעו לו בית דין זמן שיבא היום ולא בא כל אותו היום כותבין עליו פיתחא לערב. במה דברים אמורים כשהיה במדינה ומרד ולא בא. אבל אם היה בכפרים ויוצא ונכנס קובעים לו זמן שני וחמישי ושני. ואם שלם יום שני ולא בא אין כותבין עליו פיתחא עד למחר :

ט אין קובעין זמן לא בימי ניסן ולא בימי תשרי מפני שהעם טרודין במועדות. ולא בערב שבת ולא בערב יום טוב. אבל קובעין בניסן שיבוא אחר ניסן ובתשרי שיבוא אחר תשרי. אבל לא קובעין בערב שבת שיבוא אחר שבת מפני שהכל טרודין בערב שבת :

ז מי שהוא במדינה והלך שליח בית דין ולא מצאו אין קובעין לו זמן עד שימצא אותו השליח ויאמר לו. היה בכפר חוץ למדינה אם דרכו לבוא באותו היום אומר השליח אפילו לאחד מן השכנים אפילו לאשה אם יבא פלוני הודיעוהו שבית דין קבעו לו זמן שיבוא לבית דין. ואם לא בא מנדין אותו לערב. במה דברים אמורים כשאין הדרך שדרכו לילך בה על מקום בית דין אבל אם דרכו עליהן אין מנדין אותו עד שיודיעו השליח בעצמו שמא לא אמרו לו השכנים. שהרי הם אומרים דרכו על פתח בית דין וכבר הלך אליהם ונפטר. וכן אם לא בא במדינה עד למחר אין סומכין על השכנים שמא שכחו ולא אמרו לו:

יא מי שבא לבית דין וקבל הדין ואמרו לו לשלם והלך ולא שלם אין מנדין אותו עד שיתרו בו שני וחמישי ושני. ואחר כך מנדין אותו עד שיתן מה שהוא חייב. ואם עמד שלשים יום ולא תבע להתיר נדויו מחרימין אותו:

הלכות סנהדרין - פרק ששה ועשרים

א כל המקלל דיין מדייני ישראל עובר בלא תעשה שנאמר (שמות כב-כו) **"אלהים לא תקלל"**. וכן אם קלל הנשיא אחד ראש סנהדרי גדולה או המלך הרי זה עובר בלא תעשה שנאמר (שמות כב-כו) **"ונשיא בעמד לא תאור"**. ולא דיין ונשיא בלבד אלא כל המקלל אחד מישראל לוקה שנאמר (ויקרא יט-יד) **"לא תקלל חרש"**. ולמה נאמר חרש שאפילו זה שהוא אינו שומע ולא נצטער בקללה זו לוקה על קללתו. ויראה לי שהמקלל את הקטן הנכלם לוקה (הרי הוא כחרש):

ב המקלל את המת פטור. הואיל ומקלל כל אדם מישראל חייב למה ייחד לאו על דיין ולא על נשיא לחייבו שתיים. נמצאת למד שהמקלל אחד מישראל בין איש בין אשה בין גדול בין קטן לוקה אחת ואם קלל דיין לוקה שתיים. ואם קלל נשיא לוקה שלש. וכן נשיא שקלל אביו חייב משום ארבעה שמות. שלשה של כל אדם ואחד משום האב:

ג המקלל עצמו לוקה כמו שקלל אחרים שנאמר (דברים ד-ט) **"השמר לך ושמור נפשך"**. ואחד המקלל עצמו או חבירו או נשיא או דיין אינו לוקה עד שיקלל בשם מן השמות. כגון יה ואלהים ושדי וכיוצא בהן. או בכנוי מן הכנויים כגון חנון וקנא וכיוצא בהן. הואיל והוא חייב אם קלל בכל הכנויים כך אם קלל בכל לשון חייב שהשמות שקוראין בהן הגוים להקב"ה הרי הן ככל הכנויים. וארור בו שבועה בו קללה בו נדוי:

ד אינו לוקה עד שיתרו בו בפני עדים כשאר כל חייבי לאוין. אבל אם לא היתה שם התראה או שקלל בלא שם ובלא כינוי כגון שאמר ארור פלוני או שהיתה הקללה באה מכלל הדברים כגון שאמר אל יהי פלוני ברוך לה' או אל יברכהו אל וכיוצא בדברים אלו אינו לוקה :

ה אע"פ שאינו לוקה אם חרף תלמיד חכם מנדין אותו. ואם רצו הדיינים להכותו מכת מרדות מכין ועונשין אותו כפי מה שיראו שהרי בזה את הזקן. ואם חרף עם הארץ עונשין הדיינים בדבר כפי מה שהשעה צריכה לו לפי המחרף ולפי זה שנתחרף :

ו אע"פ שיש לו לדיין או לנשיא למחול על כבודו אינו יכול למחול על קללתו. וכן שאר העם אע"פ שמחל המקולל מלקין את המקלל שכבר חטא ונתחייב. אבל מי שנתחייב נידוי מפני שהפקיר בבית דין ורצו בית דין למחול על כבודן ולא נדוהו הרשות בידן. והוא שלא יהיה בדבר הפסד בכבוד הבורא. כגון שהיו העם מבעטין בדברי תורה ובדיינים. הואיל ופקרו העם בדבר צריכין לחזק ולענוש כפי מה שיראה להם :

ז כל הדין בדייני עכו"ם ובערכאות שלהן אע"פ שהיו דיניהם כדיני ישראל הרי זה רשע וכאילו חרף וגדף והרים יד בתורת משה רבינו שנאמר [\(שמות כ"א-א\)](#) "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" לפניהם ולא לפני עכו"ם לפניהם ולא לפני הדיוטות. היתה יד העכו"ם תקיפה ובעל דינו אלם ואינו יכול להוציא ממנו בדייני ישראל יתבענו לדייני ישראל תחלה. אם לא רצה לבא נוטל רשות מבית דין ומציל בדייני עכו"ם מיד בעל דינו : סליקו להו הלכות סנהדרין בס"ד

עדות

הלכות

יש בכללן שמונה מצות. שלש מצות עשה. וחמש מצות לא תעשה : וזה הוא פרטן : א) להעיד לבית דין למי שיש לו עדות. ב) לדרוש ולחקור העדים. ג) שלא יורה העד בדין זה שהעיד עליו בדייני נפשות. ד) שלא יקום דבר בעד אחד. ה) שלא יעיד בעל עבירה. ו) שלא יעיד קרוב. ז) שלא להעיד בשקר. ח) לעשות לעד זומם כאשר זמם : וביאור מצות אלו בפרקים אלו :

א העד מצווה להעיד בבית דין בכל עדות שיודע. בין בעדות שיחייב בה את חברו בין בעדות שיזכהו בו. והוא שיתבענו להעיד בדיני ממונות שנאמר [\(ויקרא ה-א\)](#) "והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד ונשא עונו":

ב היה העד חכם גדול והיה בבית דין פחות ממנו בחכמה. הואיל ואין כבודו שילך לפניו עשה של כבוד תורה עדיף ויש לו להמנע. במה דברים אמורים בעדות ממון. אבל בעדות שמפריש בה מן האיסור וכן בעדות נפשות או מכות הולך ומעיד שנאמר [\(גמרא ברכות יט-ב\)](#) "אין חכמה ואין תבונה לנגד ה'". כל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב:

ג כהן גדול אינו חייב להעיד אלא עדות שהיא למלך ישראל בלבד הולך לבית דין הגדול ומעיד בה אבל בשאר העדויות פטור:

ד מצות עשה לדרוש את העדים ולחקרן ולהרבות בשאלתן ומדקדקין עליהן ומסיעין אותן מענין לענין בעת השאלה כדי שישתקו או יחזרו בהן אם יש בעדותן דופי. שנאמר [\(דברים יג-טו\)](#) "ודרשת וחקרת ושאלת היטב". וצריכין הדיינים להזהר בעת חקירת העדים [שמא מתוכה ילמדו לשקר. ובשבע חקירות בודקין אותם]. באי זו שבוע. באי זו שנה. באי זו חדש. בכמה בחדש. באי זה יום מימי השבת. ובכמה שעות ביום. ובאי זה מקום. אפילו אמר היום הרגו או אמש הרגו שואלין להן באי זה שבוע באי זו שנה באי זה חדש בכמה בחדש באי זה יום באי זו שעה. ומכלל החקירות יתר על השבע השוות בכל שאם העידו עליו שעבד ע"ז שואלין להן את מה עבד ובאי זו עבודה עבד. העידו שחילל את השבת שואלין אותן אי זו מלאכה עשה והיאך עשה. העידו שאכל ביום הכפורים שואלין אותן אי זה מאכל אכל וכמה אכל. העידו שהרג את הנפש שואלין אותן במה הרגו. וכן כל כיוצא בזה הרי הוא מכלל החקירות:

ה החקירות והדרישות הן הדברים שהן עיקר העדות ובהן יתחייב או יפטור. והן כוונת המעשה שעשה וכיוון הזמן וכיוון המקום שבהן יזומו העדים או לא יזומו. שאין אנו יכולים להזים העדים עד שיכוונו הזמן והמקום:

ו ועוד מרבין לבדוק העדים בדברים שאינן עיקר בעדות ואינה תלויה בהם. והם הנקראים בדיקות וכל המרבה בבדיקות הרי זה משובח. כיצד הן הבדיקות הרי שהעידו עליו שהרג ונחקרו בשבע חקירות שמנינו. שהן בכוונת הזמן וכוונת המקום. ונדרשו בכוונת המעשה וכוונו המעשה וכוונו הכלי שהרגו בו. בודקין אותן עוד ואומרים להן מה היה לבוש הנהרג או ההורג. בגדים לבנים או שחורים. עפר הארץ שנהרג עליה לבן או אדום. אלו וכיוצא בהן הם הבדיקות. מעשה שאמרו העדים הרגו במקום פלוני תחת התאנה ובדקו העדים ואמרו להם תאנים שלה שחורות היו או לבנות עוקצין של אותם התאנים ארוכות היו או קצרות. וכל המרבה בבדיקות וכיוצא בהן הרי זה משובח:

א מה בין חקירות ודרישות לבדיקות. בחקירות ודרישות אם כיון האחד את עדותו והשני אומר איני יודע עדותן בטלה. אבל בבדיקות אפילו שניהן אומרין אין אנו יודעין עדותן קיימת. ובזמן שהן מכחישין זה את זה אפילו בבדיקות עדותן בטלה. כיצד העידו שהרג זה את זה ואמר האחד כשנחקר בשבוע פלוני. בשנה פלונית. בחדש פלוני. בכך וכך בחדש. ברביעי בשבת. בשש שעות ביום. במקום פלוני הרגו. וכן כשדרשו במה הרגו אמר הרגו בסייף. וכן העד השני כיון עדותו בכל חוץ מן השעות שאמר איני יודע בכמה שעות היה ביום. או שכיון את השעות ואמר איני יודע במה הרגו ולא הבנתי בכלי שהיה בידו הרי עדותן בטלה. אבל אם כיוונו הכל ואמרו להן הדיינים כליו היו שחורים או לבנים ואמרו אין אנו יודעים ולא שמנו לבנו לדברים אלו שאין להן ממש הרי עדותן קיימת:

ב אמר אחד כלים שחורים היה לבוש והשני אמר לא כן אלא לבנים היה לבוש הרי עדותן בטלה. וכאילו אמר אחד ברביעי בשבת והשני בחמישי שאין כאן עדות. או שאמר האחד בסייף הרגו והשני אמר. ברומח שאין כאן עדות. שנאמר [\(דברים יג-טו\)](#) "נכון הדבר" וכיון שהכחישו זה את זה באי זה מכל הדברים אין זה נכון:

ג היו העדים מרובים שנים מהן כיוונו עדותן בחקירות ובדרישות והשלישי אומר איני יודע תתקיים העדות בשנים ויהרג. אבל אם הכחיש את שניהן אפילו בבדיקות עדותן בטלה:

ד עד אחד אומר ברביעי בשבת בשנים לחדש והשני אומר ברביעי בשבת בשלשה לחדש עדותן קיימת. שזה יודע בעיבורו של חדש וזה אינו יודע. במה דברים אמורים עד חצות החדש. אבל אחר חצות החדש כגון שאמר האחד בששה עשר בחדש והשני אומר בשבעה עשר בחדש אף על פי שכיוונו שניהם יום אחד מימי השבת עדותן בטלה שאין חצי החדש בא וכבר ידעו הכל אימתי היה ראש החדש:

ה אמר האחד בשלשה והשני אומר בחמשה עדותן בטלה. אמר עד אחד בשתי שעות ביום והשני אומר בשלש שעות הרי עדותן קיימת שדרך העם לטעות בשעה אחת. אבל אם אמר האחד בשלש שעות והשני אומר בחמש עדותן בטלה. אמר עד אחד קודם הנץ החמה ואחד אומר בהנץ החמה עדותן בטלה אע"פ שהיא שעה אחת שהדבר ניכר לכל וכן אם נחלקו בשקיעתה:

א אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה וחקירה. שנאמר [\(ויקרא כד-כב\)](#) "משפט אחד יהיה לכם". אבל אמרו חכמים כדי שלא תנעול דלת בפני לויין אין עדי ממון צריכין דרישה וחקירה. כיצד אמרו העדים בפנינו הלוח זה את זה מנה בשנה פלונית. אע"פ שלא כיוונו את החדש ולא את המקום שהלוח בו ולא את המנה אם היה ממטבע פלוני או ממטבע פלוני עדותן קיימת:

ב במה דברים אמורים בהודאות והלואות מתנות ומכירות וכיוצא בהן. אבל בדיני קנסות צריכין דרישה וחקירה ואין צריך לומר במלקות ובגלות. וכן אם ראה הדיין שהדין מרומה וחשש לו צריך דרישה וחקירה:

ג אף על פי שאין עדי ממונות צריכין דרישה וחקירה אם הכחישו העדים זה את זה בדרישות או בחקירות עדותן בטילה. ואם הכחישו העדים זה את זה בבדיקות עדותן קיימת. כיצד אחד אומר בניסן לוח ממנו והשני אומר לא כי אלא באייר. או שאמר האחד בירושלים והשני אומר לא כי אלא בלוד היינו עדותן בטילה. וכן אם אמר האחד חבית של יין הלוהו והשני אומר של שמן היתה עדותן בטילה שהרי הכחישו בדרישה. אבל אם אמר האחד מנה שחור והשני אומר מנה לבן היה. זה אומר בדיוטא העליונה היו כשהלוהו והשני אומר בדיוטא התחתונה היו עדותן קיימת. אפילו אמר האחד מנה הלוהו והשני אומר מאתים חייב לשלם מנה שיש בכלל מאתים מנה. וכן אם אמר האחד דמי חבית של יין יש לו בידו וזה אומר דמי חבית של שמן משלם בפחות שבדמים וכן כל כיוצא בזה:

ד דין תורה שאין מקבלין עדות לא בדיני ממונות ולא בדיני נפשות אלא מפי העדים שנאמר [\(דברים יז-ו\)](#) "על פי שנים עדים" מפיהם ולא מכתב ידן. אבל מדברי סופרים שחותכין דיני ממונות בעדות שבשטר אף על פי שאין העדים קיימים כדי שלא תנעול דלת בפני לויין. ואין דנין בעדות שבשטר בדיני קנסות ואין צריך לומר במכות ובגלות אלא מפיהן ולא מכתב ידן:

ה כל עד שנחקרה עדותו בבית דין בין בדיני ממונות בין בדיני נפשות אין יכול לחזור בו. כיצד אמר מוטעה הייתי שוגג הייתי ונזכרתי שאין הדבר כן. לפחדו עשיתי אין שומעין לו אפילו נתן טעם לדבריו. וכן אינו יכול להוסיף בעדותו תנאי. כללו של דבר כל דברים שיאמר העד אחר

שנחקרה עדותו שיבא מכללן ביטול העדות או הוספת תנאי בה אין שומעין לו :

י עדים החתומים על השטר הרי זה כמי שנחקרה עדותן בבית דין ואין יכולין לחזור בהן. במה דברים אמורים כשאפשר לקיים השטר שלא מפיהן כגון שהיו שם עדים שזה כתב ידן או שהיה כתב ידן יוצא ממקום אחר אבל אם אי אפשר לקיים את השטר אלא מפיהן ואמרו כתב ידנו הוא זה אבל אנוסים היינו קטנים היינו קרובים היינו מוטעים היינו הרי אלו נאמנים ויבטל השטר :

י אמרו פסולי עדות היינו בעבירה או שוחד לקחנו על עדות זו. אין נאמנים שאין אדם משים עצמו רשע עד שיעידו עליו עדים שהוא רשע. וכן אם אמרו אמנה היו דברינו אין נאמנים שהמעיד על שטר אמנה כמעיד בשקר :

ח אמרו העדים שטר מכר זה מודעה נמסרה לנו עליו אף על פי שכתב ידן יוצא ממקום אחר הרי אלו נאמנים :

ט אמרו על תנאי היה שטר זה. אם היה כתב ידן יוצא ממקום אחר אין נאמנים ואם אין השטר מתקיים אלא מפיהם נאמנים ואומר לבעלי הדין קיימו התנאי ובואו לדון :

י אמר אחד מן העדים על תנאי היו הדברים והשני אומר לא היה שם תנאי הרי כאן עד אחד :

יא גם בדיני ממונות אין מקבלין עדות אלא בפני בעל דין. אם היה בעל דין חולה או שהיו העדים מבקשים לילך למדינת הים ושלחו לבעל דין ולא בא הרי אלו מקבלין עדים שלא בפניו. במה דברים אמורים בעדות על פה. אבל בשטר מקיימין בית דין את עדיו שלא בפני בעל דין. ואפילו היה עומד וצווח ואומר שטר מזויף הוא עדי שקר הן פסולי עדות הן אין משגיחין בו אלא מקיימין את השטר ואם יש לו ראיה לפסול יפסול :

יב כל מי שיש לו ראיה בעדים מטפל בעדים עד שיביאם לבית דין. ואם ידעו בית דין שבעל דינו אלם וטען התובע שהעדים מתפחדים מבעל דינו שיבואו ויעידו לו הרי בית דין כופין את בעל דינו שיביא הוא העדים וכן כל כיוצא בדברים אלו דנין בהן לאלם :

א עדי נפשות צריכין שיהיו שניהם רואים את העושה עבירה כאחד. וצריכין להעיד כאחד ובבית דין אחד. אבל דיני ממונות אין צריכין לכך. כיצד היה אחד רואהו מחלון זה כשעבר העבירה והעד האחר רואהו מחלון אחר. אם היו שני העדים רואין זה את זה מצטרפין ואם לאו אין מצטרפין. היה זה המתרה בו רואה העדים והעדים רואין אותו אף על פי שאין רואין זה את זה המתרה מצרפן. היו שני העדים בבית אחד והוציא אחד מהן ראשו מן החלון. וראהו זה שעושה מלאכה בשבת ואחד מתרה בו. והכניס ראשו וחזר העד השני והוציא ראשו מאותו החלון וראהו אין מצטרפין עד שיראו שניהם כאחד. היו שני עדים רואין אותו מחלון זה ושני עדים רואין אותו מחלון אחר ואחד מתרה בו באמצע. בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי זו עדות אחת ואם לא היו רואין אלו את אלו ולא צירף אותן המתרה הרי אלו שתי עדויות לפיכך אם נמצאת כת אחת מהן זוממין הוא והן נהרגין שהרי הוא נהרג בעדות הכת השניה:

ב אבל בדיני ממונות אע"פ שלא ראו אלו את אלו עדותן מצטרפת. כיצד אמר האחד בפני הלוחו ביום פלוני או בפני הודה לו. ואמר העד השני וכן אני מעיד שהלוחו בפני או הודה ביום אחר. הרי אלו מצטרפין:

ג וכן אם אמר האחד בפני הלוחו והשני אומר בפני הודה לו. או שאמר הראשון בפני הודה והשני שהעיד אחר זמן אמר בפני הלוחו הרי אלו מצטרפין:

ד וכן בעת שמעידין בבית דין יבא אחד ושומעין דבריו היום וכשיבוא העד השני לאחר זמן שומעין דבריו ומצטרפין זה לזה ומוציאין בהן הממון:

ה וכן אם היה עד אחד בכתב ואחד על פה מצטרפין. ואם אמר זה שלא כתב עדותו אני קניתי מידו על דבר זה ולא בא המלוה הזה ולא שאל ממני לכתוב שניהם מצטרפין לעשות המלוה בשטר ואינו יכול לומר פרעתי:

ו העיד האחד בבית דין זה והעד השני בבית דין אחר יבא בית דין אצל בית דין ויצטרפו עדותן. וכן אם העידו שני העדים בבית דין זה וחזרו והעידו בב"ד אחר יבא אחד מכל בית דין ויצטרפו אבל העד עם הדיין שהעידו שני העדים בפניו אין מצטרפין:

ז אע"פ שמצטרפין העדות בדיני ממונות צריך שיעיד כל אחד משניהם בכל דבר כמו שביארנו. אבל אם העיד עד אחד במקצת דבר והעיד השני במקצתו אין מקיימין הדבר מעדות שניהם. שנאמר [\(משנה סוטה ו-ג\)](#) "על פי שנים עדים יקום דבר". כיצד זה אומר פלוני אכל שדה זו שנה פלונית וזה העיד שאכלה שנה שניה וזה העיד שאכלה שנה שלישית. אין מצטרפין עדות שלשתן ואומרים הרי אכלה שלש שנים שכל אחד ואחד העיד במקצת הדבר. וכן אם העיד זה אני ראיתי שעה אחת בצד ימינו

של זה וזה אומר אני ראיתי שעה אחת בצד שמאלו של זה באותו היום. אין מצטרפין דברי שניהם כדי שנאמר הרי העידו שניהם שהיה זה גדול ביום פלוני לפי שכל אחד מהם לא העיד אלא במקצת הסימנין. אפילו העידו שנים בשעה אחת והעידו שנים בשעה אחרת שהרי כל כת מהם העידה על חצי דבר ואין זו עדות. אבל אם העידה האחת שראתה שתי שערות בצד ימין והעידה השניה שראתה שתי שערות בצד שמאל מצטרפין וכן כל כיוצא בו :

הלכות עדות - פרק חמישי

א אין חותכין דין מן הדינין על פי עד אחד לא דיני ממונות ולא דיני נפשות. שנאמר (דברים יט-טו) "לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת" ומפי השמועה למדנו שקם הוא לשבועה כמו שביארנו בהלכות טוען :

ב בשני מקומות האמינה. תורה עד אחד. בסוטה שלא תשתה מי מרים ובעגלה ערופה שלא תערף כמו שביארנו. וכן מדבריהן בעדות אשה שיעיד לה שמת בעלה :

ג וכל מקום שעד אחד מועיל אשה ופסול כמו כן מעידים. חוץ מעד אחד של שבועה שאין מחייבין שבועה אלא בעדות כשר הראוי להצטרף עם אחר ויתחייב זה הנשבע ממון על פיו. על פי שנים עדים או על פי שלשה עדים לעשות שלשה כשנים מה שנים נמצא אחד מהן קרוב או פסול בטל העדות אף שלשה והוא הדין למאה נמצא אחד מהן קרוב או פסול בטל העדות בין בדיני ממונות בין בדיני נפשות :

ד במה דברים אמורים בזמן שנתכוונו כולן להעיד. אבל אם לא נתכוונו כולם להעיד מה יעשו שני אחים בכלל העם וראו העם כשהרג זה את זה או כשחבל בו או כשחטף חפץ מידו :

ה וכיצד בודקין את הדבר כשיבואו לבית דין עדים מרובין. כת אחת אומר להם כשראיתם זה שהרג או חבל להעיד באתם או לראות. כל מי שאומר לא להעיד עליו אלא לראות מה הדבר ובכלל העם באתי מפרישין אותו. וכל מי שאומר לא הייתי עומד אלא להעיד ולכוין העדות מפרישין אותו. אם נמצא באלו שנתכוונו להעיד קרוב או פסול עדות כולם בטלה. במה דברים אמורים כשהיה בהן קרוב או פסול אבל אם כולם כשרים אחד שנתכוון להעיד או שלא נתכוון להעיד הואיל וראה הדבר וכיון עדותו והיה שם התראה חותכין הדין על פיו. בין בדיני ממונות בין בדיני נפשות :

י שטר שהיו עדיו מרובין ונמצא אחד מהן קרוב או פסול או שהיו בהם שנים קרובים זה לזה. והרי אין העדים קיימין כדי לשאול אותן. אם יש שם עדות ברורה שכולם ישבו לחתום שהרי נתכוונו להעיד הרי זה בטל. ואם לאו תתקיים העדות בשאר. ולמה מקיימין העדות בשאר שהרי אפשר שחתמו הכשרים והניחו מקום לגדול לחתום ובא זה הקרוב או הפסול וחתם שלא מדעתם :

ז אע"פ שהעד שחתום מתחילה בשטר הוא הפסול הרי השטר כשר :

ח כל עד שהעיד בדיני נפשות אינו מורה בדין זה הנהרג ולא ילמד עליו לא זכות ולא חובה. ואם אמר יש לי ללמד עליו זכות משתקין אותו שנאמר [\(במדבר לה-ט\)](#) "ועד אחד לא יענה בנפש למות" בין לזכות בין לחובה. ומהו זה שנאמר למות כלומר עד שהעיד בנפש למות לא יענה דבר אלא יעיד וישתוק. אבל בדיני ממונות יש לו ללמד עליו זכות או חובה. אבל לא ימנה עם הדיינים ולא יעשה דיין שאין עד נעשה דיין אפילו בדיני ממונות :

ט במה דברים אמורים בדבר שצריך עדים מן התורה וצריך דיינים לדון באותו הדבר מן התורה אבל בשל דבריהם עד נעשה דיין. כיצד אחד שהביא הגט ואמר בפני נכתב ובפני נחתם. הוא ושנים נותנין אותו לה ונמצא כאילו נטלוהו מבית דין וכן כל כיוצא בזה :

הלכות עדות - פרק ששי

א כבר ביארנו שקיום שטרות מדבריהם כדי שלא תנעול דלת בפני לווין. אף על פי כן אין מקיימין שטרות אלא בשלשה אפילו שלשתן הדיוטות מפני שהוא דין. ולפיכך אין מקיימין שטרות בלילה כמו שביארנו :

ב באחד מחמשה דרכים מתקיים השטר בבית דין. הדרך האחד שיהיו דיינים מכירין כתב ידי העדים שזו עדות פלוני וזו עדות פלוני. הדרך השני שיחתמו העדים בפניהם. הדרך השלישי שיבואו העדים החתומים בפניהם ויאמר כל אחד ואחד זה כתב ידי ואני עד בדבר הזה. הדרך הרביעי שאם מתו עדי השטר או שהיו במדינה אחרת יבואו עדים ויעידו על כתב ידן שהוא זה. הדרך החמישי שיהיה כתב ידן יוצא משטרות אחרים ועורכין בית דין זה הכתב לאותו הכתב שבשטרות אחרים ויהיה דומה זה לזה ויראה להם ביחד שכתב ידי אלו הוא כתב ידי אלו :

ג אין מקיימין את השטר משטרות אחרים אלא משני שטרות של שתי שדות שאכלום בעליהן שלש שנים אכילה גלויה נכונה בלא שום יראה ולא פחד מתביעה בעולם כדרך שאוכלין כל בעלי שדות שדותיהן. או משתי שטרי כתובות. והוא שיצאו שני השטרות מתחת ידי אחר לא מתחת ידי זה שרוצה לקיים שטרו שמא הוא זייף הכל. וכן מקיימין השטר משטר שקרא עליו ערער והוחזק בבית דין מקיימין ממנו לבדו כמו שמקיימין משטר שתי שדות או משתי כתובות :

ד בית דין שכתבו במושב שלשה היינו ונתקיים שטר זה בפנינו הרי זה מקויים אע"פ שלא פירשו באי זה דרך מחמשת דרכים נתקיים. שאין חוששין לבית דין שמא יטעו. וכבר נהגו כל בתי דינין שראינו ושמענו שיכתבו הדרך שנתקיים בה לפנינו :

ה ולעולם אין בית דין בודקין אחר בית דין אחר אלא מחזיקין אותו שהן בקיאים ולא יטעו אבל בודקין אחר העדים :

ו שלשה שישבו לקיים את השטר ומת אחד מהם צריכין לכתוב במושב שלשה היינו והאחד איננו. שמא יאמר הרואה בית דין בשנים קיימוהו. אפילו היה כתוב בו בבית דין יאמר שמא דמו בשנים בית דין הם. ואם יש בו משמע שהיו שלשה אינו צריך :

ז שלשה שישבו לקיים את השטר ובאו שני עדים וערערו על אחד מהן שהוא גזלן וכיוצא בו ובאו שנים אחרים והעידו שחזר בתשובה. אם עד שלא חתמו העידו שחזר הרי זה חותם עמהם שהרי שלשה היו ואם אחר שחתמו השנים העידו עליו שחזר בתשובה אינו חותם עמהן שהרי הוא כמי שאינו בעת חתימת השנים. במה דברים אמורים כשערערו עליו בעבירה. אבל ערערו עליו בפגם משפחה כמו שאמרו אמו לא נשתחררה ועבד הוא או לא נתגיירה ועכו"ם הוא ונודע אחר שחתמו השנים שאין במשפחתו פגם ושהוא כשר הרי זה חותם עמהם שזה גילוי דבר שהיה מקודם הוא :

ח מותר לכתוב הקיום בשטר קודם שיתקיים השטר שאין הכתיבה עיקר אלא החתימה. ואין הדיינים צריכין לקרות השטר שמקיימין אותו אלא מקיימין אותו מעדיו אע"פ שלא ידעו מה כתוב בו :

א מעיד קרוב על כתב קרובו כיצד שטר שעדיו ראובן ושמעון ומתו או שהלכו למדינת הים ובא בנו של ראובן ואמר זה כתב ידו של אבי ובא בנו של שמעון ואמר זה כתב ידו של אבי הרי אלו כשני עדים כשרים שאינן קרובים ואם יצטרף עמהם שלישי והעיד על כתב ידן של שניהם הרי נתקיים השטר :

ב ואלו מדברים שנאמנים הגדולים להעיד בגדלם מה שראו בקטנם. נאמן אדם לומר כשהוא גדול זהו כתב ידו של אבי זהו כתב ידו של רבי זהו כתב ידו של אחי שהייתי מכיר בכתב ידם כשהייתי קטן. והוא שיצטרף עמו אחר שמכיר כתב ידן כשהוא גדול :

ג שטר שעדיו ראובן ושמעון ובאו שנים והעידו שזה כתב ידו של ראובן וזה כתב ידו של שמעון נתקיים השטר. אבל אם העיד זה על כתב ידו [של] ראובן והשני העיד על כתב ידו [של] שמעון לא נתקיים השטר לפי שצריך שני עדים על כתב [כל] יד אחד משניהם. ואם יש שלישי מעיד על כתב ראובן ושמעון כאחד נתקיים :

ד אמר הראשון זה כתב ידי והעיד הוא ואחר על כתב ידי השני לא נתקיים לפי שנמצא שלשת רבעי הממון שבשטר תלוי בעדות האחד. וכן אם העיד אחיו או בנו של ראשון עם אחר על כתב ידי השני לא נתקיים שהרי שלשת רבעי הממון תלוי בעדות הקרובים :

ה שנים שחתומין על השטר ומת אחד מהן צריך שני עדים להעיד על כתב ידו של מת ואם לא נמצא אלא עד אחד עם זה העד החי כותב חתימת ידו בפני עדים אפילו על החרס ומשליכו בבית דין עד שתוחזק כתב ידו בבית דין ולא יהיה צריך לומר שזה כתב ידו. ויעיד הוא ואחר על כתב ידי המת ויתקיים כתב ידו שלא בפניו :

ו שלשה שישבו לקיים את השטר שנים מהן מכירין חתימת ידי עדים ואחד אינו מכיר. עד שלא חתמו מעידין בפניו וחותרם שהעדים נעשים דיינים בדבר שהוא מדבריהם כמו שבארנו. אבל אחר שחתמו אין מעידין בפניו וחותרם [שהרי בעת שחתמו לא היו מכירין אלא השנים] ואין מקיימין אלא עד שיהיו שלשתן מכירין או יעידו העדים על הכתב בפני כל אחד ואחד :

ז שנים שהיו חתומין על השטר ומתו ובאו שנים ואמרו כתב ידן הוא זה אבל אנוסים היו קטנים היו פסולי עדות היו. אף על פי שיש שם עדים אחרים שזה כתב ידן או שהיה כתב ידן יוצא משטר אחר שקרא עליו ערער והוחזק בבית דין הרי זה לא נתקיים. אלא מעידין השנים שבשטר כנגד השנים שהעידו עליהן שהן פסולין ואין גובין בו כלום :

א מי שחתם על השטר ובא להעיד על כתב ידו בבית דין והכיר כתב ידו שזהו בודאי אבל אינו זוכר העדות כלל ולא ימצא בלבו זכרון כלל שזה לוח מזה לעולם. הרי זה אסור להעיד על כתב ידו שהוא זה בבית דין. שאין אדם מעיד על כתב ידו שהוא זה אלא על הממון שבשטר הוא מעיד שזה חייב לזה. וכתב ידו הוא כדי להזכירו הדבר אבל אם לא נזכר לא יעיד:

ב אחד הזוכר את העדות ואחד שראה כתב ידו או שהזכירוהו אחרים ונזכר. אפילו הזכירו העד השני שהעיד אם נזכר הרי זה מעיד. אבל אם הזכיר אותו התובע עצמו אע"פ שנזכר אינו מעיד מפני שזה דומה בעיני בעל דין כאילו העיד שקר בדבר שלא ידע:

ג לפיכך אם היה התובע תלמיד חכם והזכיר התובע הזה את העד ונזכר הרי זה יעיד לו שתלמיד חכם יודע שאילו לא זכר הדבר לא היה מעיד. וקל הוא שהקלו בדיני ממונות שאע"פ ששכח הדבר מכמה שנים והכתב הוא שהזכירו הרי זה מעיד:

ד הואיל והדבר כן שטר שיצא לבית דין ובאו עדים ואמרו כתב ידינו הוא זה אבל מעולם לא ידענו עדות זו ואין אנו זוכרים שזה לוח מזה או מכר לו. לא נתקיים השטר והרי הן כחרשים עד שיזכרו עדותן. וכל מי שאינו דן כן לא ידע בדיני ממונות בין ימינו לשמאלו. אבל אם היה כתב ידן יוצא ממקום אחר או שהיו שם עדים שזה כתב ידן. מקיימין את השטר ואין משגיחין על דבריהן שאומרים אין אנו זוכרין עדות זו שמא חזרו בהן. וזה שאמרו אין אנו זוכרין כדי לבטל השטר וכאילו אמרו קטנים היינו פסולי עדות היינו שאינן נאמנים הואיל ומתקיים השטר שלא על פיהם. ומפני טעם זה מקיימין כל השטרות ואין אנו צריכין להביא עדים ולשאול אותם אם הם זוכרים עדות זו או אינם זוכרים אותה. שאפילו באו ואמרו אין אנו זוכרים אותה אין שומעין להן הואיל ואפשר לקיימו שלא מפיהן:

ה אחד הכותב עדותו על השטר. או שנמצא אצלו כתוב בפנקסו בכתב ידו פלוני העיד אותי עליו ביום פלוני בכך וכך. אם זכר מעצמו או הזכירוהו אחרים ונזכר מעיד ואם לאו אסור להעיד. שאין זה דומה אלא למי שאמר לו אדם נאמן פלוני יש לו אצל פלוני סך וכך והעיד הוא שיש לזה אצל זה והוא אינו יודע מן הדבר כלום אלא מפי האחר שמע והעיד:

א עשרה מיני פסלות הם כל מי שנמצא בו אחד מהן הרי הוא פסול לעדות. ואלו הן. הנשים. והעבדים. והקטנים. והשוטים. והחרשים. והסומים. והרשעים. והבזויין. והקרובין. והנוגעין בעדותן. הרי אלו עשרה:

ב נשים פסולות לעדות מן התורה שנאמר [\(דברים יז-ו\)](#) "על פי שנים עדים" לשון זכר ולא לשון נקבה:

ג וכן הטומטום והאנדרוגינוס פסולין מפני שהן ספק אשה. וכל מי שהוא ספק כשר ספק פסול הרי הוא פסול שאין העד בא אלא להוציא ממון על פיו או לחייב על פיו ואין מוציאין ממון מספק ואין עונשין מספק דין תורה:

ד העבדים פסולין לעדות מן התורה. שנאמר [\(דברים יט-ט\)](#) "ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו" מכלל שאחיו כמוהו מה אחיו בן ברית אף העד בן ברית קל וחומר לעכו"ם אם עבדים שהן במקצת מצות פסולין העכו"ם לא כל שכן:

ה מי שחציו עבד וחציו בן חורין פסול:

ו כל מי שנשתחרר והרי הוא מחוסר גט שחרור פסול. עד שיגיע גט לידו ויעשה מכלל בני ברית ואחר כך יעיד:

ז הקטנים פסולין לעדות מן התורה שנאמר בעדים [\(דברים יט-יז\)](#) "ועמדו שני האנשים" אנשים ולא קטנים. אפילו היה הקטן נבון וחכם הרי הוא פסול עד שיביא שתי שערות אחר שלש עשרה שנה גמורות. ואם הגיע לעשרים שנה ולא הביא שתי שערות ונולד בו סימן מסימני סירוס הרי זה סריס ויעיד. ואם לא נולד בו לא יעיד עד רוב שנותיו כמו שבארנו בהלכות אישות:

ח קטן שהגיע לכלל שנותיו שנראו בו סימני בגרות מלמעלה אינו צריך בדיקה. ואם לאו אין מקבלין עדותו עד שיבדק. ובן שלש עשרה שנה ויום אחד שהביא שתי שערות ואינו יודע בטיב משא ומתן אין עדותו עדות בקרקעות מפני שאינו מדקדק בדברים שהרי אינו יודע. אבל בעדות מטלטלין מקבלין עדותו הואיל והוא גדול:

ט השוטה פסול לעדות מן התורה לפי שאינו בן מצות. ולא שוטה שהוא מהלך ערום ומשבר כלים וזורק אבנים בלבד. אלא כל מי שנטרפה דעתו ונמצאת דעתו משובשת תמיד בדבר מן הדברים אע"פ שהוא מדבר

ושואל כענין בשאר דברים הרי זה פסול ובכלל שוטים יחשב. הנכפה בעת כפייתו פסול ובעת שהוא בריא כשר. ואחד הנכפה מזמן לזמן או הנכפה תמיד בלא עת קבוע. והוא שלא תהיה דעתו משובשת תמיד שהרי יש שם נכפים שגם בעת בריאותם דעתם מטרפת עליהם. וצריך להתיישב בעדות הנכפין הרבה :

ז הפתאים ביותר שאין מכירין דברים שסותרין זה את זה ולא יבינו עניני הדבר כדרך שמבינין שאר עם הארץ. וכן המבוהלים והנחפזים בדעתם והמשתגעים ביותר הרי אלו בכלל השוטים. ודבר זה לפי (מה) שיראה הדיין שאי אפשר לכוין הדעת בכתב :

יא החרש כשוטה שאין דעתו נכונה ואינו בן מצות. ואחד חרש מדבר ואינו שומע או שומע ואינו מדבר. אע"פ שראיתו ראייה מעולה ודעתו נכונה צריך להעיד בבית דין בפיו. או שיהיה ראוי להעיד בפיו. ויהיה ראוי לשמוע הדיינים והאיוס שמאיימין עליו. וכן אם נשתתק אע"פ שנבדק בדרך שבודקין לענין גיטין ונמצאת עדותו מכוונת והעיד בפנינו בכתב ידו אינו עדות כלל. חוץ מעדות אשה לפי שבעיגונה הקילו :

יב הסומים אע"פ שמכירין הקול וידעו האנשים הרי אלו פסולין מן התורה. שנאמר (ויקרא ה-א) "והוא עד או ראה" מי שהוא ראוי לראות הוא שמעיד. והסומא באחת מעיניו כשר להעיד :

הלכות עדות - פרק עשירי

א הרשעים פסולין לעדות מן התורה שנאמר (שמות כג-א) "אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס" מפי השמועה למדו אל תשת רשע עד. ואפילו עד כשר שיודע בחבירו שהוא רשע ואין הדיינים מכירין רשעו אסור לו להעיד עמו אע"פ שהוא עדות אמת. מפני שמצטרף עמו ונמצא זה הכשר השית ידו עם הרשע עד שנתקבלה עדותו. ואין צריך לומר עד כשר שהוא יודע בעדות לחבירו וידע שהעד השני עמו עד שקר שאסור לו להעיד שנאמר (שמות כג-א) "אל תשת ידך עם רשע" :

ב אי זהו רשע כל שעבר עבירה שחייבין עליה מלקות זהו רשע ופסול. שהרי התורה קראה למחוייב מלקות רשע שנאמר (דברים כה-ב) "והיה אם בן הכות הרשע". ואין צריך לומר מחוייב מיתת בית דין שהוא פסול שנאמר (במדבר לה-לא) "אשר הוא רשע למות" :

ג עבר עבירה שחייבין עליה מלקות מן התורה הרי זה פסול מן התורה. ואם היה החיוב שבה מדבריהם הרי זה פסול מדבריהם. כיצד אכל בשר

בהמה בחלב או שאכל נבלות ושקצים וכיוצא בהן בין לתיאבון בין להכעיס. או שחלל את יום טוב הראשון. או שלבש שעטנו שהוא שוע או טווי או נוז הרי זה פסול לעדות מן התורה. אבל אם אכל בשר עוף בחלב. או שחלל יום טוב שני של גליות. או שלבש בגד צמר שאבד בו חוט של פשתן וכיוצא בו הרי הוא פסול מדבריהם. וכבר מנינו כל עבירה שחייבין עליה מלקות. וכבר נתבאר בכל מצוה ומצוה דברים שאסורים מן התורה ודברים שאסורין מדבריהם:

ד ועוד יש שם רשעים שהן פסולין לעדות אע"פ שהן בני תשלומין ואינן בני מלקות. הואיל ולוקחים ממון שאינו שלהם בחמס פסולין שנאמר [\(דברים יט-טז\)](#) "כי יקום עד חמס באיש". כגון הגנבים והחמסנים אע"פ שהחזיר פסול לעדות מעת שגנב או גזל. וכן עד זומם אע"פ שהוזם בעדות ממון ושלם הרי זה פסול מן התורה לכל עדות. ומאימתי הוא נפסל מעת שהעיד בבית דין. אע"פ שלא הוזם על אותה עדות אלא אחר כמה ימים. וכן המלוה ברבית אחד המלוה ואחד הלוה שניהם פסולין לעדות. אם רבית קצוצה עשו הרי הן פסולין מן התורה ואם אבק רבית עשו הרי הן פסולין מדבריהם. וכן כל העובר על גזל של דבריהם הרי הוא פסול מדבריהם. כיצד החמסנים והם הלוקחים קרקע או מטלטלין שלא ברצון הבעלים אע"פ שנותנין הדמים הרי אלו פסולין מדבריהם. וכן הרועים אחד רועי בהמה דקה ואחד רועי בהמה גסה של עצמן הרי הן פסולין שחזקתן פושטין ידיהן בגזל ומניחים בהמתן לרעות בשדות ופרדסים של אחרים ולפיכך סתם רועה פסול. ומגדלי בהמה דקה בארץ ישראל פסולין אבל בחוצה לארץ כשרין. ומותר לגדל בהמה גסה בכל מקום. וכן המוכסין סתמן פסולין מפני שחזקתן ליקח יותר מדבר הקצוב להם בדין המלכות ולוקחין היתר לעצמן. אבל גבאי מנת המלך סתמן כשרין ואם נודע שלקחו אפילו פעם אחת יתר מן הראוי להם לגבות הרי אלו פסולין. וכן מפריחי יונים ביישוב פסולין מפני שחזקתן שגוזלים יונים של אחרים בחנם. וכן סוחרי שביעית והם בני אדם שיושבין בטלים. וכיון שבאה שביעית פושטים ידיהן ומתחילין לישא וליתן בפירות שחזקת אלו שהן אוספין פירות שביעית ועושין בהן סחורה. וכן משחק בקוביא והוא שלא תהיה לו אומנות אלא הוא. הואיל ואינו עוסק ביישובו של עולם הרי זה בחזקת שאוכל מן הקוביא שהוא אבק גזל. ולא בקוביא בלבד אלא אפילו משחקים בקליפי אגוזים וקליפי רמונים. וכן לא יונים בלבד אמרו אלא אפילו המשחקים בבהמה חיה ועוף ואומר כל הקודם את חבירו או כל הנוצח את חבירו יטול בעליו את שניהן וכן כל כיוצא בשחוק זה. והוא שלא תהיה לו אומנות אלא שחוק זה הרי הוא פסול. וכל אלו פסולין מדבריהם:

ה אריס שלקח דבר מועט מן הפירות שבכרו בימי ניסן וימי תשרי קודם שתגמר מלאכתו. אע"פ שלקח שלא מדעת בעל השדה אינו גנב וכשר לעדות. שאין בעל השדה מקפיד עליו וכן כל כיוצא בזה:

הלכות עדות - פרק אחד עשר

א מי שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ הרי זה בחזקת רשע ופסול לעדות מדבריהם. שכל מי שירד עד כך חזקה שהוא עובר על רוב העבירות שיבואו לידו:

ב לפיכך אין מוסרין עדות לעם הארץ ואין מקבלין ממנו עדות אלא אם כן הוחזק שהוא עוסק במצות ובגמילות חסדים ונוהג בדרכי הישרים ויש בו דרך ארץ מקבלין עדותו אע"פ שהוא עם הארץ ואינו לא במקרא ולא במשנה:

ג נמצאת אומר כל תלמיד חכם בחזקת כשר עד שיפסל. כל עם הארץ בחזקת שהוא פסול עד שיוחזק שהוא הולך בדרכי הישרים:

ד וכל מי שיקבל עדות עם הארץ טרם שתהיה לו חזקה זו או קודם שיבואו עדים ויעידו שהוא נוהג במצות ובדרך ארץ הרי זה הדיוט ועתיד ליתן את הדין שהרי מאבד ממונן של ישראל על פי רשעים:

ה וכן הבזויין פסולין לעדות מדבריהם והם האנשים שהולכין ואוכלין בשוק בפני כל העם וכגון אלו שהולכין ערומים בשוק בעת שהן עוסקין במלאכה מנוולת וכיוצא באלו שאין מקפידין על הבושת. שכל אלו חשובין ככלב ואין מקפידין על עדות שקר. ומכלל אלו האוכלין צדקה של עכו"ם בפרהסיא אע"פ שאפשר להן שיזונו בצנעה מבזים עצמן ואינן חוששין. כל אלו פסולין מדבריהם:

ו מה בין פסול לעדות מן התורה לפסול מדבריהם. שהפסול מן התורה שהעיד עדותו בטלה אע"פ שלא הכריזו עליו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות והפסול מדבריהם צריך הכרזה. לפיכך כל עדות שהעיד קודם שהכריזו עליו מקבלין אותם. כדי שלא לאבד זכות העם שהרי לא ידעו שהוא פסול ואין פסולו אלא מדבריהם:

ז עד אחד נאמן באיסורין אע"פ שהוא פסול לשאר עדויות. שהרי רשע בעבירה ששחט שחיטתו כשירה ונאמן לומר כהלכה שחטתי. אבל החשוד על דבר אינו נאמן על שלו אבל נאמן הוא על אחרים:

ח לפיכך החשוד על דבר יש לו לדון בו ולהעיד בו לאחרים. חזקה אין אדם חוטא כדי שיהנו אחרים. כיצד נאמן עם הארץ לומר פירות פלוני מתוקנים הם. ונאמן הנחשד למכור בשר בכור לומר בשר זה שמוכר פלוני

חולין הוא וכן כל כיוצא בזה משאר האיסורין. לפי שאימת האיסורים על הרשעים ואין אימת הממון עליהן :

ט מלכי ישראל לא מעידין ולא מעידין עליהן מפני שהן אלמים בעלי זרוע ואינן נכנעין תחת עול הדיינים. אבל כהן גדול מעידין עליו ומעיד הוא למלך בבית דין הגדול כמו שביארנו :

י המוסרין והאפיקורוסין והמומרים לא הצריכו חכמים למנותן בכלל פסולי עדות שלא מנו אלא רשעי ישראל. אבל אלו המורדין הכופרין פחותין הן מן העכו"ם. שהעכו"ם לא מעלין ולא מורידין ויש לחסידיהן חלק לעולם הבא. ואלו מורידין ולא מעלין ואין להן חלק לעולם הבא :

הלכות עדות - פרק שנים עשר

א כל הנפסל בעבירה אם העידו עליו שני עדים שעשה עבירה פלונית אע"פ שלא התרו בו שהרי אינו לוקה הרי זה פסול לעדות. במה דברים אמורים כשעבר על דברים שפשט בישראל שהן עבירה. כגון שנשבע לשקר או לשוא או גזל או גנב או אכל נבלה וכיוצא בו. אבל אם ראוהו עדים עובר על דבר שקרוב העושה להיות שוגג צריכין להזהירו ואח"כ יפסל. כיצד ראוהו קושר או מתיר בשבת צריכין להודיעו שזה חילול שבת מפני שרוב העם אינן יודעין זה. וכן אם ראוהו עושה מלאכה בשבת או ביום טוב צריכין להודיעו שהיום שבת שמא שוכח הוא. וכן המשחק בקוביא תמיד או מי שנעשה מוכס או גבאי שמוסיף לעצמו צריכין העדים להודיעו שהעושה דבר זה פסול לעדות. שרוב העם אינן יודעים דברים אלו וכן כל כיוצא בזה. כללו של דבר כל עבירה שהדברים מראים לעדים שזה ידע שהוא רשע ועבר בזדון אף על פי שלא התרו בו הרי זה פסול לעדות ואינו לוקה :

ב אין אדם נפסל בעבירה על פי עצמו. כיצד הרי שבא לבית דין ואמר שגנב או גזל או הלואה בריבית. אע"פ שמשלם על פי עצמו אינו נפסל. וכן אם אמר שאכל נבילה או בעל אסורה אינו נפסל עד שיהיו שם שני עדים שאין אדם משים את עצמו רשע. לפיכך ראובן שהעיד עליו שמעון שהלואה בריבית והעיד לוי ואמר לי הלואה ברבית. הרי ראובן נפסל בעדות שמעון ולוי אע"פ שהרי הודה לוי שלוחה ברבית אינו משים עצמו רשע ונאמן על ראובן ואינו נאמן על עצמו. וכן מי שהעיד שפלוגי רבעו בין באונסו של נרבע בין ברצונו הוא ואחר מצטרפין להרגו. פלוני בא על אשתי הוא ואחר מצטרפין להרגו אבל לא להרגה וכן כל כיוצא בזה. פלוני רבע את שורי הוא ואחר מצטרפין להורגו שאין אדם קרוב אצל ממונו :

ג שנים שהעידו על אחד שהוא פסול בעבירה מאלו העבירות ובאו שנים והעידו שעשה תשובה וחזר בו או שלקה הרי זה כשר. אבל אם באו שנים והכחישום ואמרו לא עשה עבירה זו ולא נפסל הרי זה ספק פסול. לפיכך לא יעיד ואין מוציאים ממון בעדותו ולא ידון עד שיודע שעשה תשובה :

ד כל מי שנתחייב מלקות בין שעשה תשובה בין שלקה בבית דין חוזר לכשרותו. אבל שאר פסולי עדות שהן פסולין משום ממון שחמסו או שגזלו אף על פי ששלמו צריכין תשובה והרי הן פסולין עד שיודע שחזרו בהן מדרכן הרע :

ה מאימתי חזרת מלויים ברבית משיקרעו שטרותיהן מעצמן. ויחזרו בהן חזרה גמורה שלא ילוו ברבית אפילו לעכו"ם :

ו מאימתי חזרת המשחקין בקוביא משישברו את פסיפסיהם. ויחזרו בהן חזרה גמורה שלא יעשו אפילו בחנם :

ז מאימתי חזרת מפריחי יונים משישברו את הכלים שצדין בהן. ויחזרו בהן חזרה גמורה שאפילו במדבר לא יעשו :

ח מאימתי חזרת סוחרי שביעית משתגיע שביעית ויבדקו. ולא חזרת דברים בלבד אלא כותב אני פלוני בן פלוני כנסתי מאתים זוז מפירות שביעית והרי הם נתונים במתנה לעניים :

ט מאימתי חזרת המועל בשבועה משיבא לבית דין שאין מכירין אותו ויאמר להם חשוד אני או יתחייב שבועה בבית דין שאין מכירין אותו בממון חשוב ישלם ולא ירצה להשבע. וכן טבח שהיה בודק לעצמו ומוכר ויצאת טרפה מתחת ידו שהרי הוא בכלל אוכלי טרפה שהן פסולין לעדות. הרי זה פסול לעדות עד שיראה ממעשיו שניחם על רעתו. וילבש שחורים ויכסה שחורים וילך למקום שאין מכירין אותו ויחזיר אבדה בממון חשוב. או יוציא טרפה מתחת ידו בדבר חשוב :

י וכן עד זומם שהלך למקום שאין מכירין אותו ונתנו לו ממון חשוב להעיד בשקר ולא רצה הרי זה עשה תשובה וחזר לכשרותו וכן כל כיוצא בזה :

הלכות עדות - פרק שלשה עשר

א הקרובים פסולים לעדות מן התורה שנאמר (דברים כד-טז) "לא יומתו אבות על בנים" מפי השמועה למדו שבכלל לאו זה שלא יומתו אבות על פי בנים ולא בנים על פי אבות. והוא הדין לשאר קרובים. אין פסולין מדין תורה אלא קרובים ממשפחת אב בלבד. והם האב עם הבן ועם בן הבן. והאחין מן האב זה עם זה ובניהן זה עם זה ואין צריך לומר הדודים עם בן אחיו. אבל שאר הקרובים מן האם או מדרך האישות כולן פסולין מדבריהם:

ב הגרים אינן בדין הקרובים אפילו שני אחים תאומים שנתגיירו מעידין זה לזה. שהגר שנתגייר כקטן שנולד הוא חשוב:

ג האחים זה עם זה בין מן האם בין מן האב הרי הן ראשון בראשון. ובניהם זה עם זה שני בשני. ובני בניהם זה עם זה שלישי בשלישי:

ד ולעולם שלישי בראשון כשר ואין צריך לומר שלישי בשני. אבל שני בשני ואין צריך לומר שני בראשון שניהם פסולים:

ה האב עם בנו כראשון בראשון הוא לפיכך האב עם בן בנו פסול. ועם בן בן בנו שהוא רביעי ממנו כשר מפני שהוא שלישי בראשון. וכן הדרך בנקבות כיצד שתי אחיות או אח ואחותו בין מן האב בין מן האם הרי הם ראשון בראשון. בניהם בין זכרים בין נקבות שני בשני. בני בניהם או בנות בנותיהן שלישי בשלישי. כדרך שאתה מונה בזכרים ראשון שני ושלישי כך אתה מונה בנקבות:

ו כל אשה שאתה פסול לה כך אתה פסול לבעלה שהבעל כאשתו. וכל בעל שאתה פסול לו כך אתה פסול לאשתו שהאשה כבעלה:

ז כל שתי נשים שהן זו עם זו שני בשני בעליהן מעידין זה לזה. אבל אם היה ראשון בראשון כגון שלקח זה אשה וזה בתה אין מעידין זה לזה:

ח וכן בעלי אחיות פסולין זה לזה והרי הן ראשון בראשון:

ט וכן לא יעיד לבן אחות אשתו ולא לבעל בת אחות אשתו אבל מעיד הוא לבן בעל אחות אשתו שיש לו מאשה אחרת:

י כל איש שאין אתה מעיד לו מפני שהוא בעל קרובתך הרי אתה מעיד לשאר קרוביו כגון בנו ואחיו. וכן כל אשה שאין אתה מעיד לה מפני שהיא אשת קרובך הרי אתה מעיד לשאר קרוביה:

יא אבי כלה ואבי חתן מעידים זה לזה:

יב אחי האח מן האם מעידין זה לזה שהרי אין ביניהן קורבה כלל. כיצד רחל שנישאת ליוסף וילדה ממנה ראובן. והיה ליוסף בן מאשה אחרת והוא מנשה ומת יוסף ונישאת לשמעון וילדה ממנו יהודה. הרי מנשה ויהודה מעידין זה לזה :

יג האיש עם אשתו ראשון בראשון. לפיכך אינו מעיד לא לבנה. ולא לאשת בנה. ולא לבתה. ולא לבעל בתה. ולא לאביה. ולא לאמה. ולא לבעל אמה. ולא לאשת אביה :

יד אשתו ארוסה אף על פי שלא נגמרה האישות הרי היא כנשואה לענין עדות. [במה דברים אמורים] בארוסתו עצמה שאינו מעיד לה. אבל אם העיד לקרובי ארוסתו כגון בעל אחותה או בנה ובתה וכיוצא בהן אין פוסלין אותה עד שישאנה :

טו זה שפסלה תורה עדות הקרובים לא מפני שהן בחזקת אוהבין זה את זה. שהרי אינו מעיד לו לא לטובתו ולא לרעתו אלא גזרת הכתוב הוא. לפיכך האוהב והשונא כשר לעדות אע"פ שהוא פסול לדיינות. שלא גזרה תורה אלא על הקרובים :

הלכות עדות - פרק ארבעה עשר

א כל מי שאין אתה מעיד לו מפני שהוא בעל קרובתך. אם מתה אשתו אף על פי שהניחה לו בנים הרי זה נתרחק וכשר :

ב מי שהיה יודע לחבירו עדות עד שלא נעשה חתנו ונעשה חתנו. או שידע העדות והוא פקח ואחר כך נתחרש. פתוח ונסתמא אע"פ שיכול לכוין מדת הקרקע שהוא מעיד בה ומסיים מצריה. שפוי ונשתטה. הרי זה פסול. אבל אם היה יודע לו עדות עד שלא נעשה חתנו ונעשה חתנו ומתה בתו. פקח ונתחרש וחזר ונתפקח שפוי ונשתטה וחזר ונשתפה פתוח ונסתמא וחזר ונתפתח כשר. זה הכלל כל שתחלתו וסופו בכשרות אע"פ שנפסל בינתיים כשר. תחלתו בפסלות אף על פי שסופו בכשרות פסול. לפיכך מי שהיה יודע בעדות והוא קטן ובא והעיד בה כשהוא גדול אינה כלום :

ג ויש דברים שסומכין בהן על עדות שמעיד כשהוא גדול הואיל והם דברים של דבריהם. ואלו הן הדברים שאדם נאמן להעיד בגודלו על מה שראה בקטנו. נאמן אדם לומר זה כתב ידו של אבי או של רבי או של אחי מפני שקיום שטרות מדבריהם. זכור אני בפלונית שנישאת ונעשה לה

מנהג הבתולות. הואיל ורוב נשים בתולות נישאות וכתובה מדבריהם. שהמקום הזה בית הפרס מפני שטומאתו מדבריהם. ועד כאן היינו באין בשבת שצמצום התחום עד אלפים אמה בלבד מדבריהם. שהיה איש פלוני יוצא מבית הספר לטבול ולאכול בתרומתו לערב. ושהיה חולק עמנו תרומה. ושהיינו מוליכים חלה ומתנות לפלוני כהן על ידי עצמו. ואמר לי אבא משפחה זו כשרה משפחה זו פסולה. ואכלנו בקצצה של פלוני שהאכילוני אחיו כדי להודיע שאחיהם פלוני נשא אשה שאינה הוגנת לו. שכל אלו הדברים להחזיק זה הכהן לאכול בתרומה של דבריהם או לדחותו ממנה:

ד כל אלו שמעיד בהן הגדול במה שידע כשהיה קטן. אם היה עכו"ם או עבד כשראה דברים אלו והעיד אחר שנתגייר ונשתחרר אינו נאמן:

ה מי שהיה יודע לחבירו בעדות עד שלא נעשה גזלן ונעשה גזלן. הוא אינו מעיד על כתב ידו. אבל אם הוחזק כתב ידו שבשטר זה בבית דין קודם שיעשה גזלן הרי זה שטר כשר. וכן אם נעשה חתנו הוא אינו מעיד על כתב ידו אבל אחרים מעידין. אע"פ שלא הוחזק בבית דין אלא אחר שנעשה חתנו הרי זה כשר. שאינו דומה הפסול בעבירה לפסול בקריבה שהפסול בעבירה חשוד לזייף:

ו שטר שיש בו שני עדים בלבד ושניהם קרובים זה לזה או אחד משניהם פסול בעבירה. אע"פ שמסר לו השטר בפני עדים כשרים הרי הוא כחרס מפני שהוא מזוייף מתוכו:

ז הכותב כל נכסיו לשני בני אדם בעדות אחת והעדים קרובים לאחד ממקבלי המתנה ורחוקים מן השני. הרי השטר פסול מפני שהוא עדות אחת. אבל אם כתב בשטר אחד שנתתי לראובן חצר פלונית ושנתתי לשמעון שדה פלונית. נמצאו העדים קרובים לזה ורחוקים מזה. זה שהם רחוקים ממנו מתנתו קיימת שאלו שתי עדויות אע"פ שהן בשטר אחד למה זה דומה לאומר היו עלי עדים שנתתי לראובן כך וכך ושנתתי לשמעון כך וכך ושלויתי מלוי כך וכך שאע"פ שכתב בשטר אחד והמקנה איש אחד הרי אלו שלש עדויות שאינן תלויות זו בזו:

הלכות עדות - פרק חמשה עשר

א כל עדות שתבא הנאה לאדם ממנה אינו מעיד בה שזה הוא כמעיד על עצמו. לפיכך בני העיר שבא מערער לערער עליהם במרחץ או ברחוב של עיר. אין אחד מבעלי העיר מעיד בדבר זה ולא דן עד שיסלק עצמו בקנין גמור ואחר כך יעיד או ידין:

ב בני העיר שנגנב ספר תורה שלהן הואיל ולשמיעה הוא עשוי שאי אפשר לאדם לסלק עצמו ממנו אין דנין בדייני אותה העיר ואין מביאין ראייה מאנשי אותה העיר וכן כל כיוצא בזה :

ג האומר תנו מנה לעניי עירי אין דנין בדייני אותה העיר ואין מביאין ראייה מאנשי אותה העיר. במה דברים אמורים כשהיו העניים סמוכים עליהם ופוסקין עליהן צדקה. אפילו אמרו שנים מאנשי אותה העיר אנו נתן דבר הקצוב עלינו ונעיד אין שומעין להם. שהנאה הוא להם שיתעשרו עניים אלו הואיל והן סמוכין על בני העיר וכן כל כיוצא בזה :

ד קרקע שבין שני שותפין שבא מערער להוציאה מתחת יד השותף. אינו מעיד לשותפו עליה אלא אם סילק עצמו ממנה וקנו מידו שנתנה לשותף ושם בא בעל חוב שלו וטרפה מיד השותף משלם לו דמיה ואחר כך מעיד לו עליה וכן כל כיוצא בזה :

ה העורר על השדה אם יש בה פירות אין האריס מעיד לו עליה. שהרי רוצה האריס להעמידה ביד בעליה כדי שיטול חלקו בפירות. ואם אין בה פירות מעיד. אבל השוכר אם לקח השכירות בידו ואמר כל מי שתתקיים שדה זו בידו יטול הרי זה מעיד. ואם כבר נתן השכירות לבעל השדה אינו מעיד. כיון שאם תצא השדה למערער חייב ליתן לו שכר כל השנים שישב בה אינו מעיד וכן כל כיוצא בזה :

ו שמעון שלוח והיה ראובן ערב ובא יהודה לערער על שמעון הלוח והוציא קרקע מתחת ידו. אם יש לשמעון שדה אחרת כנגד החוב הרי ראובן הערב יש לו להעיד על אותו קרקע שהיא של שמעון. שאין לו הנאה בזה שאם לקחה יהודה הרי שדה אחרת שיפרע ממנה בעל חובו. וכן לוקח ראשון מעיד ללוקח שני שלקח אחריו שזה השדה שלו. והוא שיש למוכר שדה בן חורין כנגד דמי שדה של לוקח ראשון. שאין ללוקח ראשון הנאה בעמידת זה השדה ביד לוקח שני. שאפילו נטרף לוקח הראשון על המוכר הוא חוזר והרי יש לו שדה אחרת שיגבה ממנה :

הלכות עדות - פרק ששה עשר

א ראובן שגזל שדה או טלית משמעון ובא יהודה וערער על ראובן ואמר שדה זו או טלית זו שלי היא. אין שמעון יכול להעיד לראובן שאין זו השדה של יהודה ולא זו הטלית של יהודה. שהרי שמעון רוצה להעמיד שדה זו או טלית זו ביד ראובן שהוא גזלה ממנו כדי שיחזירו לו מיד הגזלן. שהרי אפשר שתהיה הראייה של שמעון שמוציא בה מיד ראובן

אפשר שאינו יכול להוציא בה מיד יהודה. וכן אם מכר ראובן השדה הגזולה או הורישה ללוי ובא יהודה לערער על לוי. אין שמעון מעיד שאינה של יהודה שמא נחת רוח יש לו להוציאה מיד לוי :

ב מכר הטלית הגזולה ללוי ובא יהודה לערער. אם מת ראובן שמעון מעיד עליה שאינה של יהודה שהרי אין טלית זו חוזרת לשמעון לעולם שכבר קנאה הלוקח ביאוש ושינוי רשות וכבר מת ראובן הגזולן ואין לו ממי יטול דמיה. אבל אם עדיין ראובן קיים אין שמעון מעיד אף על הטלית. שהנאה היא לו שלא תעמוד ביד יהודה כדי שיביא ראייה שראובן גזלה וישלם דמיה. וכן אם היתה הטלית ביד יורשי ראובן אין שמעון מעיד עליה מפני שסופה שאם תעמוד ביד היורש לחזור לו וכן כל כיוצא בזה :

ג ראובן שמכר שדה לשמעון שלא באחריות ובא יהודה לערער על שמעון ולהוציאה מתחת ידו. אין ראובן מעיד לו עליה. אע"פ שאין עליה אחריות הרי הוא רוצה שתעמוד ביד שמעון כדי שיבא בעל חוב של ראובן ויטרפנה בחובו ולא יהיה לזה רשע ולא ישלם :

ד ראובן שמכר פרה או טלית לשמעון ובא יהודה לערער. ולהוציא מיד שמעון. ראובן מעיד לו עליה שהיא של שמעון שאפילו עמדה ביד שמעון אין בעל חובו של ראובן טורף מן המטלטלין ואפילו היו אפותיקי. במה דברים אמורים כשהיה שמעון מודה שזו הפרה והטלית הם של ראובן המוכר בודאי והוא יודע שבאמת הן שלו. אבל אם לא הודה שמעון אין ראובן מעיד לאבד זכות יהודה. שאם תצא מתחת ידי שמעון יחזור שמעון ויתבע דמים ויאמר לו מכרת לי דבר שאינו שלך שהרי באו עדים ואמרו שהן של יהודה. במה דברים אמורים שיעיד ראובן לאבד זכות יהודה ויעמיד המטלטלין ביד שמעון כשבאו עדים והעידו שהם יודעים שראובן זה לא היתה לו קרקע מעולם. אבל אם לא באו עדים לכך אף על הפרה והטלית אינו מעיד. ולמה אינו מעיד עליהן. שמא הקנה אותם לבעל חובו אגב קרקע וכתב דאיקני והקנה לו מטלטלין אגב קרקע שנמצא בעל חובו טורף אף הפרה והטלית. לפיכך לא יעיד עליהן שהרי רוצה להעמיד ביד שמעון כדי שיבא בעל חובו ויטרפם וכן כל כיוצא בדברים אלו. ודברים אלו אינן תלויין אלא בדעת הדיין ועוצם בינתו שיבין עיקר המשפטים וידע דבר הגורם לדבר אחר ויעמיק לראות. אם ימצא שיש לזה העד צד הנאה בעדות זו אפילו בדרך רחוקה ונפלאה הרי זה לא יעיד בה. וכדרך שלא יעיד בדבר זה שמא נוגע בעדותו הוא כך לא ידון באותו דבר. וכן שאר מיני פסולין כשם שפוסלין בעדים כך פוסלין בדיינים :

ה ולפיכך אין סומכין בסנהדרין שנים הקרובים זה לזה בין בסנהדרי קטנה בין בסנהדרי גדולה. אבל אלו שמוסיפין עד שבעה לעבר השנה כמו

שבארנו בהלכות קדוש החדש יראה לי שאם היה בהן קרובים אין בכך כלום :

ו כל הכשר לדון כשר להעיד. ויש כשר להעיד ואינו כשר לדון. האוהב. והשונא. והגר. והמשוחרר. וכן הזקן. והסריס. והממזר. וסומא באחת מעיניו. כשרין להעיד ואינן כשרים לדון דיני נפשות כמו שבארנו :

הלכות עדות - פרק שבעה עשר

א מי שהעידו לו אנשים רבים וגדולים בחכמה וביראה שהם אומרים שראו פלוני שעבר עבירה פלונית. או שלוח מפרונו. אע"פ שהוא מאמין הדבר בלבו כאילו ראהו לא יעיד עד שיראה הדבר בעיניו או יודה לו הלוח מפיו ויאמר לו היה עלי עד שפלוני הלוח לי מנה. שנאמר [\(ויקרא ה-א\)](#) "והוא עד או ראה או ידע". ואין לך עדות שמתקיימת בראייה או בידעה אלא עדות ממון. וכל המעיד מפי אחרים הרי זה עד שקר ועובר בלא תעשה שנאמר [\(שמות כ-ג\)](#) "לא תענה ברעך עד שקר" :

ב לפיכך מאיימין אף על עדי הממון. וכיצד מאיימין עליהן. [מאיימין עליהם] בפני הכל. ומודיעין אותן כח עדות שקר ובושת המעיד בה בעולם הזה ובעולם הבא. ואחר כך מוציאים את כל האדם לחוץ ומשיירין את הגדול שבעדים ואומר לו אמור היאך אתה יודע שזה חייב לזה. אם אמר שהוא אמר לי חייב אני לו או איש פלוני אמר לי שהוא חייב לו לא אמר כלום עד שיאמר בפנינו הודה לו שהוא חייב לו. והיו מכניסין את העד השני ובודקין אותו כך. נמצאו דבריהן מכוונין נושאים ונותנים בדבר וגומרין הדין :

ג המטמין עדים לחבירו והודה לו בינו לבין עצמו והעדים רואין ושומעין שהוא אומר לו ודאי יש לך אצלי כך וכך אבל מתיירא אני שמא תכופני בדין למחר הרי זו אינה עדות עד שיודה בפני עדים :

ד אחד המודה בפני עדים ואמר דרך הודאה זה יש לו אצלי כך וכך. או שאמר אתם עדי או שאמר היו עלי עדים. בין שאמר הלוח בין שאמר המלוח ושתק הלוח דרך מאמין לדבריו. הרי אלו עדים. ואין צריך לומר אם קנו מידו או שאמר להם כתבו עלי שטר שיש לזה אצלי כך וכך וכל כיוצא בדברים אלו הרי הם הודאה ומעידין על פיו :

ה תלמיד שאמר לו רבו יודע אתה שאם נותנין לי כל ממון העולם איני משקר מנה יש לי אצל פלוני ויש לי עליו עד אחד לך והצטרף עמו. אם נצטרף הרי זה עד שקר :

ו אמר לו בוא ועמוד עם העד ולא תעיד כדי שיראה הלוח ויפתח ויעלה על דעתו שאתם שני עדים ויודה מעצמו הרי זה אסור לעמוד ולהראות שהוא עד אע"פ שאינו מעיד. ועל זה וכיוצא בו נאמר [\(שמות כג-ז\)](#) "מדבר שקר תרחק":

ז השוכר עדי שקר להעיד לחבירו פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים. וכן עד אחד שכבש עדותו ולא העיד פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים:

הלכות עדות - פרק שמנה עשר

א מי שהעיד בשקר ונודע בעדים שהעיד בשקר זהו שנקרא עד זומם. ומצות עשה לעשות לו כמה שרצה לעשות בעדותו לחבירו. אם בעבירה שחייבין עליה סקילה העידו והוזמו נסקלין כולן. ואם בשרפה נשרפין וכן שאר המיתות. ואם העידו במלקות לוקה כל אחד מהן כשאר מחוייבי מלקות. ואומדין כחו ומלקין אותו. ואם העידו לחייבו ממון משלשין הממון ביניהן לפי מנין העדים. כל אחד ואחד יתן חלק המגיע לו. ואין לוקין במקום תשלומין:

ב במה דברים אמורים בעדים שהוזמו. אבל שתי כתות המכחישות זו את זו ואין כאן עדות אין עונשין את אחת מהן. לפי שאין אנו יודעים מי היא הכת השקרנית. ומה בין הכחשה להזמה. ההכחשה בעדות עצמה זאת אומרת היה הדבר הזה וזאת אומרת לא היה הדבר הזה או יבא מכלל דבריה שלא היה. וההזמה בעדים עצמן ואלו העדים שהזימום אינן יודעים אם נהיה הדבר או לא היה. כיצד עדים שבאו ואמרו ראינו זה שהרג את הנפש או לוח מנה לפלוני ביום פלוני במקום פלוני. ואחר שהעידו ונבדקו באו שנים אחרים ואמרו ביום זה ובמקום זה היינו עמכם ועם אלו כל היום. ולא היו דברים מעולם לא זה הרג את זה ולא זה הלוח את זה הרי זה הכחשה. וכן אם אמרו להם היאך אתם מעידים כך וזה ההורג או הנהרג או הלוח או המלוח היה עמנו ביום זה במדינה אחרת. הרי זה עדות מוכחשת שזה כמי שאמר לא הרג זה את זה ולא זה הלוח את זה שהרי עמנו היו ולא נהיה דבר זה וכן כל כיוצא בדברים אלו. אבל אם אמרו להם אנו אין אנו יודעים אם זה הרג זה ביום זה בירושלים כמו שאתם אומרים או לא הרגו. ואנו מעידים שאתם עצמכם הייתם עמנו ביום זה בבבל. הרי אלו זוממים ונהרגין או משלמין. הואיל והעדים שהזימום לא השגחו על עצמה של עדות כלל אם אמת היה או שקר:

ג וזו שהאמינה תורה עדות האחרונים על העדים הראשונים גזירת הכתוב הוא. אפילו היו העדים הראשונים מאה ובאו שנים והזימום

ואמרו להם אנו מעידים שאתם המאה כולכם עמנו הייתם ביום פלוני במקום פלוני הרי אלו נענשין על פיהם. שהשנים כמאה ומאה כשנים. וכן בשתי כיתי עדים המכחישות זו את זו אין הולכין אחר הרוב אלא דוחין את שתיהן:

ד עדים זוממין אינן צריכין התראה. ועדים שהוכחשו ולבסוף הוזמו הרי אלו נהרגין או לוקין או משלמין מפני שהכחשה תחלת הזמה היא אלא שעדיין לא נגמרה:

ה אין מזימין את העדים אלא בפניהם ומכחישין את העדים שלא בפניהם. ועדים שהוזמו שלא בפניהן הרי הוכחשו. לפיכך אם מתו העדים שהזימום קודם שיזימו אותם בפניהם אין כאן עדות שהרי הכחישו זה את זה:

ו עדי נפשות שהוכחשו ולא הוזמו אפילו בא הנהרג ברגליו אינם לוקין. מפני שהוא לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין ואין לוקין עליו. אבל בית דין מכין אותן מכת מרדות כפי מה שיראו:

ז עדים זוממים צריכין הכרזה. והיאך היא ההכרזה שלהן. כותבין ושולחין בכל עיר ועיר פלוני ופלוני העידו בכך וכך והוזמו והרגנום. או לקו בפנינו או ענשנו אותן כך וכך דינרין. שנאמר [\(דברים יט-כ\)](#) "והנשארים ישמעו וייראו":

ח חיוב העדים זוממים לשלם במקום שחייבין לשלם קנס הוא ולפיכך אין משלמין על פי עצמן. כיצד הרי שהעידו ונחקרה עדותן בבית דין ואחר כך אמרו שניהם עדות שקר העדנו ואין לזה אצל זה כלום. או שאמרנו העדנו על זה בכך וכך והוזמנו אין משלמין על פיהן. אבל אם אמרו העדנו על זה והוזמנו בבית דינו של פלוני ונתחייבנו ליתן לו כך וכך הרי אלו משלמין שזו הודאה בממון שנגמר דינו ליתנו. ואם אמר האחד כך משלם חלקו:

הלכות עדות - פרק תשעה עשר

א שנים שהעידו ואמרו במזרח הבירה הרג זה את הנפש בשעה פלונית ובאו שנים ואמרו להן במערב הבירה הזאת הייתם עמנו בעת הזאת. אם יכול העומד במערב לראות מה שבמזרח אינן זוממין. ואם אינו יכול לראות הרי אלו זוממין ואין אומרין שמא מאור עיניהם של ראשונים רב ורואין מרחוק יתר מכל אדם. וכן אם העידו שנים ואמרו בבקר הרג זה את הנפש בירושלים ובאו שנים ואמרו להן ביום זה בערב הייתם עמנו

בלוד. אם יכול אדם להלך אפילו על הסוס מירושלים ללוד מבקר עד ערב אינן זוממין ואם לאו הרי אלו זוממין ואין אומרין שמא כר קל ביותר נזדמן להן וקפלו את הדרך אלא בדבר המצוי הידוע לכל משערין לעולם ומזימין אותן:

ב שנים שאמרו באחד בשבת הרג זה את הנפש במקום פלוני ובאו שנים ואמרו ביום זה עמנו הייתם במקום אחר רחוק אבל ביום שלאחר יום זה הרגו בודאי אפילו העידו האחרונים שקודם כמה ימים הרגו הרי זה ההורג עם עדיו הראשונים נהרגין שהרי הוזמו. שבעת שהעידו שהרג עדיין לא נגמר דינו ליהרג. אבל באו שני עדים בשלישי בשבת ואמרו באחד בשבת נגמר דינו של פלוני להריגה ובאו שנים ואמרו באחד בשבת עמנו הייתם במקום פלוני הרחוק אלא מערב שבת או בשני בשבת נגמר דינו. אין עדים אלו שהוזמו נהרגין שהרי מכל מקום בעת שהעידו עליו כבר נגמר דינו להריגה. וכן לענין תשלומי קנס כיצד באו שנים בשלישי בשבת ואמרו באחד בשבת גנב וטבח ונגמר דינו ובאו שנים ואמרו באחד בשבת עמנו הייתם במקום רחוק אבל בערב שבת נגמר דינו אפילו אמרו [באחד] בשבת גנב וטבח ומכר ובשני בשבת נגמר דינו אין עדים אלו שהוזמו משלמין שהרי מכל מקום בעת שהעידו עליו חייב היה לשלם וכן כל כיוצא בזה:

ג אין עדי השטר נעשין זוממין עד שיאמרו בבית דין שטר זה בזמנו כתבנוהו ולא אחרנוהו. אבל אם לא אמרו כן אף על פי שזמנו של שטר באחד בניסן בירושלים ובאו עדים והעידו שעדי השטר היו עמהם בבבל ביום זה. השטר כשר והעדים כשרים שאפשר שכתבוהו ואחרוהו וכשהיו בירושלים באחד באדר כתבו שטר זה שם ואחרו זמנו וכתבו זמנו בניסן. אמרו בזמנו כתבנוהו והוזמו אם יש שם עדים שיודעים היום שחתמו על השטר או עדים שראו זה. השטר וחתמת ידם בו ביום פלוני. כיון שהוזמו הרי נפסלו למפרע מיום שנודע שחתמו על השטר שהעדים החתומים על השטר הרי הן כמי שנחקרה עדותן בבית דין בעת החתימה. אבל אם אין עדים שראו עדותן ולא ראו השטר מקודם אין נפסלין אלא מעת שהעידו בבית דין שזה כתב ידן ואמרו בזמנו כתבנוהו ואפשר שביום זה שהעידו בבית דין בו ביום חתמו על השטר שיש לו כמה שנים והם שקרו ואמרו בזמנו כתבנו:

הלכות עדות - פרק עשרים

א אין עדים זוממין נהרגין ולא לוקין ולא משלמין עד שיהיו שניהם ראויין לעדות ויזומו שניהם אחר שנגמר הדין. אבל אם הוזם אחד מהן

בלבד או שהוזמו שניהם קודם גמר דין או אחר גמר דין ונמצא אחד מהן קרוב או פסול אין נענשין אף על פי שהוזמו ונפסלו לכל עדות שבתורה :

ב נהרג זה שהעידו עליו ואחר כך הוזמו אינן נהרגין מן הדין. שנאמר (דברים יט-ט) **"כאשר זמם לעשות"** ועדיין לא עשה ודבר זה מפי הקבלה. אבל אם לקה זה שהעידו עליו לוקין. וכן אם יצא הממון מיד זה ליד זה בעדותן חוזר לבעליו ומשלמין לו :

ג היו העדים שלשה אפילו מאה אם העידו בבית דין זה אחר זה והעיד כל אחד מהן אחר חבירו בתוך כדי דבור והוזמו מקצתן אין נענשין עד שיוזמו כולן. אבל אם היה הפסק בין זה לזה יתר מכדי דבור שהוא כדי שאלת שלום תלמיד לרב. הרי נחלקה העדות והשנים שהוזמו נענשין והשנים האחרים שהיה בין דבריהן ודברי הראשונים הפסק אין נענשין. ואע"פ שבטלה העדות כולה מפני שהן כת אחת הואיל ונפסלה מקצתה נפסלה כולה :

ד העיד האחד ונחקרה עדותו ואמר השני אף אני כמוהו או שאמר הן כיוצא בזה והוזמו שניהן הרי שניהן נהרגין או לוקין או משלמין. שכל עד שאמר אחר עדות חבירו הן הרי זה כמי שנחקר והעיד כמו שהעיד חבירו. ואין לעדים זוממין שגגה לפי שאין בה מעשה. לפיכך אין צריכים התראה כמו שבארנו :

ה כשם שהשנים מזימין את המאה אם העידו המאה בבת אחת. כך הן מזימין אותן אפילו היו חמשים כת ובאו שנים אחר שנים. כיצד כת שהעידה על ראובן שהרג את שמעון בירושלים ובאו שני עדים והזימוה. ובאת כת שניה והעידה אותה עדות עצמה שראובן הרג שמעון בירושלים ועמדו אותן השנים והזימוה גם זו הכת השניה וכן השלישית וכן הרביעית אפילו מאה כולן הן נהרגין על פי אלו השנים :

ו כת שהעידה על ראובן שהרג את שמעון בירושלים ובאה כת שניה והזימה את הכת ראשונה יהרגו העדים הזוממין וינצל ראובן. באה כת שלישית והזימה את הכת השניה תהרג הכת השניה וראובן. ותנצל הכת ראשונה. באה כת רביעית והזימה את הכת שלישית תהרג הכת השלישית והראשונה וינצל ראובן והכת השניה. וכן אפילו הן מאה כת זו מזימה את זו כת נכנסת וכת יוצאת :

ז עדים שהעידו על איש טרפה שהרג והוזמו אין נהרגין. שאפילו הרגוהו בידיהן אין נהרגין לפי שהוא טרפה. וכן העדים שהיו טרפה והעידו בדבר שחייבין עליו מיתת בית דין והוזמו אין נהרגין. שאם יוזמו זוממיהן אין זוממיהן נהרגין שלא הזימו אלא טרפה :

ח עדים שהעידו על אחד והרשיעוהו רשע שאין בו לא מלקות ולא מיתה ולא חיוב ממון ואחר כך הוזמו. הרי אלו לוקין אף על פי שלא זממו להלקות זה ולא לחייבו ממון. כיצד העידו על כהן שהוא חלל כגון שהעידו בפנינו נתגרשה אמו או נחלצה במקום פלוני ביום פלוני והוזמו הרי הן לוקין. וכן אם העידו על אדם שהרג בשגגה והוזמו לוקין ואינן גולין. העידו על שורו של זה שהרג הנפש והוזמו. הרי הן לוקין ואין משלמין את הכופר. העידו עליו. שנמכר בעבד עברי והוזמו לוקין. וארבעה דברים אלו מפי הקבלה הן :

ט כך קבלו חכמים ששנים שהרשיעו את הצדיק והצדיקו את הרשע בעדותן. ובאו עדים אחרים והזימום והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע. הרי עדים הראשונים לוקים אף על פי שלא הרשיעו הצדיק להלקותו. אבל אם העידו עליו שאכל בשר בחלב או שלבש שעטנז הרי אלו לוקין. משום שנאמר [\(דברים יט-ט\)](#) "ועשיתם לו כאשר זמם" :

י שנים שהעידו על ראובן שנאף עם בת כהן ונגמר דין ראובן ליחנק ודין הנואפת לשריפה ואחר כך נמצאו זוממין הרי אלו נחנקין ולא נשרפין ודבר זה מפי הקבלה :

הלכות עדות - פרק אחד ועשרים

א עדים שהעידו שפלוני גירש אשתו ולא נתן לה כתובה והוזמו. והלא בין היום בין למחר אם גירש סופו ליתן כתובה. אומדין כמה רוצה אדם ליתן בכתובתה של זו שתמכור אותה בטובת הנאה ומשלמין דמי טובת הנאה זו. ומשערין באשה ובכתובתה. שאם האשה היתה חולה או זקנה או שהיה שלום בינה לבין בעלה אין דמי הכתובה כשתמכר כמו דמיה אם היתה האשה בריאה וקטנה אם יש ביניהן קטטה שזו קרובה מן הגירושין ורחוקה מן המיתה. וכן אין טובת הנאה של כתובה המרובה לפי טובת הנאה של כתובה המועטת. שאם היתה כתובתה אלף זוז הרי היא נמכרת בטובת הנאה במאה. ואם היתה מאה אינה נמכרת בעשרה אלא בפחות. דברים אלו כפי מה שישערו הדיינים :

ב העידו על זה שחייב לפלוני אלף זוז על מנת ליתן מכאן ועד שלשים יום. והלוא אומר עד חמש שנים אחר השלשים יום ונמצאו זוממין. אומדין כמה רוצה אדם ליתן ויהיו בידו אלף זוז חמש שנים ומשלמין כן ללוא. וכן כל כיוצא בזה :

ג העידו על שורו של זה שנגח ונמצאו זוממין משלמין חצי נזק. ואם אין השור שוה חצי נזק משלמין דמי השור בלבד שאין משלם חצי נזק אלא מגופו. לפיכך אם העידו עליו שאכל פירות או שבר כלים בדרך הילוכו משלמין נזק שלם. וכן כל כיוצא בזה:

ד העידו על פלוני שהפיל שן עבדו ואחר כך סימא את עינו והוזמו. משלמין לאדון דמי העבד ודמי עינו. העידו שסימא את עינו ואחר כך הפיל את שנו והוזמו (ואחר כך) ונמצא הדבר הפך שהאדון הפיל את שנו ואחר כך סימא את עינו משלמין דמי עין לעבד. וכן כל כיוצא בזה:

ה עדי קנוי וסתירה שהוזמו לוקין. בא עד אחד והעיד שזנתה אחר קנוי וסתירה [ונמצא אותו העד זומם משלם כתובתה. היו שנים והן עדי הקינוי והסתירה והטומאה] ונמצאו זוממין משלמין כנגד הכתובה ואין לוקין. ולמה לא יהרגו והרי העידו בטומאה. לפי שלא התרו בה:

ו שנים שהעידו על זה שגנב וטבח או מכר והוזמו משלמין את הכל. העידו שנים שגנב והעידו שנים אחרים שטבח או מכר והוזמו אלו ואלו. הרי הראשונים משלמין תשלומי כפל ואחרונים משלמין שנים ושלושה. הוזמו האחרונים בלבד הרי הגנב משלם תשלומי כפל והעדים האחרונים משלמין לגנב תשלומי ארבעה וחמשה. נמצא אחד מן האחרונים זומם בטלה עדות שניה. נמצא אחד מן הראשונים זומם בטלה כל העדות שאם אין גניבה אין הטביחה או המכירה מחייבתו לשלם כלום:

ז שנים שהעידו שאכל שדה זו שלש שנים ונמצאו זוממין משלמין לבעל השדה דמי השדה. העידו שנים שאכלה שנה ראשונה ושנים שאכלה שנה שניה ושנים שאכלה שנה שלישית והוזמו כולן משלשין ביניהן. שאף על פי שעדות החזקה שלש עדויות הן הרי הן כעדות אחת להזמה. לפיכך שלשה אחים ואחד מצטרף עם כל אחד ואחד והעידו בשנה שנה הרי אלו שלש עדויות ותתקיים בהן החזקה והן כעדות אחת להזמה. שאם הוזמו כולן הרי שלשה האחין משלמין חצי דמי השדה וזה שנצטרף עם כל אחד מהן משלם חצי דמיה:

ח שלש כתי עדים שנתקיים בעדותן ששור זה מועד ונמצאת כת ראשונה ושניה זוממין כולן פטורין. נמצאו שלשתן זוממין כולן חייבין לשלם הנזק שאע"פ שהוא תם משלם חצי נזק. במה דברים אמורים כשהיו כולן רומזין זה את זה. או שבאו רצופין. או שהיו מכירין בעל השור ולא הכירו השור. אבל אם אין שם אחת מאלו הרי כת ראשונה ושנייה פטורין שהרי הן אומרין לא באנו אלא לחייבו חצי נזק ולא ידענו שתבא כת אחרת ויעשה מועד:

ט וכן שנים שהעידו בבן סורר ומורה עדות הראשונה ובאו שנים אחריהם והעידו עליו עדות האחרונה שבה יהרג והוזמו שתיהן. כת

הראשונה לוקה ואינה נהרגת מפני שיכולים לומר להלקותו באנו. אבל כת האחרונה נהרגת שעל פיהן בלבד הוא נהרג. היתה הכת האחרונה ארבעה שנים אומרים בפנינו גנב ושנים אומרים בפנינו אכל והוזמו כולן נהרגין. העידו שנים שזה גנב נפש מישראל ומכרו והוזמו הרי אלו נחנקין. העידו שנים שגנבו והעידו שנים אחרים שמכרו. בין שהוזמו עדי גניבה בין שהוזמו עדי מכירה כל כת מהן שהוזמה נהרגת. שהגניבה היא תחילת חיובו של זה למיתה. העידו שנים שמכרו לזה הישראל והוזמו ולא היו שם עדים שגנבו הרי אלו פטורין. שאפילו לא הוזמו לא היה זה נהרג מפני שיכול לומר עבדי מכרתי. באו עדי גניבה אחר שהוזמו עדי מכירה אפילו ראינו אותן רומזין זה את זה אין נהרגין :

י מוציא שם רע על אשתו שהביא עדים שזנתה כשהיא ארוסה והביא אביה עדים והזימום הרי עדי הבעל נהרגין. חזר הבעל והביא עדים והזימו עדי האב. הרי עדי האב נהרגין ומשלמין ממון לבעל. נהרגין מפני שעדי הבעל נגמר דינם להריגה בעדותן ומשלמין קנס מפני שנגמר דין הבעל לשלם קנס בעדותן ונמצאו חייבין נפשות לזה וממון לזה. וכן שנים שהעידו על זה שבא על נערה המאורסה והוזמו נהרגין ואין משלמין. בא על בתו של פלוני והוזמו נהרגין ומשלמין הקנס לאביה. פלוני רבע השור והוזמו נסקלין ואין משלמין. שורו של פלוני נסקלין ומשלמין דמי השור לבעל השור. וכן כל כיוצא בזה :

הלכות עדות - פרק שנים ועשרים

א שתי כתי עדים המכחישות זו את זו שבא עד אחד מכת זו ועד אחד מכת זו והעידו בעדות אחרת אין כאן עדות. שהרי בודאי אחד מהן שקר ואין ידוע מי הוא משניהן. באה כת זו בפני עצמה והעידה עדות ובאה כת זו והעידה עדות אחרת בפני עצמה מקבלין כל אחת מהן בפני עצמה :

ב ראובן שהוציא על שמעון שני שטרות אחד במנה ואחד במאתים וכפר שמעון בשני השטרות ועדי שטר זה כת אחת מאותן השנים שהכחישו זו את זו. ועדי השטר השני הכת השניה. הרי שמעון משלם מנה שיד בעל השטר על התחתונה וישבע על השאר. יראה לי ששבועה זו שישבע על השאר בנקיטת חפץ כדין מודה במקצת. שהרי עליו שני עדים כשרים מעידין במקצת הממון שכפר בכולו. ולא תהא הודאת פיו גדולה מהעדאת עדים כמו שבארנו :

ג הוציא ראובן שטר על לוי ועדיו כת אחת משתיהן. והוציא שמעון שטר שני על לוי ועדיו הכת השניה ולוי כופר בשניהן. הרי ראובן נשבע ונוטל

ושמעון נשבע ונוטל שבודאי אחד מהן יש לו אצלו. ושבועה זו בתקנת חכמים כדין חנוני על פנקסו :

ד הוציא ראובן שטר על שמעון ועדיו כת אחת מהן והוציא שטר שני על לוי ועדיו הכת השניה וכל אחד מהן כופר בו המוציא מחבירו עליו הראיה. הואיל ואין ראובן יכול לקיים אחד משני שטרות הרי כל שטר מהן כחרס ושני הנטענין נשבעין היסת ונפטרין. במה דברים אמורים כשבאו שתי הכתות להעיד כאחת. אבל כל המוציא שטר שיש בו עדות כת אחת משתיהן הרי זה גובה בו. ואם הוציא אחר כך בין הוא בין אחר שטר שיש בו עדות הכת השניה הרי זה גובה בו בין ממלוה הראשון בין מאחר. שהרי כל כת משתיהן באה בפני עצמה והעידה :

ה מי שהביא עדים ונחקרה עדותן והוזמו וחזר והביא עדים אחרים כאותה הטענה עצמה והוזמו אפילו מאה כת. ואחר כך הביא עדים אחרים באותה הטענה עצמה ונמצאת עדות אלו האחרונים מכוונת דנין על פיהן. שאע"פ שהוחזק זה שטען טענה זו להביא עדים שקרנים הרי לא הוחזקו אלו העדים האחרונים שהן משקרין. אבל שטר שקרא עליו ערער והוא שיבאו שנים ויאמרו ממנו שאל לזייף לו שטר זה אף על פי שנתקיים השטר מחותמיו אין גובין בו לעולם. ויראה לי שאם באו עדי השטר והעידו הן בעצמן על כתב ידן גובין בו : סליקו להו הלכות עדות בס"ד

ממרים

הלכות

יש בכללן תשע מצות. שלש מצות עשה. ושש מצות לא תעשה. וזה הוא פרטן : א) לעשות על פי התורה שאמרו לנו בית דין הגדול. ב) שלא לסור מדבריהם. ג) שלא להוסיף על התורה לא במצות שבכתב ולא בפירושו שלמדנו מפי השמועה. ד) שלא לגרוע מן הכל. ה) שלא לקלל אב ואם. ו) שלא להכותם. ז) לכבדם. ח) ליראם. ט) שלא יהיה הבן סורר ומורה על קול אביו ואמו : וביאור מצות אלו בפרקים אלו :

א בית דין הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבעל פה. והם עמודי ההוראה ומהם חק ומשפט יוצא לכל ישראל. ועליהן הבטיחה תורה שנאמר [\(דברים יז-יא\)](#) "על פי התורה אשר יורוך" זו מצות עשה. וכל המאמין במשה רבינו ובתורתו חייב לסמוך מעשה הדת עליהן ולישען עליהן:

ב כל מי שאינו עושה כהוראתן עובר בלא תעשה שנאמר [\(דברים יז-יא\)](#) "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל". ואין לוקין על לאו זה מפני שניתן לאזהרת מיתת בית דין שכל חכם שמורה על דבריהם מיתתו בחנק שנאמר [\(דברים יז-יב\)](#) "והאיש אשר יעשה בזדון" וגו'. אחד דברים שלמדו אותן מפי השמועה והם תורה שבעל פה. ואחד דברים שלמדו מפי דעתם באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן ונראה בעיניהם שדבר זה כך הוא. ואחד דברים שעשאו סייג לתורה ולפי מה שהשעה צריכה והן הגזרות והתקנות והמנהגות. כל אחד ואחד מאלו השלשה דברים מצות עשה לשמוע להן. והעובר על כל אחר מהן עובר בלא תעשה. הרי הוא אומר [\(דברים יז-יא\)](#) "על פי התורה אשר יורוך" אלו התקנות והגזירות והמנהגות שיוורו בהם לרבים כדי לחזק הדת ולתקן העולם. ועל המשפט אשר יאמרו אלו דברים שילמדו אותן מן הדין באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן. [\(דברים יז-יא\)](#) "מן הדבר אשר יגידו לך" זו הקבלה שקבלו איש מפי איש:

ג דברי קבלה אין בהן מחלוקת לעולם וכל דבר שתמצא בו מחלוקת בידוע שאינו קבלה ממשה רבינו. ודברים שלמדו מן הדין אם הסכימו עליהן בית דין הגדול כולן הרי הסכימו. ואם נחלקו בהן הולכין אחר הרוב ומוציאין הדין אחר הרבים. וכן הגזרות והתקנות והמנהגות אם ראו מקצתן שראוי לגזור גזירה או לתקן תקנה או שיניחו העם המנהג הזה. וראו מקצתן שאין ראוי לגזור גזרה זו ולא לתקן תקנה זו ולא להניח מנהג זה נושאים ונותנים אלו כנגד אלו והולכין אחר רובן ומוציאין הדבר אחר הרבים:

ד כשהיה בית דין הגדול קיים לא היתה מחלוקת בישראל. אלא כל דין שנולד בו ספק לאחד מישראל שואל לבית דין שבעירו אם ידעו אמרו לו אם לאו הרי השואל עם אותו בית דין או עם שלוחיו עולין לירושלים ושואלין לבית דין שבהר הבית אם ידעו אמרו לו אם לאו הכל באין לבית דין שעל פתח העזרה. אם ידעו אמרו להן ואם לאו הכל באין ללשכת הגזית לבית דין הגדול ושואלין. אם היה הדבר שנולד בו הספק לכל, ידוע אצל בית דין הגדול בין מפי הקבלה בין מפי המדה שדנו בה אומרים מיד. אם לא היה הדבר ברור אצל בית דין הגדול דנין בו בשעתן ונושאים ונותנים בדבר עד שיסכימו כולן. או יעמדו למנין וילכו אחר הרוב ויאמרו לכל השואלים כך הלכה והולכין להן. משבטל בית דין הגדול רבתה מחלוקת בישראל זה מטמא ונותן טעם לדבריו וזה מטהר ונותן טעם לדבריו זה אוסר וזה מתיר:

ה שני חכמים או שני בתי דינין שנחלקו שלא בזמן הסנהדרין או עד שלא היה הדבר ברור להן. בין בזמן אחד בין בזה אחר זה. אחד מטהר ואחד מטמא אחד אוסר ואחד מתיר אם אינך יודע להיכן הדין נוטה. בשל תורה הלך אחר המחמיר בשל סופרים הלך אחר המיקל:

הלכות ממרים - פרק שני

א ב"ד גדול שדרשו באחת מן המדות כפי מה שנראה בעיניהם שהדין כך ודנו דין. ועמד אחריהם ב"ד אחר ונראה לו טעם אחר לסתור אותו הרי זה סותר ודן כפי מה שנראה בעיניו. שנאמר **(דברים יז-ט)** "אל השופט אשר יהיה בימים ההם" אינך חייב ללכת אלא אחר בית דין שבדורך:

ב בית דין שגזרו גזרה או תקנו תקנה והנהיגו מנהג ופשט הדבר בכל ישראל. ועמד אחריהם בית דין אחר ובקש לבטל דברים הראשונים ולעקור אותה התקנה ואותה הגזרה ואותו המנהג. אינו יכול עד שיהיה גדול מן הראשונים בחכמה ובמנין. היה גדול בחכמה אבל לא במנין. במנין אבל לא בחכמה. אינו יכול לבטל את דבריו. אפילו בטל הטעם שבגללו גזרו הראשונים או התקינו אין האחרונים יכולין לבטל עד שיהיו גדולים מהם. והיאך יהיו גדולים מהם במנין הואיל וכל בית דין ובית דין של שבעים ואחד הוא. זה מנין חכמי הדור שהסכימו וקבלו הדבר שאמרו בית דין הגדול ולא חלקו בו:

ג במה דברים אמורים בדברים שלא אסרו אותן כדי לעשות סייג לתורה אלא כשאר דיני תורה. אבל דברים שראו בית דין לגזור ולאסרן לעשות סייג אם פשט איסורן בכל [ישראל] אין בית דין גדול אחר יכול לעקור ולהתירן אפילו היה גדול מן הראשונים:

ד ויש לבית דין לעקור אף דברים אלו לפי שעה אף על פי שהוא קטן מן הראשונים שלא יהו גזרות אלו חמורין מדברי תורה עצמה שאפילו דברי תורה יש לכל בית דין לעקרו הוראת שעה. כיצד בית דין שראו לחזק הדת ולעשות סייג כדי שלא יעברו העם על דברי תורה. מכין ועונשין שלא כדין אבל אין קובעין הדבר לדורות ואומרים שהלכה כך הוא. וכן אם ראו לפי שעה לבטל מצות עשה או לעבור על מצות לא תעשה כדי להחזיר רבים לדת או להציל רבים מישראל מלהכשל בדברים אחרים עושין לפי מה שצריכה השעה. כשם שהרופא חותך ידו או רגלו של זה כדי שיחיה כולו כך בית דין מורים בזמן מן הזמנים לעבור על קצת מצות לפי שעה כדי שיתקיימו [כולם] כדרך שאמרו חכמים הראשונים חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה:

ה בית דין שנראה להן לגזור גזירה או לתקן תקנה או להנהיג מנהג צריכין להתיישב בדבר ולידע תחלה אם רוב הצבור יכולין לעמוד בהן או אם אין יכולין לעמוד ולעולם אין גוזרין גזירה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולין לעמוד בה :

ו הרי שגזרו בית דין גזירה ודימו שרוב הקהל יכולין לעמוד בה. ואחר שגזרוה פקפקו העם בה ולא פשטה ברוב הקהל הרי זו בטלה ואינן רשאין לכוף את העם ללכת בה :

ז גזרו ודימו שפשטה בכל ישראל ועמד הדבר כן שנים רבות ולאחר זמן מרובה עמד בית דין אחר ובדק בכל ישראל וראה שאין אותה הגזרה פושטת בכל ישראל. יש לו רשות לבטל ואפילו היה פחות מבית דין הראשון בחכמה ובמנין :

ח וכל בית דין שהתיר שני דברים אל ימהר להתיר דבר שלישי :

ט הואיל ויש לבית דין לגזור ולאסור דבר המותר ויעמוד איסורו לדורות וכן יש להן להתיר איסורי תורה לפי שעה מהו זה שהזהירה תורה **(דברים יג-א)** "לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו". שלא להוסיף על דברי תורה ולא לגרוע מהן ולקבוע הדבר לעולם בדבר שהוא מן התורה בין בתורה שבכתב בין בתורה שבעל פה. כיצד הרי כתוב בתורה **(שמות כג-יט)** "לא תבשל גדי בחלב אמו" מפי השמועה למדו שזה הכתוב אסר לבשל ולאכול בשר בחלב. בין בשר בהמה בין בשר חיה אבל בשר העוף מותר בחלב מן התורה. אם יבוא בית דין ויתיר בשר חיה בחלב הרי זה גורע. ואם יאסור בשר העוף ויאמר שהוא בכלל הגדי והוא אסור מן התורה הרי זה מוסיף. אבל אם אמר בשר העוף מותר מן התורה ואנו נאסור אותו ונודיע לעם שהוא גזרה שלא יבא מן הדבר חובה ויאמרו העוף מותר מפני שלא נתפרש כך החיה מותרת שהרי לא נתפרשה. ויבא אחר לומר אף בשר בהמה מותרת חוץ מן העז. ויבא אחר לומר אף בשר העז מותר בחלב פרה או הכבשה שלא נאמר אלא אמו שהיא מינו. ויבא אחר לומר אף בחלב העז שאינה אמו מותר שלא נאמר אלא אמו. לפיכך נאסור כל בשר בחלב אפילו בשר עוף. אין זה מוסיף אלא עושה סייג לתורה וכן כל כיוצא בזה :

הלכות ממרים - פרק שלישי

א מי שאינו מודה בתורה שבעל פה אינו זקן ממרא האמור בתורה. אלא הרי זה בכלל האפיקורסין [ומיתתו בכל אדם] :

ב מאחר שנתפרסם שהוא כופר בתורה שבעל פה [מורידין אותו] ולא מעלין והרי הוא כשאר כל האפיקורוסין והאומריין אין תורה מן השמים והמוסריין והמומריין. שכל אלו אינם בכלל ישראל ואין צריך לא עדים ולא התראה ולא דיינים [אלא כל ההורג אחד מהן עשה מצוה גדולה והסיר המכשול]:

ג במה דברים אמורים באיש שכפר בתורה שבעל פה במחשבתו ובדברים שנראו לו. והלך אחר דעתו הקלה ואחר שרירות לבו וכופר בתורה שבעל פה תחילה כצדוק ובייתוס וכן כל התועים אחריו. אבל בני התועים האלה ובני בניהם שהדיחו אותם אבותם ונולדו בין הקראים וגדלו אותם על דעתם. הרי הוא כתינוק שנשבה ביניהם וגדלוהו ואינו זריז לאחוז בדרכי המצות שהרי הוא כאנוס ואע"פ ששמע אח"כ [שהוא יהודי וראה היהודים ודתם הרי הוא כאנוס שהרי גדלוהו על טעותם] כך אלו שאמרנו האוחזים בדרכי אבותם הקראים שטעו. לפיכך ראוי להחזירן בתשובה ולמשכם בדברי שלום עד שיחזרו לאיתן התורה:

ד אבל זקן ממרא האמור בתורה הוא חכם אחד מחכמי ישראל שיש בידו קבלה ודן ומורה בדברי תורה כמו שידונו ויורו כל חכמי ישראל שבאת לו מחלוקת בדין מן הדינים עם בית דין הגדול. ולא חזר לדבריהם אלא חלק עליהם והורה לעשות שלא כהוראתן. גזרה עליו תורה מיתה ומתודה ויש לו חלק לעולם הבא. אף על פי שהוא דן והן דנים הוא קבל והם קבלו הרי התורה חלקה להם כבוד. ואם רצו בית דין למחול על כבודן ולהניחו אינן יכולין כדי שלא ירבו מחלוקת בישראל:

ה אין זקן ממרא חייב מיתה עד שיהא חכם שהגיע להוראה סמוך בסנהדרין ויחלוק על בית דין בדבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת או בתפילין ויורה לעשות כהוראתו. או יעשה הוא על פי הוראתו ויחלוק עליהן והן יושבין בלשכת הגזית. אבל אם היה תלמיד שלא הגיע להוראה והורה לעשות פטור. שנאמר [\(דברים יז-ח\)](#) "כי יפלא ממך דבר למשפט" מי שלא יפלא ממנו אלא דבר מופלא:

ו היה חכם מופלא של בית דין וחלק ושנה ולמד לאחרים כדבריו אבל לא הורה לעשות פטור. שנאמר [\(דברים יז-ב\)](#) "והאיש אשר יעשה בזדון" לא שיאמר בזדון אלא יורה לעשות או יעשה הוא בעצמו:

ז מצאן חוץ למקומן והמרה עליהן פטור. שנאמר [\(דברים יז-ח\)](#) "וקמת ועלית אל המקום" מלמד שהמקום גורם לו מיתה. וכל אלו וכיוצא בהן שהן פטורין מן המיתה יש לבית דין הגדול לנדותם ולהפרישן ולהכותן ולמנען מללמד כפי מה שיראה להן שהדבר צריך לכך:

ח וכיצד דנין זקן ממרא. בעת שיפלא דבר ויורה בו חכם המגיע להוראה בין בדבר שיראה בעיניו בין בדבר שקבל מרבותיו. הרי הוא והחולקין

עמו עולין לירושלים ובאין לבית דין שעל פתח הר הבית. אומרים להן בית דין כך הוא הדין. אם שמע וקבל מוטב ואם לאו באין כולן לבית דין שעל פתח העזרה ואומרים להם גם הם כך הוא הדין. אם קבלו ילכו להן ואם לאו כולן באין לבית דין הגדול ללשכת הגזית שמשם תורה יוצאת לכל ישראל שנאמר [\(דברים יז-ט\)](#) "מן המקום ההוא אשר יבחר ה'". ובית דין אומר להם כך הוא הדין ויוצאין כולן. חזר זה החכם לעירו ושנה ולמד כדרך שהוא למוד הרי זה פטור. הורה לעשות או שעשה כהוראתו חייב מיתה ואינו צריך התראה. אפילו נתן טעם לדבריו אין שומעין לו אלא כיון שבאו עדים שעשה כהוראתו או שהורה לאחרים לעשות גומרין דינו למיתה בבית דין שבעירו. ותופסין אותו ומעלין אותו משם לירושלים. ואין ממיתין אותו בבית דין שבעירו ולא בבית דין הגדול שיצא חוץ לירושלים אלא מעלין אותו לבית דין הגדול שבירושלים. ועד הרגל משמרין אותו וחונקין אותו ברגל. שנאמר [\(דברים יג-ב\)](#) "וכל ישראל ישמעו וייראו" מכלל שצריך הכרזה. וארבעה צריכין הכרזה. זקן ממרא. ועדים זוממין. והמסית. ובן סורר ומורה. שהרי בכולן נאמר [\(דברים יג-ב\)](#) "ישמעו וייראו":

הלכות ממרים - פרק רביעי

א זה שחלק על בית דין הגדול בדבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת. בין שהיו הן אוסרים והוא מתיר בין שהיו הן מתירין והוא אוסר הרי זה חייב מיתה. אפילו הוא היה אומר מפי הקבלה ואמר כך קבלתי מרבתי והן אומרים כך נראה בעינינו שהדין נותן. הואיל ונשא ונתן עליהן בדבר ועשה או שהורה לעשות הרי זה חייב. ואין צריך לומר אם הם מורים מפי הקבלה. וכן אם חלק עליהם בגזרה מן הגזרות שגזרו בדבר שיש בשגגתו חטאת וזדונו כרת כגון שהתיר החמץ ביום ארבעה עשר בניסן בשעה ששית. או אסרו בהנאה בשעה חמישית. הרי זה חייב מיתה וכן כל כיוצא בזה:

ב אחד שנחלקו בדבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת. או שנחלקו בדבר המביא לידי דבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת. כיצד נחלקו באשה זו אם היא ערוה אם לאו. אם מראה דם זה מטמא באשה או לא. אם זו טמאה לידה או לא. אם זו זבה או לא. אם חלב זה אסור או מותר. וכל כיוצא באלו הרי זה חולק בדבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת. וכיצד דבר המביא לידי דבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת כגון שנחלקו בעיבור שנה אם מעברים עד הפורים או בכל אדר הרי זה חייב שזה מביא לידי חמץ בפסח. וכן אם נחלקו בדין מדיני ממונות או במנין הדיינין שדנין דיני ממונות הרי זה חייב. שהרי לדבריו של זה שאומר שזה חייב לזה כל שנטל ממנו כדין נטל וע"פ בית

דין נטל. ולדבריו של זה שאומר פטור או שאמר שאין אלו ראויין לדון כל שנטל גזל הוא בידו ואם קדש בו אשה אינה מקודשת. ולדברי האומר שלא נטל הבא עליה במזיד ענוש כרת בשוגג חייב חטאת ונמצא הדבר מביא לידי דבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת. וכן אם נחלקו בדיני מכות אם זה חייב מלקות או אינו. או שחלק במנין הדיינים שלוקין בפניהם הרי זה חייב שהרי לדברי האומר אינו לוקה חובלין הם בו וחייבין לשלם וכל שיטול מהן כדין נוטל. ולדברי האומר בן מלקות הוא כל שיטול מהן גזל הוא בידו ואם קדש בו אשה אינה מקודשת. וכן אם נחלקו בערכין או בחרמין אם זה חייב ליתן או אינו הרי זה חייב. שהרי לדברי האומר אינו חייב ליתן אם לקחו ממנו הרי זה גזל והמקדש בו אשה אינה מקודשת. וכן אם חלק עליהן בפדיון קדשים אם נפדו או לא נפדו הרי זה חייב שהרי לדברי האומר אין זה פדיון אם קדש בו אשה אינה מקודשת. וכן אם נחלקו בעריפת העגלה אם אלו חייבין להביא או לא הרי זה חייב. שהרי לדברי האומר חייבים להביא הרי היא אסורה בהנאה והמקדש בו אשה אינה מקודשת. וכן אם נחלקו בערלה. וכן אם נחלקו בלקט שכתה ופאה אם זה לעניים או לבעל הבית הרי זה חייב. שהרי לדברי האומר לבעל הבית הרי זה גזל ביד העני ואם קדש בו אשה אינה מקודשת. וכן אם חלק עליהן באב מאבות הטומאה כגון נגעי בשר או נגעי בתים או נגעי בגדים הרי זה חייב. שהרי לדברי האומר טהור מותר להכנס במקדש לאכול קדשים. ולדברי האומר טמא אם נכנס או אכל במזיד ענוש כרת ובשוגג חייב חטאת. וכן אם נחלקו בטהרת מצורע אם יש לזה טהרה או אין לו. וכן אם נחלקו בהשקאת סוטה אם זו צריכה לשתות או אינה צריכה הרי זה חייב. שהרי לדברי האומר צריכה אם מת הבעל קודם שתשתה הרי זו אסורה ליבמה. ולדברי האומר אינה צריכה מתייבמת. וכן כל כיוצא בזה צריכין לבדוק ולחקור אם היתה מחלוקת זו מביאה לידי דבר זה ודבר זה מביא לידי דבר שני אפילו אחר מאה דברים אם יבוא בסוף לדבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת. בין שהיה הזקן מיקל והן מחמירין בין שהיה הוא מחמיר והן מקילין חייב:

ג ואם לא תביא המחלוקת לידי כך הרי זה פטור. חוץ ממצות תפילין בלבד. כיצד הורה להוסיף טוטפת חמישית בתפילין ויעשנה חמש טוטפות הרי זה חייב. והוא שיעשה בתחילה ארבעה בתים כהלכתן זה ויביא חמישית וידבק בחיצון. שהבית החיצון שאינו רואה את האויר תמיד פסול. וחיוב זקן ממרא על דבר זה הלכה מפי הקבלה. אבל אם נחלקו בשאר מצות כגון שחלק בדבר מדברי לולב או ציצית או שופר זה אומר פסול וזה אומר כשר. זה אומר יצא ידי חובתו וזה אומר לא יצא. זה אומר טהור וזה אומר שני לטומאה הרי זה פטור מן המיתה. וכן כל כיוצא בזה:

א המקלל אביו ואמו נסקל שנאמר [\(ויקרא כ-ט\)](#) "אביו ואמו קלל דמיו בו". ואחד המקלל בחייהן או לאחר מיתתן הרי זה נסקל. וצריך עדים והתראה כשאר כל מחוייבי מיתות בית דין. ואחד האיש ואחד האשה וכן הטומטום והאנדרוגינוס. והוא שיהיו גדולים שהגיעו לכלל העונשין:

ב אינו חייב סקילה עד שיקללם בשם מן השמות המיוחדין. אבל אם קללם בכינוי פטור מן הסקילה. ולוקה כדרך שלוקה על קללת כל אדם כשר מישראל:

ג וכן המקלל אבי אביו ואבי אמו הרי זה כמקלל אחד משאר הקהל:

ד אזהרה של מקלל אביו ואמו מנין. עונש שמענו בפירוש אבל האזהרה הרי היא בכלל לא תקלל חרש. הואיל והוא מוזהר שלא לקלל אדם מישראל הרי אביו בכלל ישראל:

ה המכה אביו ואמו מיתתו בחנק שנאמר [\(שמות כא-טו\)](#) "מכה אביו ואמו מות יומת". וצריך עדים והתראה כשאר כל מחוייבי מיתת בית דין. ואחד האיש ואחד האשה וכן הטומטום והאנדרוגינוס והוא שיגיעו לכלל עונשין. אינו חייב חנק עד שיעשה בהן חבורה אבל אם לא עשה בהן חבורה הרי זה כמכה אחד מישראל. והמכה אותן לאחר מיתה פטור:

ו מי שהכה את אביו על אזנו וחרשו חייב ונהרג. שאי אפשר שיעשה חרש בלא חבורה אלא יצאת טיפת דם בפנים באוזן ונתחרש:

ז המקיז דם לאביו או שהיה רופא וחתך לו בשר או אבר פטור. אע"פ שהוא פטור. לכתחילה לא יעשה או להוציא סלון מבשר אביו או אמו לא יוציא שמא יעשה חבורה. במה דברים אמורים כשיש שם אחר לעשות. אבל אם אין שם מי שיעשה אלא הוא והרי הן מצטערין הרי זה מקיז וחותך כפי מה שירשהו לעשות:

ח אזהרה של מכה אביו מנין. עונש שמענו אזהרה לא שמענו. הואיל והוא מוזהר שלא להכות אדם מישראל הרי אביו ואמו בכלל:

ט שתוקי חייב על אמו ואינו חייב על אביו אף על פי שנבדקה אמו ואמרה בן פלוני הוא אינו נסקל או נחנק על פיה. אבל בנו מן השפחה ומן העכו"ם אינו חייב לא על אביו ולא על אמו. וכן גר שהורתו שלא בקדושה אע"פ שלידתו בקדושה אינו חייב על מכת אביו וקללתו:

י כשם שאינו חייב על אביו כך אינו חייב על אמו. שנאמר [\(שמות כא-יז\)](#) "ומקלל אביו ואמו" את שהוא חייב על אביו חייב על אמו וזה שאינו חייב על אביו אינו חייב על אמו:

יא הגר אסור לקלל אביו העכו"ם ולהכותו. ולא יבזהו כדי שלא יאמרו באו מקדושה חמורה לקדושה קלה שהרי זה מבזה אביו. אלא נוהג בו מקצת כבוד. אבל העבד אין לו ייחוס אלא הרי אביו כמי שאינו אביו לכל דבר אע"פ שנשתחררו:

יב מי שהיו אביו ואמו רשעים גמורים ועוברי עבירות. אפילו נגמר דינו להריגה והם יוצאים ליהרג אסור להכותן ולקללם. ואם קלל או חבל בהן פטור. ואם עשו תשובה הרי זה חייב ונהרג עליהן אע"פ שהרי הן יוצאין למיתה. במה דברים אמורים בבנו אבל אחר שבא והכהו וקלל אחר שנגמר דינו אע"פ שעשה תשובה הרי זה פטור הואיל והוא הולך למיתה. ואם ביישו חייב בקנס המבייש:

יג עבר אביו ואמו על עבירה שלוקין עליה והיה הוא חזן לפני הדיינים לא יכה אותם. וכן אם נתחייב נידוי לא יהיה שליח לנדותם. ולא ידחוף אותם ולא יבזה אותם בשליחות בית דין אע"פ שהן ראויין לכך ולא עשו תשובה:

יד לכל אין הבן נעשה שליח להכותו ולקללו חוץ ממסית ומדיח. שהרי אמרה תורה [\(דברים יג-ט\)](#) "לא תחמול ולא תכסה עליו":

טו מי שנתחייב שבועה לבנו כך ראינו בו תמיד שאינו משביעו בשבועת האלה. שהרי זה בא לקללת אביו. אלא משביעו שבועה שאין בה אלה. וכבר בארנו שהאב שהרג את בנו אין אחד מאחיו של נהרג נעשה גואל הדם. ולא על הכאה ולא על הקללה בלבד הקפידה תורה אלא אף על הבזיון. שכל המבזה אביו או אמו אפילו בדברים ואפילו ברמיזה הרי זה ארור מפי הגבורה. שנאמר [\(דברים כז-טז\)](#) "ארור מקלה אביו ואמו". והרי הוא אומר [\(משלי ל-ז\)](#) "עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אס" וגו'. ויש לבית דין להכות על זה מכת מרדות ולענוש כפי מה שיראו:

הלכות ממרים - פרק ששי

א כבוד אב ואם מצות עשה גדולה וכן מורא אב ואם שקל אותן הכתוב בכבודו ובמוראו. כתוב [\(שמות כ-יב\)](#) "כבד את אביך ואת אמך" וכתוב [\(משלי ג-ט\)](#) "כבד את ה' מהונך". ובאביו ואמו כתוב [\(ויקרא יט-ג\)](#) "איש אמו ואביו

תיראו' וכתוב **(דברים ו-יג)** "את ה' אלהיך תירא". כדרך שצוה על כבוד שמו הגדול ומוראו כך צוה על כבודם ומוראם :

ב המקלל אביו או אמו בסקילה והמגדף בסקילה. הנה השוה אותן בעונש. הקדים אב לאם לכבוד והקדים אם לאב למורא ללמד ששניהם שוים בין למורא בין לכבוד :

ג אי זהו מורא ואי זהו כבוד. מורא לא עומד במקומו. ולא יושב במקומו. ולא סותר את דבריו ולא מכריע את דבריו. ולא יקרא לו בשמו לא בחייו ולא במותו. אלא אומר אבא מרי. היה שם אביו או שם רבו כשם אחרים משנה את שמם. יראה לי שאין נזהר בכך אלא בשם שהוא פלא שאין הכל דשין בו. אבל השמות שקוראים בהן את העם כגון אברהם יצחק ויעקב משה וכיוצא בהן בכל לשון ובכל זמן קורא בהן לאחרים שלא בפניו ואין בכך כלום. אי זהו כבוד מאכיל ומשקה מלביש ומכסה משל האב. ואם אין ממון לאב ויש ממון לבן כופין אותו וזן אביו ואמו כפי מה שהוא יכול. ומוציא ומכניס ומשמשו בשאר הדברים שהשמים משמשים בהן את הרב. ועומד מפניו כדרך שהוא עומד מפני רבו :

ד והאב שהיה תלמיד בנו אין האב עומד מפני הבן אבל הבן עומד מפני אביו אע"פ שהוא תלמידו וחיוב לכבדו בשאר דרכיו בשעת עשיית משאו ומתנו ועשיית חפציו. כיצד הנשמע בדבר אביו למקום לא יאמר מהרוני בשביל עצמי פטרוני בשביל עצמי. אלא מהרוני בשביל אבא פטרוני בשביל אבא. וכן כל כיוצא בזה. לעולם יכלול בכלל דבריו שהוא חושש בכבוד אביו ושמתיירא ממנו :

ה וחיוב לכבדו אפילו לאחר מותו. כיצד היה אומר דבר שמועה מפיו לא יאמר כך אמר אבא. אלא אומר כך אמר אבא מרי אני כפרת משכבו. במה דברים אמורים בתוך שנים עשר חדש שלאחר מיתתו. אבל לאחר שנים עשר חדש אומר זכרונו לחיי העולם הבא :

ו אחד האיש ואחד האשה חייבין במורא וכבוד. אלא שהאיש יש בידו לעשות והאשה אין בידה לעשות שהרי רשות אחרים עליה. לפיכך אם נתגרשה או נתאלמנה הרי שניהם שוים :

ז עד היכן הוא כיבוד אב ואם. אפילו נטלו כיס של זהובים שלו והשליכו בפניו לים לא יכלימם ולא יצער בפניהם ולא יכעוס כנגדם אלא יקבל גזירת הכתוב וישתוק. ועד היכן מוראן אפילו היה לובש בגדים חמודות ויושב בראש בפני הקהל ובא אביו ואמו וקרעו בגדיו והכוהו בראשו וירקו בפניו לא יכלימם אלא ישתוק ויירא ויפחד ממלך מלכי המלכים שצוהו בכך. שאילו מלך בשר ודם גזר עליו דבר שהוא מצער יתר מזה לא היה יכול לפרכס בדבר. קל וחומר למי שאמר והיה העולם כרצונו :

ח אף על פי שבכך נצטוינו אסור לאדם להכביד עולו על בניו ולדקדק בכבודו עמהם שלא יביאם לידי מכשול. אלא ימחול ויתעלם שהאב שמחל על כבודו כבודו מחול:

ט והמכה בנו גדול מנדין אותו שהרי הוא עובר על ולפני עור לא תתן מכשול:

י מי שנטרפה דעתו של אביו או של אמו משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם עד שירוחם עליהן. ואם אי אפשר לו לעמוד מפני שנשתטו ביותר יניחם וילך לו ויצוה אחרים להנהיגם כראוי להם:

יא הממזר חייב בכבוד אביו ומוראו אע"פ שהוא פטור על מכתו וקללתו עד שיעשה תשובה. אפילו היה אביו רשע ובעל עבירות מכבדו ומתיירא ממנו. ראהו עובר על דברי תורה לא יאמר לו אבא עברת על דברי תורת אלא יאמר לו אבא כתוב בתורה כך וכך כאילו הוא שואל ממנו ולא כמזהירו:

יב מי שאמר לו אביו לעבור על דברי תורה בין שאמר לו לעבור על מצות לא תעשה או לבטל מצות עשה אפילו של דבריהם. הרי זה לא ישמע לו שנאמר [\(ויקרא יט-ג\)](#) "איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו" כולכם חייבין בכבודי:

יג אמר לו אביו השקני מים ויש בידו לעשות מצוה אם אפשר למצוה שתעשה על ידי אחרים תעשה ויתעסק בכבוד אביו שאין מבטלין מצוה מפני מצוה. ואם אין שם אחרים לעשותה יתעסק במצוה ויניח כבוד אביו שהוא ואביו חייבים בדבר מצוה. ותלמוד תורה גדול מכבוד אב ואם:

יד אמר לו אביו השקני מים ואמרה לו אמו השקני מים מניח כבוד אמו ועוסק בכבוד אביו תחילה מפני שהוא ואמו חייבין בכבוד אביו:

טו חייב אדם לכבד את אשת אביו אע"פ שאינה אמו כל זמן שאביו קיים שזה בכלל כבוד אביו. וכן מכבד בעל אמו כל זמן שאמו קיימת. אבל לאחר מיתתה אינו חייב. ומדברי סופרים שיהיה אדם חייב בכבוד אחיו הגדול ככבוד אביו:

א בן סורר ומורה האמור בתורה הרי נתפרשה בו סקילה ולא ענש הכתוב אלא אם כן הזהיר. והיכן הזהיר לא תאכלו על הדם לא תאכל אכילה המביאה לידי שפיכות דמים וזו אכילת בן סורר ומורה שאינו נהרג אלא על אכילה מכווערת שאכל. שנאמר [\(דברים כא-כ\)](#) "זולל וסובא" מפי השמועה למדו שזולל הוא האוכל בשר ברעבתנות וסובא השותה יין ברעבתנות:

ב אכילה זו שהוא חייב עליה דברים הרבה יש בהם והן כולן הלכה מפי הקבלה. אינו חייב סקילה עד שיגנוב משל אביו ויקנה בשר בזול ויין בזול. ויאכל וישתה חוץ מרשות אביו בחבורה שכולן ריקנין ופחותין. ויאכל הבשר חי ואינו חי מבושל ואינו מבושל כדרך שהגנבים אוכלים וישתה היין מזוג כדרך שהגררנים שותים. והוא שיאכל משקל חמשים דינרין מבשר זה במלוגמא אחת וישתה חצי לוג מיין זה בבת אחת. גנב משל אביו ואכל אכילה זו ברשות אביו. או שגנב משל אחרים ואכל אכילה זו המכווערת בין ברשות אביו בין ברשות אחרים הרי זה פטור. וכן אם גנב משל אביו ואכל אכילה מכווערת כזו ברשות אחרים והיתה אכילת מצוה אפילו מדבריהם [או אכילת עבירה אפילו מדבריהם] פטור שנאמר [\(דברים כא-כ\)](#) "איננו שומע בקולנו" שאינו עובר באכילה זו אלא על קולם יצא זה שעבר בה על דברי תורה. או שאכלה בדבר מצוה. כיצד אכל אכילה זו המכווערת עם החבורה הרעה שאוכל עמהם בדבר מצוה. או שאכלו מעשר שני בירושלים אפילו אכלו בתנחומי אבלים שהיא מצוה מדבריהם הרי זה פטור. וכן אם אכלה מנבלות וטריפות שקצים ורמשים אפילו אכל בתענית צבור שהיא עבירה מדבריהם הרי זה פטור מן המיתה:

ג אכל כל מאכל ולא אכל בשר בהמה אע"פ שאכל אכילה זו מבשר העוף פטור. ואם אכל אכילה זו מבשר בהמה והשלים החמשים דינרים מבשר העוף חייב. שתה כל משקה ולא שתה יין פטור:

ד אכל בשר חי ושתה יין חי פטור שזה קרי הוא ואין אדם יכול להמשך בזה. וכן אם אכל בשר מליח ביום השלישי למליחתו או שתה יין מגתו פטור שאין אדם יכול להמשך בזה:

ה לא ענש הכתוב קטן שלא בא לכלל המצות. וכן איש שגדל והרי הוא ברשות עצמו אינו נסקל מפני שגנב ואכל ושתה אכילה זו המכווערת. הא כיצד מפי השמועה למדו שאין דין זה אלא בבן שלש עשרה שנה ויום אחד שהביא שתי שערות עד שיקיף כל הגיד ואחר שיקיף השיער כל הגיד הרי הוא ברשות עצמו ואינו נסקל:

ו כל ימיו של בן סורר ומורה אינן אלא שלשה חדשים מאחר שיביא שתי שערות. לפי שאפשר שתתעבר אשתו ויהיה עוברת ניכר בשלשה חדשים ונאמר [\(דברים כא-יח\)](#) "כי יהיה לאיש בן סורר ומורה" ולא אב סורר ומורה

הא למדת שאם הקיף השיער את כל הגיד קודם שישלים שלשה חדשים הרי זה פטור :

ז כיצד דנין בן סורר ומורה מביאין אותו אביו ואמו תחילה לבית דין של שלשה ואומרין להן בננו זה סורר ומורה. ומביאין שני עדים שגנב משל אביו וקנה בשר ויין במה שגנב ואכל אותה אכילה האמורה אחר ההתראה. וזו היא עדות הראשונה ומלקין אותו כשאר חייבי מלקות. שנאמר [\(דברים כא-יח\)](#) **"ויסרו אותו ולא ישמע אליהם"**. חזר וגנב משל אביו ואכל אכילה זו. אביו ואמו מביאין אותו לבית דין של שלשה ועשרים ומביאין שני עדים ומעידין עליו שגנב ואכל אכילה זו האמורה אחר שהתרו בו. וזו היא עדות אחרונה אפילו היו השנים הראשונים הם האחרונים. ואחר שמקבלין עדותן בודקין אותו שמא הקיף השער את כל הגיד. אם לא הקיף ולא שלמו לו שלשה חדשים גומרין דינו כדרך כל הרוגי בית דין וסוקלין אותו. ואינו נסקל עד שיהו שם שלשה הראשונים שנאמר [\(דברים כא-כ\)](#) **"בננו זה"** זהו שלקה בפניכם :

ח ואם מחלו לו אביו ואמו קודם שיגמר דינו פטור :

ט ברח עד שלא נגמר דינו ואחר כך הקיף השער מלמטה פטור. ואם משנגמר דינו ברח אפילו הזקין כל עת שימצא יסקל שכל מי שנגמר דינו הרי הוא כהרוג ואין לו דם :

י היה אביו רוצה ואמו אינה רוצה אמו רוצה ואביו אינו רוצה אינו נעשה בן סורר ומורה שנאמר [\(דברים כא-יט\)](#) **"ותפשו בו אביו ואמו"**. היה אחד מהן גדם או חגר או אלם או סומא או חרש אינו נעשה בן סורר ומורה שנאמר [\(דברים כא-יט\)](#) **"ותפשו בו"** ולא גדמים. [\(דברים כא-יט\)](#) **"והוציאו אותו"** ולא חגרים. [\(דברים כא-כ\)](#) **"ואמרו"** ולא אלמים. [\(דברים כא-כ\)](#) **"בננו זה"** ולא סומים. [\(דברים כא-כ\)](#) **"איננו שומע בקולנו"** ולא חרשים :

יא גזירת הכתוב הוא שיסקל בן סורר ומורה. אבל הבת אינה נידונית בדין זה שאין דרכה להמשך באכילה ושתיה כאיש. שנאמר [\(דברים כא-יח\)](#) **"בן"** ולא בת ולא טומטום ואנדרוגינוס :

יב טומטום שנקרע ונמצא זכר אינו נעשה בן סורר ומורה. שנאמר [\(דברים כא-יח\)](#) **"כי יהיה לאיש בן סורר ומורה"** עד שיהיה בן משעת התראה :

יג בן סורר ומורה צריך הכרזה. כיצד מכריזין עליו כותבין לכל ישראל בבית דין פלוני סקלנו פלוני מפני שהיה בן סורר ומורה :

יד בן סורר ומורה הרי הוא ככל הרוגי בית דין שממונם ליורשיהן שאע"פ שאביו גרם לו סקילה הרי הוא יורש כל נכסיו : סליקו להו הלכות ממרים בס"ד

יש בכללן ארבע מצות. אחת מצות עשה. ושלוש מצות לא תעשה : וזה הוא פרטון : א) להתאבל על הקרובים ואפילו כהן מתטמא ומתאבל על הקרובים. ואין אדם מתאבל על הרוגי בית דין. ולפי זה כללתי הלכות אלו בספר זה שהן מעין קבורה ביום מיתה שהיא מצות עשה. ב) שלא יטמא כהן גדול לקרובים. ג) שלא יכנס עם המת באהל. ד) שלא יטמא כהן הדיוט לנפש אדם אלא לקרובים בלבד : וביאור מצות אלו בפרקים אלו :

הלכות אבל - פרק ראשון

א מצות עשה להתאבל על הקרובים. שנאמר [\(ויקרא י-יט\)](#) "ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני ה'". ואין אבילות מן התורה אלא ביום ראשון בלבד שהוא יום המיתה ויום הקבורה. אבל שאר השבעה ימים אינו דין תורה. אף על פי שנאמר בתורה [\(בראשית כ-ז\)](#) "ויעש לאביו אבל שבעת ימים" ניתנה תורה ונתחדשה הלכה ומשה רבינו תקן להם לישראל שבעת ימי אבלות ושבעת ימי המשתה :

ב מאימתי יתחייב אדם באבל משיסתם הגולל. אבל כל זמן שלא נקבר המת אינו אסור בדבר מן הדברים שהאבל אסור בהן. ומפני טעם זה רחץ דוד וסך כשמת הילד טרם שיקבר :

ג הרוגי מלכות שאין מניחין אותן להקבר מאימתי מתחילין להתאבל עליהן ולספור שבעה ושלישים משיתיאשו לשאול למלך לקברן. אע"פ שלא נתיאשו מלגנוב אותן :

ד מי שטבע בנהר או מי שאכלתו חיה רעה משנתיאשו לבקש. מצאוהו איברים איברים אין מונין לו עד שימצא ראשו ורובו או יתיאשו מלבקש :

ה מי שדרכן לשלוח המת למדינה אחרת לקוברו ואינם יודעים מתי יקבר מעת שיחזרו פניהן מללוותו מתחילין למנות שבעה ושלישים ומתחילין להתאבל :

ו הנפלים אין מתאבלין עליהן וכל שלא שהה שלשים יום באדם הרי זה נפל. אפילו מת ביום שלשים אין מתאבלין עליו :

ז ואם נודע בודאי שנולד לתשעה חדשים גמורים אפילו מת ביום שנולד מתאבלים עליו :

ח בן תשעה חדשים שנולד מת ובן שמונה שמת אפילו לאחר שלשים. ומי שיצא מחותך או מרוסס אע"פ שכלו לו חדשיו הרי זה נפל ואין מתאבלין עליהן ולא מתעסקין עמהם :

ט כל הרוגי מלכות אף על פי שנהרגו בדין המלך והתורה נתנה לו רשות להרגן. הרי אלו מתאבלין עליהן ואין מונעין מהן כל דבר וממונם למלך ונקברין בקברי אבותיהן. אבל כל הרוגי בית דין אין מתאבלין עליהן אבל אוננין. שאין אנינות אלא בלב. ואין נקברין עם אבותיהן עד שיתאכל הבשר וממונם ליורשיהם :

י כל הפורשין מדרכי צבור והם האנשים שפרקו עול המצות מעל צוארן ואין נכללין בכלל ישראל בעשיית המצות ובכבוד המועדות וישיבת בתי כנסיות ובתי מדרשות אלא הרי הן כבני חורין לעצמן [כשאר האומות] וכן האפיקורוסין [והמומרים] והמוסרין כל אלו אין מתאבלין עליהן. אלא אחיהם ושאר קרוביהם לובשין לבנים ומתעטפים לבנים ואוכלים ושותים ושמחים שהרי אבדו שונאיו של הקב"ה. ועליהם הכתוב אומר [\(תהילים קלט-כא\)](#) "הלא משנאיך ה' אשנא" :

יא המאבד עצמו לדעת אין מתעסקין עמו לכל דבר ואין מתאבלין עליו ואין מספידין אותו. אבל עומדין עליו בשורה ואומרין עליו ברכת אבלים וכל דבר שהוא כבוד לחיים. ואי זהו המאבד עצמו לדעת. לא שעלה לגג ונפל ומת אלא האומר הריני עולה ראש הגג. ראוהו שעלה מיד דרך כעס או שהיה מיצר ונפל ומת. הרי זה בחזקת שאבד עצמו לדעת. אבל אם ראוהו חנוק ותלוי באילן או הרוג ומושלך על גב סייפו הרי זה בחזקת כל המתים ומתעסקין עמו ואין מונעין ממנו דבר :

הלכות אבל - פרק שני

א אלו שאדם חייב להתאבל עליהן דין תורה. אמו ואביו בנו ובתו ואחיו ואחותו מאביו. ומדבריהם שיתאבל האיש על אשתו הנשואה. וכן האשה על בעלה. ומתאבל על אחיו ועל אחותו שהן מאמו :

ב אפילו הכהן שאינו מתטמא לאחיו ואחותו מאמו ולאחותו הנשואה אע"פ שהיא מאביו. מתאבל הוא עליהן. ואם היתה אחותו זו הנשואה מאביו הרי הוא מתאבל עליה דין תורה :

ג בנו או אחיו הבא מן השפחה ומן הנכרית אינו מתאבל עליהן כלל. וכן מי שנתגייר הוא ובניו או נשתחרר הוא ואמו אין מתאבלין זה על זה. וכן אשתו ארוסה אינו מתאבל עליה ולא אונן וכן היא לא אוננת ולא מתאבלת עליו :

ד כל קרובים שהוא חייב להתאבל עליהן הרי זה מתאבל עמהם בפניהם מדברי סופרים. כיצד הרי שמת בן בנו או אחי בנו או אם בנו חייב לקרוע בפני בנו ולנהוג אבילות בפניו אבל שלא בפניו אינו חייב וכן בשאר הקרובים :

ה אשתו הנשואה אף על פי שהוא מתאבל עליה אינו מתאבל עמה על שאר קרובים אלא על אביה ועל אמה משום כבוד אשתו נוהג אבילות עליהן בפניה. כיצד מי שמת חמיו או חמותו כופה מטתו ונוהג אבילות עם אשתו בפניה אבל לא שלא בפניה. וכן האשה שמת חמיה או חמותה נוהגת אבילות בפניו. אבל שאר קרובים כגון שמת אחי אשתו או בנה והאשה שמת אחי בעלה או בנו אין מתאבלין זה על זה. וכן יראה לי שאם מתה אשת קרובו או בעל קרובתו כגון שמתה אשת בנו או בעל בתו אינו חייב להתאבל עליהן וכן כל כיוצא בזה :

ו כמה חמורה מצות אבילות. שהרי נדחת לו הטומאה מפני קרוביו כדי שיתעסק עמהן ויתאבל עליהן. שנאמר [\(ויקרא כא-ב\)](#) "כי אם לשארו הקרוב אליו לאמו" וגו' [\(ויקרא כא-ג\)](#) "לה יטמא" מצות עשה שאם לא רצה להטמא מטמאין אותו על כרחו. במה דברים אמורים בזכרים שהוזהרו על הטומאה אבל הכהנות הואיל ואינן מוזהרות על הטומאה כן אינן מצוות להתטמא לקרובים. אלא אם רצו מתטמאות ואם לאו לא מטמאות :

ז אשתו של כהן מתטמא לה על כרחו ואינו מטמא לה אלא מדברי סופרים. עשאוה כמת מצוה. כיון שאין לה יורש אלא הוא לא תמצא מי שיתעסק בה. ואינו מטמא אלא לנשואה בלבד אבל הארוסה אינו מטמא לה :

ח וכן כל אותן שאמרו שאין מתאבלין עליהן כגון הרוגי בית דין ושפרשו מדרכי צבור והנפלים והמאבד עצמו לדעת אין הכהן מטמא להן. ועד מתי מצווה להתטמא לקרוביו עד שיסתם הגולל. אבל מאחר שנסתם הגולל הרי הן כשאר כל המתים שאם נטמא בהן לוקה :

ט אשתו הפסולה אינו מטמא לה. לפיכך מי ששמעה שמועה שמת בעלה ונשאת ובא בעלה. שניהן אין מטמאין לה שהרי היא פסולה לשניהן. אבל מטמא הוא לאמו אע"פ שהיא חללה. וכן מטמא לבנו ולבתו ולאחיו ולאחותו אף על פי שהן פסולין אפילו היו ממזרים מטמא להן :

י אחותו הנשואה אינו מטמא לה אע"פ שהיא נשואה לכהן. שנאמר [\(ויקרא כא-ג\)](#) "הבתולה הקרובה אליו אשר לא היתה לאיש". הבתולה פרט לאנוסה. ומפותה. יכול שאני מוציא את הבוגרת ומוכת עץ תלמוד לומר [\(ויקרא כא-ג\)](#) "אשר לא היתה לאיש" מי שהוייתה בידי איש. [\(ויקרא כא-ג\)](#) "אשר לא היתה לאיש" פרט לארוסה שאינו מטמא לה אע"פ שהיא ארוסה לכהן :

יא נתגרשה אחותו מן האירוסין מטמא לה. שנאמר [\(ויקרא כא-ג\)](#) "הקרובה אליו" להביא את המגורשת מן האירוסין :

יב אחיו ואחותו מאמו אינו מטמא להן. שנאמר [\(ויקרא כא-ב\)](#) "ולבנו ולבתו ולאחיו" [\(ויקרא כא-ג\)](#) "ולאחותו". מה בנו הראוי לירושתו אף אחיו ואחותו הראויים לירושתו :

יג הספקות אינו מטמא להן שנאמר [\(ויקרא כא-ג\)](#) "לה יטמא" מיטמא הוא על הודאי ואינו מיטמא על הספק. לפיכך הוולדות שנתערבו והבן שהוא ספק בן שבעה לאחרון או בן תשעה לראשון וכן כל כיוצא בהן אינו מיטמא להן מספק. וכן כל המתגרשת ספק גירושין או בגט פסול אינו מטמא לה :

יד אין הכהן מטמא לאבר מן החי מאביו ולא לעצם מעצמות אביו. וכן המלקט עצמות אביו אינו מטמא להן אף על פי שהשדרה קיימת :

טו נקטע ראשו של אביו אינו מטמא לו שנאמר [\(ויקרא כא-ב\)](#) "לאביו" בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא חסר. וכן שאר הקרובים. הטומאה לקרובים דחוויה היא ולא הותרה לכל. לפיכך אסור לכהן להתטמא למת אפילו בעת שמתטמא לקרוביו שנאמר [\(ויקרא כא-ג\)](#) "לה יטמא" אינו מטמא לאחרים עמה. שלא יאמר הואיל ונטמאתי על אבי אלקט עצמות פלוני או אגע בקבר פלוני. לפיכך כהן שמת לו מת צריך להזהר ולקוברו בסוף בית הקברות כדי שלא יכנס לבית הקברות ולא יתטמא בקברות אחרים כשיקבור מתו :

א כל כהן שנטמא למת חוץ מששה מתים המפורשים בתורה או אשתו. בעדים והתראה. הרי זה לוקה שנאמר [\(ויקרא כא-א\)](#) "לנפש לא יטמא בעמיו". ואחד הנוגע במת או המאהיל או הנושא. ואחד המת, ואחד שאר הטומאות הפורשות מן המת שנאמר [\(ויקרא כא-א\)](#) "לנפש לא יטמא בעמיו". וכבר פירשנו בהלכות טומאת מת כל דברים המטמאין מן המת מן התורה או מדבריהם:

ב וכן אם נגע הכהן בקבר לוקה. אבל נוגע הוא בבגדים שנגעו במת אף על פי שמיטמא בהן טומאת שבעה:

ג וכן אם נכנס לאהל טמא שנכנסה לו הטומאה לוקה. אע"פ שעצמה של טומאה בבית אחר. וכבר ביארנו כל האהלים שתכנס להן הטומאה או שתצא מהן ודין הסככות והפרעות. וכל הדברים המביאין את הטומאה והחוצצין בפני הטומאה. ואי זה מהן דין תורה ואי זה מהן מדבריהן הכל בהלכות טומאת מת. ושם ביארנו שאין עכו"ם מטמאין באהל ולפיכך קברותיהם טהורים ומותר לכהן ליכנס לשם ולדרוך על קברותיהם. ואינו אסור אלא שיגע בטומאה או שישאנה כמו שביארנו שם:

ד כהן שנכנס לאהל המת או לבית הקברות בשגגה ואחר שידע התרו בו אם קפץ ויצא פטור. ואם ישב שם כדי השתחוויה כמו שביארנו בענין טומאת מקדש הרי זה לוקה. נכנס ויצא וחזר ונכנס ויצא אם התרו בו על כל פעם ופעם לוקה על כל כניסה וכניסה. וכן אם נגע במת והתרו בו ופירש וחזר ונגע והתרו בו אפילו מאה פעמים לוקה על כל אחת ואחת. היה נוגע ולא פירש או שהיה עומד בבית הקברות ונגע במתים אחרים. אע"פ שהתרו בו כמה פעמים אינו לוקה אלא אחת שהרי מחולל ועומד כל זמן שלא פירש:

ה המטמא את הכהן. אם היו שניהם מזידין הרי הכהן לוקה וזה שטמאו עובר על ולפני עור לא תתן מכשול. היה הכהן שוגג וזה שטמאו מזיד הרי זה שטמאו לוקה:

ו כהן גדול אינו מטמא לקרובים שנאמר [\(ויקרא כא-יא\)](#) "לאביו ולאמו לא יטמא". וכן אינו נכנס עם המת באהל אפילו קרוביו. שנאמר [\(ויקרא כא-יא\)](#) "ועל כל נפשות מת לא יבא". הא למדת שהוא חייב בלא יבא וחייב בלא יטמא. כיצד נגע או נשא לוקה אחת. נכנס לאהל וישב שם עד שמת עליו המת. או שנכנס לשידה תיבה ומגדל ובא חבירו ופרע עליו גג השידה שהרי טומאה וביאה באין כאחד. הרי זה לוקה שתים משום לא יבא ומשום לא יטמא:

ז נטמא מקודם ואחר כך נכנס לאהל אם התרו בו לוקה אף על הביאה:

ח כהן שפגע במת מצוה בדרך הרי זה מטמא לו. אפילו כהן גדול חייב להטמא לו ולקוברו. ואיזהו מת מצוה. אחד מישראל שהיה מושלך בדרך ואין לו קוברין. דבר זה הלכה מפי הקבלה. במה דברים אמורים כשהיה הכהן לבדו ואין עמו אחר ואפילו קרא שם בדרך ואין לו עונה. אבל אם כשיקרא אחרים עונים אותו אין זה מת מצוה אלא יקרא לאחרים ויבואו ויעסקו בו :

ט היו כהן ונזיר מהלכין בדרך ופגעו במת מצוה. יתעסק בו הנזיר לפי שאין קדושתו קדושת עולם ואל יטמא בו הכהן אע"פ שהוא כהן הדיוט. היה כהן גדול וכהן הדיוט יטמא ההדיוט וכל הקודם את חברו במעלה מתאחר בטומאה. וסגן עם משוח מלחמה שפגעו במת מצוה יטמא משוח מלחמה ואל יטמא הסגן :

י נשיא שמת הכל מטמאין לו אפילו כהנים עשאוהו כמת מצוה לכל מפני שהכל חייבין בכבודו וכן הכל אוננין עליו :

יא בנות אהרן לא הוזהרו על טומאת מת שנאמר [\(ויקרא כא-א\)](#) "אמור אל הכהנים בני אהרן" ולא בנות אהרן. וכן החללים מותרין להטמא שנאמר [\(ויקרא כא-א\)](#) "בני אהרן" עד שיהיו בכיהונם :

יב כהן קטן הרי הגדולים מוזהרים שלא יטמאוהו. ואם בא להטמא מעצמו אין בית דין מצווין עליו להפרישו. אבל אביו צריך לחנכו בקדושה :

יג מת תופש ארבע אמות שלו לטומאה. וכל כהן שנכנס לתוך ארבע אמות מכין אותו מכת מרדות. וכן אם נכנסו לבית הפרס או יצא חוצה לארץ. או שנטמא בדם תבוסה. או בגולל ובדופק וכיוצא בהן. מכין אותו מכת מרדות. מפני שהן אבות של דבריהם כמו שביארנו בהלכות טומאת מת. אבל אם נכנס לבית הקברות לוקה מן התורה :

יד מותר לכהן להטמא בבית הפרס או בחוצה לארץ לדבר מצוה בזמן שאין שם דרך אלא היא. כגון שהלך לישא אשה או ללמוד תורה. אע"פ שיש שם מי שילמדנו בארץ ישראל לא מן הכל אדם זוכה ללמוד. וכן מיטמא בטומאה מדבריהם לכבוד הבריות. כיצד אבל שהלך בבית הפרס הכל הולכין אחריו שם לנחמו. וכן מדלגין על גבי ארונות של מתים לקראת מלכי ישראל ואפילו מלכי עכו"ם כדי להבחין בינם לבין מלכי ישראל כשיחזור כבודן למקומן. וכן כל כיוצא בזה. וכן מיטמא בטומאה של דבריהם לדון עם העכו"ם ולערער עמהן. מפני שהוא מציל מידם. וכן כל כיוצא בזה :

א מנהג ישראל במתים ובקבורה כך הוא. מאמצין עיניו של מת ואם נפתח פיו קושרין את לחייו. ופוקקין את נקביו אחר שמדיחין אותו. וסכין אותו במיני בשמים. וגוזזין שעריו. ומלבישין אותו תכריכין תפורין בחוט של פשתן לבנים. ולא יהיו דמיהן יקרים. ונהגו חכמים בסודר שוה זוז שלא לבייש את מי שאין לו. ומכסין פני המת שלא לבייש את העניים שפניהם מושחרין ברעב:

ב ואסור לקבור בתכריכין של משי ובגדים המוזהבין הרקומין אפילו לנשיא שבישראל. שזהו גסות הרוח והשחתה ומעשה עכו"ם. וסובלין את המת על הכתף עד בית הקברות:

ג ונושאי המטה אסורין בנעילת הסנדל שמא תפסק רצועה מסנדלו של אחד מהן ונמצא מתעכב מן המצוה:

ד וחופרין בעפר מערות ועושין כוך בצד המערה וקוברין אותו בו ופניו למעלה. ומחזירין העפר והאבנים עליו. ויש להן לקבור בארון של עץ. והמלוין אותו אומרין לו לך בשלום שנאמר [\(בראשית טו-טו\)](#) "ואתה תבוא אל אבותיך בשלום". ומציינין את כל בית הקברות ובונין נפש על הקבר. והצדיקים אין בונים להם נפש על קברותיהם שדבריהם הם זכרונם. ולא יפנה אדם לבקר הקברות:

ה הגוסס הרי הוא כחי לכל דבר. אין קושרין לחייו. ואין פוקקין נקביו ואין מניחין כלי מתכות וכלי מיקר על טבורו שלא יתפח. ולא סכין אותו. ולא מדיחין אותו. ולא מטילין אותו על החול ולא על המלח עד שעה שימות והנוגע בו הרי זה שופך דמים. למה זה דומה לנר שמטפטף כיון שיגע בו אדם יכבה. וכל המאמץ עיניו עם יציאת נפש הרי זה שופך דמים אלא ישהא מעט שמא נתעלף. וכן אין קורעין עליו. ולא חולצין כתף. ולא מספידין. ולא מכניסין עמו ארון ותכריכין בבית עד שימות:

ו מי שמתו מוטל לפניו אוכל בבית אחר. אין לו בית אחר עושה מחיצה ואוכל. אין לו דבר לעשות מחיצה מחזיר פניו ואוכל. ובין כך ובין כך אינו מיסב ואוכל. ולא אוכל בשר. ולא שותה יין. ואינו מברך. ואינו מזמן. ואין מברכין עליו ואין מזמנין עליו. ופטור מקריאת שמע ומן התפלה ומתפילין ומכל מצות האמורות בתורה. בשבת מיסב ואוכל בשר ושותה יין. ומברך. ומזמן. ומברכין עליו ומזמנין עליו. וחייב בכל מצות האמורות בתורה חוץ מתשמיש המטה. נקבר המת הרי זה מותר לאכול בשר ולשתות יין מעט כדי לשרות אכילה שבמיעו אבל לא לרוות:

ז אין משהין את המת אלא מדחין מטתו מיד. וכל המדחה מטתו הרי זה משובת. ועל אביו ועל אמו הרי זה מגונה :

ח היה ערב שבת או ערב יום טוב או שהיו גשמים מזלפין על המטה מותר. שלא מיהר אלא לכבוד אביו ואמו. וכל המלין את מתו עובר בלא תעשה אלא אם כן הלינו לכבודו ולהשלים צרכיו :

ט האבל ביום ראשון בלבד אסור להניח תפילין ולאכול משלו. וחייב לישב על מטה כפויה. ובשאר ימי האבל מותר לו לאכול משלו ולישב על גבי מפץ או קרקע. ומניח תפילין. ומנין שהוא אסור ביום ראשון להניח תפילין. שהרי נאמר ליחזקאל [\(יחזקאל כד-יז\)](#) "פארך חבוש עליך" מכלל שכל העם אסורין. ונאמר לו [\(יחזקאל כד-יז\)](#) "ולחם אנשים לא תאכל" מכלל שכל העם אוכלין משל אחרים ביום ראשון ואסורין לאכול משל עצמן :

הלכות אבל - פרק חמישי

א אלו דברים שהאבל אסור בהן ביום ראשון מן התורה ובשאר ימים מדבריהם. אסור לספר. ולכבס. ולרחוץ. ולסוך. ולשמש מטתו. ולנעול את הסנדל. ולעשות מלאכה. ולקרות בדברי תורה. ולזקוף את המטה. ולפרוע את ראשו. ולשאול שלום. הכל אחד עשר דבר :

ב ומנין שהאבל אסור בתספורת. שהרי הזהיר בני אהרן [\(ויקרא יז\)](#) "ראשיכם אל תפרעו". מכלל שכל המתאבל אסור לספר שערו אלא מגדל פרע. וכשם שאסור לגלח שער ראשו כך אסור לגלח שער זקנו וכל שער שיש בו. אחד המגלח ואחד המתגלח. היה מגלח ושמע שמת אביו משלים תגלחת שערו אחד המגלח ואחד המתגלח. וכן אסור לגלח שפה וליטול צפרניו בכלי אבל בשיניו או שנוטל צפורן בצפורן מותר :

ג ומנין שהאבל אמור לכבס בגדיו ולרחוץ גופו ולסוך. שנאמר [\(שמואל ב יד\)](#) "התאבלי נא ולבשי בגדי אבל ואל תסוכי שמן". ורחיצה בכלל סיכה [\(רות ג\)](#) "ורחצת וסכת". וכשם שאבל אסור בכיבוס בגדים כך אסור ללבוש כלים לבנים חדשים ומגוהצין :

ד אסור לסוך מקצת גופו ככל גופו ואם להעביר את הזוהמא מותר. וכן אסור ברחיצת מקצת גופו בחמין. אבל בצונן רוחץ פניו ידיו ורגליו אבל לא כל גופו :

ה מנין לאבל שאסור בתשמיש המטה. שנאמר [\(שמואל ב יב-כד\)](#) "וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה וישכב עמה". מכלל שהיה אסור מקודם. וכן לא ישא האבל אשה ולא תנשא אשה אע"פ שאין משמשין מטתן. ומותר להתיחד עם אשתו ואע"פ שהוא אסור בתשמיש המטה:

ו מנין שהאבל אסור בנעילת הסנדל. שהרי נאמר ליחזקאל [\(יחזקאל כד-יז\)](#) "ונעליך תשים ברגליך". מכלל שכל העם אסורין. היה בא בדרך נועל והולך וכשיכנס במדינה חולץ מנעליו:

ז רמז לאבל שאסור בעשיית מלאכה. זה שנאמר [\(עמוס ח-ז\)](#) "והפכתי חגיכם לאבל" מה חג אסור בעשיית מלאכה אף אבל אסור בעשיית מלאכה. וכשם שהוא אסור בעשיית מלאכה כך הוא אסור לישא וליתן בסחורה ולילך ממדינה למדינה בסחורה:

ח כל שלשה ימים הראשונים אסור בעשיית מלאכה אפילו היה עני המתפרנס מן הצדקה. מכאן ואילך אם היה עני עושה בצנעה בתוך ביתו. והאשה טוה בפלך בתוך ביתה:

ט שני אחים או שני שותפין שהיו בחנות אחת ואירע אבל לאחד מהן. נועלין את החנות כל שבעה:

י אפילו דברים שמותר לעשותן בחולו של מועד אסור לאבל לעשותן בידו בימי אבלו. אבל אחרים עושים לו. כיצד היו זיתיו להפוך וכדיו לגוף ופשתנו לעלות מן המשרה וצמרו מן היורה. שוכר אחרים לעשות לו כדי שלא יאבדו. ומרבצין לו שדהו משתגיע עונת המים:

יא האריסין והחכירין שלו והקבלנין הרי אלו יעשו כדרכן. אבל החמרים והגמלים בבהמות שלו והספנים בספינה שלו הרי אלו לא יעשו. ואם היו מוחכרים או מושכרים מקודם לזמן קצוב הרי אלו יעשו:

יב שכיר יום אפילו בעיר אחרת לא יעשה לו:

יג האבל שהיתה מלאכת אחרים בידו בין בקבלנות בין שאינה בקבלנות לא יעשה. היתה מלאכתו ביד אחרים. בביתו לא יעשו בבית אחר עושין:

יד היה לו דין עם אדם אינו תובעו כל שבעת ימי האבילות. ואם היה דבר אבד עושה שליח. כזה הורו הגאונים:

טו מנין שהאבל אסור בדברי תורה. שהרי נאמר ליחזקאל [\(יחזקאל כד-יז\)](#) "האנק דום":

טז אסור לקרות בתורה בנביאים ובכתובים ולשנות במשנה ובמדרש ובהלכות. ואם היו רבים צריכין לו מותר ובלבד שלא יעמיד תורגמן אלא ילחוש לאחר בצדו וזה שבצדו אומר לתורגמן והתורגמן משמיע לרבים :

יז ומנין שאין האבל יושב על המטה. שנאמר [\(שמואל ב יג-לא\)](#) "ויקם המלך ויקרע את בגדיו וישכב ארצה" :

יח וחייב לכפות המטה כל שבעה. ולא מטתו בלבד הוא כופה אלא כל המטות שיש לו בתוך ביתו הוא כופה אפילו עשר מטות בעשרה בתים ובעשר עיירות חייב לכפות את כולן. ואפילו חמשה אחים ומת אחד מהן כולן כופין את מטותיהן. המטה המיוחדת לכלים או למעות אינו צריך לכפותה. דרגש אינו צריך לכפותו אלא מתיר את קרביטיו והוא נופל מאליו. מטה שנקליטה יוצאין ממנה שהרי אי אפשר להפכה זוקפה ודיו. הפך כל מטותיו והיה הוא ישן על גבי מטות אחרים או על גבי כסא או על גבי ארון או על גבי קרקע לא יצא ידי חובתו אלא ישן על גבי המטה הכפויה :

יט מנין לאבל שאסור בפריעת הראש. שהרי נאמר ליחזקאל [\(יחזקאל כד-יז\)](#) "לא תעטה על שפם" מכלל ששאר האבלים חייבין בעטיפת הראש. והסודר שמכסה בו ראשו עוטה ממקצתו מעט על פיו. שנאמר [\(ויקרא יג-מה\)](#) "ועל שפם יעטה" ואונקלוס תרגם כאבלא יתעטף :

כ ומנין שהאבל אסור בשאלת שלום. שנאמר [\(יחזקאל כד-יז\)](#) "האנק דום". כל שלשה ימים הראשונים מי שנתן לו שלום אין מחזיר לו אלא מודיעו שהוא אבל. ומשלשה ועד שבעה מי ששאל בשלמו מחזיר לו שלום ומשבעה ועד שלשים שואל בשלום אחרים אבל אחרים אין שואלין בשלמו עד לאחר שלשים. ועל אביו ועל אמו אין שואלין בשלמו עד לאחר שנים עשר חדש. אם בשאלת שלום נאסר באבל קל וחומר שהוא אסור להרבות דברים ולשחוק שנאמר [\(יחזקאל כד-יז\)](#) "דום". ולא יאחוז תינוק בידו שלא יביאנו לידי שחוק. ולא יכנס למקום שמחה כגון בתי המשתאות וכיוצא בהן :

הלכות אבל - פרק ששי

א מדברי סופרים שיהיה האבל נוהג במקצת דברי אבילות כל שלשים יום. ומנין סמכו חכמים לשלשים יום. שנאמר [\(דברים כא-יג\)](#) "ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים". מכלל שהאבל מצטער כל שלשים יום :

ב ואלו דברים שהאבל אסור בהן כל שלשים יום. אסור בתספורת. ובגיהוץ. ובנשואין. ובשמחת מרעות. ולילך בסחורה ממדינה למדינה. הכל חמשה דברים :

ג בתספורת כיצד. כשם שאסור לספר כל שער גופו. או לגלח שפמו. או לקוץ צפרניו בכלי כל שבעה. כך אסור כל שלשים יום. במה דברים אמורים באיש. אבל באשה מותרת בנטילת שער לאחר שבעה והאיש עד שלשים יום. ועל אביו ועל אמו חייב לגדל שער עד שישלח פרע או עד שיגערו בו חבריו :

ד וכן אסור ללבוש כלים לבנים חדשים ומגוהצין כל שלשים יום. אחד האיש ואחד האשה. היו צבועין ומגוהצין מותרין. וכן אם לא היו חדשים אע"פ שהן לבנים ומגוהצים מותרין. וכלי פשתן אין בהן משום גיהוץ ולאחר שלשים יום מותר בגיהוץ אפילו על אביו ועל אמו :

ה בנישואין כיצד. אסור לישא אשה כל שלשים יום. ומותר לאשה אפילו ביום המיתה. ומי שמתה אשתו. אם כבר קיים מצות פריה ורביה ויש לו מי שישמשנו ואין לו בנים קטנים הרי זה אסור לישא אשה אחרת עד שיעברו עליו שלשה רגלים. אבל מי שלא קיים מצות פריה ורביה. או שקיים ויש לו בנים קטנים או שאין לו מי שישמשנו. הרי זה מותר לארשה ולכנוס מיד ואסור לו לבא עליה עד שלשים יום. וכן האשה שהיתה אבלה לא תבעל עד שלשים יום :

ו שמחת מרעות שהיה חייב לפרוע אותה מיד. מותר לעשותה מיד לאחר שבעה. אבל אם אינו חייב לפרעה אסור להכנס לה עד שלשים יום :

ז במה דברים אמורים בשאר כל מתים. אבל על אביו ועל אמו בין כך ובין כך לא יכנס לשמחת מרעות עד שנים עשר חדש :

ח על כל המתים כולן מותר לילך בסחורה לאחר שלשים. על אביו ועל אמו עד שיגערו בו חבריו ויאמרו לו לך עמנו :

ט על כל המתים כולן רצה ממעט בעסקו רצה אינו ממעט. על אביו ועל אמו ממעט בעסקו :

י ההולך ממקום למקום אם יכול למעט בעסקו ימעט ואם לאו יקנה צרכי הדרך ודברים שיש בהן חיי נפש :

יא מי שהיה בעלה צלוב בעיר או אשתו צלובה או אביו ואמו. אסור לו לשכון באותה העיר עד שיכלה הבשר. ואם היתה עיר גדולה כאנטוכיא יש לו לשכון בצד האחר שאינן צלובין בו :

יב יום שביעי מקצתו ככולו והוא עולה לכאן ולכאן. ולפיכך מותר לכבס ולרחוץ ולעשות שאר הדברים ביום שביעי. וכן יום שלשים מקצתו ככולו ומותר לספר ולגהץ ביום שלשים :

יג מי שתכפוהו אבליו והכביד שערו מיקל בתער לא במספרים. ומכבס כסותו במים אבל לא בנתר ולא בחול. ורוחץ כל גופו בצונן אבל לא בחמין. וכן מי שתכפוהו אבליו ובא ממדינת הים ומבית השביה. או שיצא מבית האסורים. או שהיה מנודה והותר. או שהיה מודר ונשאל על נדרו והותר. וכל היוצא מטומאה לטהרה הרי אלו מגלחין בימי אבלם. הואיל ותכפם אבל אחר אבל ולא מצאו פנאי :

הלכות אבל - פרק שביעי

א מי שבאה לו שמועה שמת לו קרוב. אם בתוך שלשים יום הגיעה השמועה אפילו יום שלשים עצמו הרי זו שמועה קרובה. וחייב לנהוג שבעה ימי אבילות מיום שהגיעה השמועה. וקורע ומונה שלשים לאיסור התספורת עם שאר הדברים. כללו של דבר יום שמועתו הקרובה כיום הקבורה. אבל אם הגיעה לו השמועה אחר השלשים יום הרי זו שמועה רחוקה ואינה נוהגת אלא יום אחד ואינו קורע. וכאילו יום השמועה הוא יום שביעי ויום שלשים ומקצת היום ככולו :

ב כיצד מקצת היום ככולו. כיון שנהג אבילות שעה אחת כאילו נהג כל היום כולו. ומותר לנעול ולרחוץ ולסוך ולגלח בשאר היום וכן הוא מותר בכל הדברים :

ג מי שבאה לו שמועה קרובה בתוך הרגל או ביום שבת ולאחר שבת או אחר הרגל נעשית רחוקה. עולה לו ואינו נוהג לאחר הרגל או לאחר השבת אלא יום אחד בלבד. ומקצת היום ככולו כמו שביארנו :

ד מי שמת לו קרוב ולא ידע עד שבא. אם היה במקום קרוב שהוא מהלך עשרה פרסאות שאפשר שיבא ביום אחד. אפילו בא ביום השביעי אם מצא מנחמים אצל גדול הבית. אע"פ שנערו לעמוד הואיל ומצא מנחמים עולה לו ומונה עמהן תשלום שלשים יום. ואם לא מצא מנחמים מונה לעצמו. וכן אם היה במקום רחוק אפילו בא ביום שני מונה לעצמו שבעה ושלשים מיום שבא :

ה אבל בשלשה ימים הראשונים אינו הולך אפילו לבית אבל אחר. מכאן ואילך הולך ואינו יושב במקום המנחמין אלא במקום המתנחמין. ולא

יצא למקום אחר מפתח ביתו כל שבת הראשונה. שניה יוצא ואינו יושב במקומו. שלישית יושב במקומו ואינו מדבר כדרכו. רביעית הרי הוא ככל אדם:

ו כהן גדול חייב בכל דברי אבילות. אלא שאסור לו לקרוע בגדיו למעלה ולגדל פרע ולצאת אחר המטה. וכל העם באין לנחמו לביתו. וכשמברין אותו כל העם מסובין על הארץ והוא מיסב על הספסל. ואומרין לו כשמנחמין אותו אנו כפרתך והוא אומר להם תתברכו מן השמים. ואם רצה לנחם אחרים הממונה ממצעו בתוך העם ואומר להם תנוחמו:

ז וכן המלך חייב בכל דברי אבילות אלא שאינו יוצא מפתח פלטרין שלו אחר מתו. ואין צריך לומר אחר מתים אחרים. ואינו מנחם אבלים. ולא יצא דוד אחר אבנר אלא להודיע לעם שלא נהרג ברצונו:

ח אין אדם נכנס למלך לנחמו אלא עבדיו ומי שנתן לו רשות להכנס. ואין להן רשות לדבר לו דברי תנחומין אלא כפי מה שירשה אותם. וכשמברין אותו כל העם מסובין על הארץ והוא מיסב על הדרגש:

הלכות אבל - פרק שמיני

א אבל חייב לקרוע על מתו שנאמר [\(ויקרא י-ו\)](#) "ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו" הא אחר חייב לפרוס. ואין קריעה אלא מעומד. שנאמר [\(שמואל ב יג-לא\)](#) "ויקם המלך ויקרע את בגדיו". ומהיכן קורע. מלפניו. והקורע מאחריו או מן הצדדין או מלמטה לא יצא ידי חובת קריעה. אלא כהן גדול שהוא פורס מלמטה:

ב כמה שיעור הקרע. טפח. ואין צריך להבדיל שפת הבגד. ומותר לו לקרוע בכלי. ויש לו לקרוע בפנים שלא בפני אדם. לפיכך יש לו להכניס ידו בפנים וקורע בצנעה. ואינו חייב לקרוע אלא בגד העליון בלבד:

ג כל שבעת ימי אבלות הקרע לפנים ואם בא להחליף מחליף ואינו קורע קרע אחר. שכל קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע. במה דברים אמורים בשאר המתים חוץ מאביו ואמו. אבל על אביו ועל אמו קורע עד שמגלה את לבו. ומבדיל שפת הבגד ואינו קורע בכלי אלא בידו מבחוץ בפני כל העם וקורע כל הבגדים שעליו. ובגד הזיעה הדבוק לבשרו אינו מעכב. ואם החליף בגד אחר חייב לקרוע כל שבעה. וכן על אביו ועל אמו חולץ כתיפו ומוציא זרועו מן החלוק עד שיתגלה כתיפו וזרועו. והולך כך לפני המטה ואחר שיקבר אביו ואמו אינו חייב לחלוץ:

ד קורעין לקטן מפני עגמת נפש. וחולה שמת לו מת אין מקרעין לו ולא מודיעין לו שלא תטרף עליו דעתו. ומשתקין את הנשים מפניו :

ה וקורע אדם על חמיו ועל חמותו מפני כבוד אשתו. וכן האשה קורעת על חמיה ועל חמותה מפני כבוד בעלה :

ו מי שאין לו חלוק לקרוע ונזדמן לו חלוק בתוך שבעה קורע. לאחר שבעה אינו קורע. ועל אביו ועל אמו אפילו לאחר שבעה קורע כל שלשים יום. וכל היוצא בבגד קרוע לפני מתים כלומר שהוא קרע עתה עליהן. הרי זה גונב דעת הבריות וזלזל בכבוד החיים והמתים :

ז האומר לחבירו השאילני חלוקך ואבקר את אבי שהוא חולה והלך ומצאו שמת. קורע ומאחה ומחזיר לו את חלוקו ונותן לו דמי קרעו. ואם לא הודיעו שהוא מבקר לו חולה הרי זה לא יגע בו :

ח מי שהיה לו חולה בתוך ביתו ונתעלף וסבור שמת וקרע ואחר כך מת. אם בתוך כדי דבור אינו חוזר וקורע. ואם לאחר כדי דבור מת חוזר וקורע קרע אחר. וכן מי שאמרו לו מת אביו וקרע ואחר כך נמצא שמת בנו. אמרו לו מת לו מת וכסבור שאביו וקרע ואחר כך נמצא בנו. אם תוך כדי דבור נודע לו אמיתת הדבר יצא ידי קריעה ואם לאחר כדי דבור לא יצא וחייב לקרוע קרע אחר :

ט מי שמתו לו מתים הרבה כאחד קורע קרע אחד לכולם. היה בכללן אביו או אמו קורע על כולן קרע אחד ועל אביו ועל אמו קרע אחר :

י מי שמת לו מת וקרע עליו ואחר כך מת לו מת אחר. אם בתוך שבעה קורע קרע אחר ואם לאחר שבעה מוסיף על הקרע הראשון כל שהוא. מת לו מת שלישי אחר שבעה של שני מוסיף כל שהוא וכן מוסיף והולך עד טבורו. הגיע לטבורו מרחיק שלש אצבעות וקורע. נתמלא מלפניו מחזירו לאחוריו. נתמלא מלמעלה הופכו למטה. אמרו לו מת אביו וקרע ואחר שבעה מת בנו והוסיף. מתאחה התחתון ולא העליון כמו שיתבאר. אמרו לו מת בנו וקרע ואחר שבעה מת אביו אינו מוסיף אלא קורע קרע אחר שאין אביו ואמו בתוספת :

הלכות אבל - פרק תשיעי

א כל הקרעים שקורע אדם על שאר קרוביו. שולל הקרע לאחר שבעה ומאחה לאחר שלשים. על אביו ועל אמו שולל לאחר שלשים ואינו מאחה

לעולם. והאשה קורעת ושוללת מיד אפילו על אביה ועל אמה מפני הצניעות:

ב כדרך שקורע אדם על אביו ועל אמו כך חייב לקרוע על רבו שלמדו תורה. ועל הנשיא ועל אב בית דין. ועל רוב הצבור שנהרג. ועל ברכת השם. ועל ספר תורה שנשרף. ועל ערי יהודה ועל ירושלים. ועל המקדש:

ג כל אלו הקרעים קורע עד שמגלה את לבו ואינו מאחה לעולם. ואף על פי שאין מתאחין מותר לשוללן למללן וללקטן. ולעשותם כמין סולמות. ולא אסרו אלא באיחוי אלכסנדרי בלבד. וכל הקורע מתוך השלל או המלל או הלקוט לא עשה כלום אבל קורע מתוך האיחוי האלכסנדרי בלבד. אפילו הפך הכלי ונעשה שפתו למטה לא יאחה:

ד וכשם שהמוכר אסור לאחותו כך הלוקח. לפיכך המוכר צריך להודיע ללוקח שקרע זה אינו מתאחה:

ה ומנין שקורע על רבו כדרך שקורע על אביו. שנאמר [\(מלכים ב-ב-יב\)](#) "והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו ולא ראהו עוד ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים". מכאן שחייב להבדיל השפה:

ו ומנין שקורעין על הנשיא ועל אב בית דין ועל שמועה שבאה שנהרג רוב צבור. שנאמר [\(שמואל ב-א-יא\)](#) "ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם וגם כל האנשים אשר אתו" [\(שמואל ב-א-יב\)](#) "ויספדו ויבכו ויצומו עד הערב". [\(שמואל ב-א-יב\)](#) "ועל שאול" זה נשיא. [\(שמואל ב-א-יב\)](#) "ועל יהונתן בנו" זה אב"ד. [\(שמואל ב-א-יב\)](#) "ועל עם ה' ועל בית ישראל כי נפלו בחרב" זו שמועה רעה:

ז ומנין שקורעין על ברכת השם. שנאמר [\(מלכים ב-יח-לז\)](#) "ויבא אליקים בן חלקיהו אשר על הבית ושבנא הסופר ויואח בן אסף המזכיר אל חזקיהו קרועי בגדים". אחד השומע ואחד השומע מפי שומע חייבין לקרוע:

ח והעדים אין חייבין לקרוע כשיעידו בבית דין. שכבר קרעו בשעה ששמעו:

ט ומנין שקורעין על ספר תורה שנשרף. שנאמר [\(ירמיה לו-כג\)](#) "ויהי כקרא יהודי שלש דלתות וארבעה" וגו' [\(ירמיה לו-כג\)](#) "עד תם כל המגילה על האש אשר על האח" [\(ירמיה לו-כד\)](#) "ולא פחדו ולא קרעו את בגדיהם המלך וכל עבדיו". מכלל שחייבין לקרוע. ואין חייבין לקרוע אלא על ספר תורה שנשרף בזרוע כמעשה שהיה. וחייב לקרוע שתי קריעות אחת על הגויל ואחת על הכתב. שנאמר [\(ירמיה לו-כז\)](#) "אחרי שרוף המלך את המגילה ואת הדברים":

י ומנין שקורעין על ערי יהודה ועל ירושלים ועל המקדש שחרבו. שנאמר (ירמיה מא-ה) **"ויבואו אנשים משכם ומשילו ומשומרון שמונים איש מגולחי זקן וקרועי בגדים"** :

יא כל מי שעמד עם המת בשעת יציאת נשמתו אע"פ שאינו קרובו חייב לקרוע וכן אדם כשר שמת הכל חייבין לקרוע עליו אע"פ שאינו חכם. וקורעין טפח כשאר האבלים. אבל חכם שמת הכל קרוביו והכל קורעין עליו עד שמגלין את לבם וחולצין מימין. ובית מדרשו של אותו חכם בטל כל שבעה. וכבר נהגו תלמידי חכמים בכל מקום לקרוע זה על זה טפח. אע"פ שהן שוין ואין אחד מהם מלמד את חבירו :

יב כל הקורעים על החכם שמת כיון שהחזירו פניהן מאחורי המטה שוללין. ויראה לי שהקורע על החכם מאחה למחר שאפילו רבו שמת אין מתאבל עליו אלא יום אחד בלבד או יום מיתה או יום שמועה. וכן יראה לי שהקורע על הנשיא וכיוצא בו שולל למחר אע"פ שאינו מאחה עליהם לעולם :

יג חכם שבאה שמועתו שמת אין קורעין עליו אלא בשעת הספדו וזהו כבודו ושולל בו ביום ומאחה למחר :

יד אב בית דין שמת הכל קורעין עליו וחולצין משמאל וכל בתי מדרשות שבעירו בטלין. ובני בית הכנסת נכנסין לבית הכנסת. ומשנין את מקומן היושבין בדרום ישבו בצפון. והיושבים בצפון ישבו בדרום :

טו נשיא שמת הכל קורעין עליו. וחולצין שתי הידים מכאן ומכאן. ובכל בתי מדרשות בטלים. ובני בית הכנסת נכנסין בשבת לבית הכנסת וקוראין שבעה. ולא יטיילו בשוק אלא יושבין משפחות משפחות דוים כל היום :

הלכות אבל - פרק עשירי

א השבת עולה למנין אבילות. ואין אבילות בשבת, אלא בדברים שבצנעה. כגון עטיפת הראש ותשמיש המטה ורחיצה בחמין. אבל דברים שבגלוי אינו נוהג בהן אבילות. אלא לובש מנעליו וזוקף את המטה. ונותן שלום לכל אדם. ואם יש לו בגד מחליף. ולא ילבש בגד קרוע בשבת. אפילו על אביו ועל אמו. ואם אין לו להחליף מחזיר את הקרע לאחריו :

ב מאימתי זוקפים את המטות בערב שבת מן המנחה ולמעלה. ואעפ"כ לא ישב עליה עד שתחשך. ואע"פ שלא נשתייר לו אלא יום אחד חוזר וכופה אותן במוצאי שבת :

ג הרגלים וכן ראש השנה ויום הכפורים אין דבר מדברי אבלות נוהג בהן. וכל הקובר את מתו אפילו שעה אחת קודם הרגל או קודם ראש השנה ויום הכפורים בטלה ממנו גזירת שבעה. נמצא מונה לאחר ראש השנה ויום הכפורים שלשה ועשרים יום ולאחר הפסח ששה עשר יום. שהרי בטלה גזירת שבעה ושבעת ימי החג הרי ארבעה עשר. וכן אם קבר קודם עצרת מונה אחריה ששה עשר יום אף על פי שהוא יום אחד הרי היא רגל ועולה לשבעה ימים :

ד קבר את מתו קודם חג הסוכות מונה אחר החג תשעה ימים בלבד. שהרי שמיני עצרת רגל בפני עצמו ונמצא יום טוב הראשון מפסיק שבעה. ושבעת ימי החג. ושמיני של חג רגל אחד הרי אחד ועשרים יום :

ה הקובר את מתו שבעת ימים קודם רגל מן הרגלים או קודם ראש השנה ויום הכפורים בטלה גזרת שלשים. ומותר לספר ולכבס בערב יום טוב או בערב יום הכפורים שמקצת היום ככולו. ואינו מונה לאחריהם כלום. ואם על אביו ועל אמו הוא מתאבל אפילו מתו קודם הרגל שלשים יום אינו מגלח עד שישלח פרע. או עד שיגערו בו חביריו. ואין הרגלים מפסיקין דבר זה :

ו חל ששי שלו בערב הרגל ואין צריך לומר חמישי או שלישי. אינו מגלח ולא בטלה ממנו אלא גזירת שבעה בלבד. ואינו מותר לרחוץ ולסוך ולעשות דבר עד שיכנס יום טוב ויום טוב מפסיק שאר השבעה ולאחר יום טוב משלים כל שלשים יום מיום המיתה ואסור בהן בכל חמשה דברים :

ז חל שביעי שלו להיות בערב הרגל והרי הוא שבת בטלה ממנו גזרת שלשים ומותר לגלח בתוך המועד שהרי אנוס היה ואי אפשר לו לגלח בשבת. וכן מגלח אחר עצרת או אחר ראש השנה ויום הכפורים שהרי בטלה גזירת שלשים ויש לו לגלח בכל עת שירצה :

ח הקובר את מתו בתוך הרגל לא חלה עליו אבילות כלל. ואינו נוהג אבילות ברגל אלא לאחר הרגל מתחיל למנות שבעה ונוהג בהן כל דברי אבלות. ומונה שלשים מיום הקבורה ונוהג בשאר השלשים בכל גזירות שלשים :

ט המקומות שעושין שני ימים טובים מונה השבעה מיום טוב שני האחרון. אף על פי שאינו נוהג אבילות. הואיל ומדבריהם הוא עולה לו

מן המניין. ומונה אחריו ששה ימים בלבד ומונה שלשים יום מיום הקבורה כמו שאמרנו :

ג הקובר את מתו ביום טוב שני שהוא יום טוב האחרון. או ביום טוב שני של עצרת. נוהג בו אבלות. הואיל ויום טוב שני מדבריהם ואבלות יום ראשון של תורה ידחה עשה של דבריהם מפני עשה של תורה. אבל אם קבר ביום טוב שני של ראש השנה אינו נוהג בו אבלות. ששניהן כיום ארוך הן מטעם שביארנו בהלכות קדוש החדש :

הלכות אבל - פרק אחד עשר

א אף על פי שאין אבלות במועד קורע על מתו במועד וחולץ כתיפו. ומברין את האבלים לחם במועד. כל אלו בחולו של מועד אבל ביום טוב אפילו ביום טוב שני אין קורעין ולא חולצין ולא מברין :

ב אין קורעין במועד ולא חולצין אלא הקרובים שחייבין באבל. או הקורע והחולץ על החכם או על אדם כשר. או מי שהיה עומד בשעת יציאת נשמה. ומברין הכל על החכם במועד לתוך הרחבה כדרך שמברין את האבלים שהכל אבלים עליו :

ג כשמברין את האבלים במועד אין מברין אלא על מטות זקופות. ואין אומרים ברכת אבלים במועד. אבל עומדין בשורה ומנחמין ופוטרין. ואין מניחין את המטה ברחוב שלא להרגיל את ההספד. שהמועד אסור בהספד ובתענית. וכן אין מלקטים עצמות אביו ואמו במועד שאבל הוא לו ואין צריך לומר שאר קרובים. וכן אין מספידין את המת בחנוכה ובפורים ולא בראשי חדשים אבל נוהגין בהן כל דברי אבלות. ומותר לספוד לפני חנוכה ופורים ולאחריהן :

ד הנשים במועד מענות אבל לא מטפחות. ובראשי חדשים ובחנוכה ובפורים מענות ומטפחות אבל אין מקוננות לא בזה ולא בזה. נקבר המת לא מענות ולא מטפחות :

ה אי זהו ענוי שכולן עונות כאחת. קינה שאחת אומרת וכולן עונות אחריה שנאמר **(ירמיה ט-יט)** "ולמדנה בנותיכם נהי ואשה רעותה קינה". במה דברים אמורים בשאר העם שמתו. אבל תלמיד חכם שמת סופדים אותו במועד ואין צריך לומר בחנוכה ובפורים וראשי חדשים אבל לא ביום טוב שני. ואין סופדין אותו בימים אלו אלא בפניו נקבר אסורין בהספד. ויום שמועתו כבפניו הוא וסופדין אותו אע"פ שהיא רחוקה :

ו לא תעורר אשה על מת שלה שלשים יום קודם לחג. כדי שלא יבא החג והם דוים. שאין המת משתכח מן הלב שלשים יום. במה דברים אמורים במת ישן. אבל אם מת בתוך שלשים יום סמוך לחג מעוררת:

ז שבעת ימי החתנות הרי הן כרגל ומי שמת לו מת בתוך ימי המשתה אפילו אביו ואמו משלים שבעת ימי השמחה ואחר כך נוהג שבעת ימי אבלות. ומונה השלשים מאחר ימי השמחה:

ח הכין כל צרכי הסעודה ואפה פתו וטבח טבחו כדי שיכנסו לשמחה ומת לו מת קודם שיכנסו לשמחה. אם לא נתן מים על גבי בשר מוכר הבשר והפת ונוהג שבעת ימי אבלות ואחר כך נוהג שבעת ימי המשתה. ואם נתן מים על גבי בשר שהרי אי אפשר למוכרו. מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה. ובוכל בעילת מצוה ופורש ונוהג שבעת ימי המשתה ואחר כך נוהג שבעת ימי אבלות. וכל אותן הימים נוהג בדברים שבצנעה כשבת. לפיכך הוא ישן בין האנשים ואשתו ישנה בין הנשים כדי שלא ישמש מטתו. ואין מונעין תכשיטין מן הכלה כל שלשים יום. היו במקום שאפשר למכור הבשר אף על פי שנתן עליו מים מוכר ונוהג אבילות תחלה. היו במקום שאי אפשר למכור הבשר אע"פ שלא נתן עליו מים נוהג שבעת ימי המשתה תחלה. במה דברים אמורים כשמת אביו של חתן או אמה של כלה. שאם יפסידו סעודה זו אין להם מי שיטרח להם. אבל אם מת אביה של כלה או אמו של חתן או שאר קרוביהם נוהגין שבעת ימי האבל תחילה ואחר כך תכנס לחופה וינהגו שבעת ימי המשתה:

הלכות אבל - פרק שנים עשר

א ההספד כבוד המת הוא. לפיכך כופין את היורשין ליתן שכר מקוננים והמקוננות וסופדין אותו. ואם צוה שלא יספדוהו אין סופדין אותו. אבל אם צוה שלא יקבר אין שומעין לו. שהקבורה מצוה שנאמר [\(דברים כא-כג\)](#) "כי קבור תקברנו":

ב כל המתעצל בהספדו של חכם אינו מאריך ימים. וכל המתעצל בהספד אדם כשר ראוי ליקבר בחייו. וכל המוריד דמעות על אדם כשר הרי שכרו שמור על כך אצל הקב"ה:

ג אין מניחין ספר תורה על מטתו של חכם. ואין משנין אותו ממטה למטה. ואין מוציאין מטתו אלא דרך פתחים. לא שישלשלוה דרך גגות. ובשאר העם מותר לעשות:

ד אין פוחתין משבעה מעמדות למת. ואין עושין מעמד ומושב בפחות מעשרה. ואין עושין אלא בקרובים. ואין עושין אלא ביום ראשון ובבית הקברות ובמקום שנהגו. כיצד עושין במקום שנהגו מעמידין שאר הקרובים ובני משפחה שאינן בני אבל. ואומרין לפניהם דברי קינות וכיוצא בהן. ואחר כך אומר. שבו יקרים שבו. ואומר לפניהם דברים אחרים כשהן יושבין ואחר כך עמדו יקרים עמודו. ואומר כשהן עומדין וחוזר ואומר כך [עד] שבע פעמים :

ה כדרך שעושין מעמד ומושב לאנשים במקום שנהגו כך עושין לנשים ומספידין הנשים כאנשים בכל מקום. אבל אין מניחין מטת האשה ברחוב לעולם שזה גנאי לאשה. אלא סמוך למיתתה קבורתה :

ו המלקט עצמות אין אומרים עליהם קינים ונהי. ולא ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים. אבל אומרים עליהן דברי שבח להקדוש ברוך הוא ודברי כבושים :

ז המפנה ארונו של מת ממקום למקום. אם שדרו קיימת עומדין עליו בשורה. ואומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים. ומספידין אותו אף על פי שהעבירוהו לאחר שנים עשר חדש. ואם אין שדרו קיימת אין מספידין אותו. ואין עומדין עליו בשורה ואין אומרין עליו ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים. ואלו הן ברכת אבלים דברים שאומרים בבית האבל. תנחומי אבלים שאומרים בשורה :

ח המלקט עצמות אביו ואמו הרי זה מתאבל עליהן כל היום כולו. ולערב אין מתאבל אפילו צרורין לו בסדינו. ואין אומרין עליהן קינות :

ט אין מספידין את הקטנים. ובן כמה שנים יהיה ראוי להספד. בני עניים או בני זקנים בני חמש. ובני עשירים בני שש. אחד זכרים ואחד נקבות :

י תינוק שמת כל שלשים יוצא בחיק ונקבר באשה אחת ובשני אנשים. אבל לא באיש אחד ובשתי נשים מפני הייחוד. ואין עומדין עליו בשורה. ואין אומרין עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים. בן שלשים יום גמורים יוצא בגלוסקמא קטנה הניטלת באגפיים. ועומדין עליו בשורה. ואומרין עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים. בן שנים עשר חדש יוצא במטה :

יא כל היוצא במטה רבים מצהיבין עליו. וכל שאינו יוצא במטה אין רבים מצהיבין עליו. וכל הניכר לרבים רבים מתעסקין בו. וכל שאינו ניכר לרבים אין רבים חייבין להתעסק בו. ומקום שנהגו נשים לצאת לפני המטה יוצאות לפני המטה. לאחר המטה יוצאות לאחר המטה :

יב העבדים והשפחות אין מספידין אותן ואין עומדין עליהן בשורה. ואין אומרים עליהן ברכת אבלים ותנחומי אבלים. אלא אומרין לו כשם שאומרין לו על שורו ועל חמורו המקום ימלא חסרונוך :

הלכות אבל - פרק שלשה עשר

א כיצד מנחמין את האבלים. אחר שקוברין את המת מתקבצין האבלים ועומדין בצד בית הקברות. וכל המלוין את המת עומדין סביב להן שורה לפני שורה ואין שורה פחותה מעשרה ואין אבלים מן המנין :

ב האבלים עומדין לשמאל המנחמין וכל המנחמין באין אצל האבלים אחד אחד. ואומרים להן תנוחמו מן השמים. ואחר כך הולך האבל לביתו. וכל יום ויום משבעת ימי אבלות באין בני אדם לנחמו. בין שבאו פנים חדשות בין שלא באו :

ג האבל מיסב בראש. ואין המנחמין רשאים לישב אלא על גבי קרקע. שנאמר [\(איוב ב-יג\)](#) "וישבו אתו לארץ". ואין רשאים לומר דבר עד שיפתח האבל את פיו תחלה. שנאמר [\(איוב ב-יג\)](#) "ואין דובר אליו דבר". וכתוב [\(איוב א-א\)](#) "אחרי כן פתח איוב את פיהו" וגו' [\(איוב ד-א\)](#) "ויען אליפז". וכיון שנענע בראשו שוב אין המנחמין רשאים לישב אצלו. שלא יטריחוהו יותר מדאי :

ד מת שאין לו אבלים להתנחם. באים עשרה בני אדם כשרין ויושבין במקומו כל שבעת ימי האבילות. ושאר העם מתקבצין עליהן. ואם לא היו שם עשרה קבועין בכל יום ויום מתקבצין עשרה משאר העם ויושבין במקומו :

ה הכל חייבין לעמוד בפני נשיא חוץ מאבל וחולה. ולכל העומד מפניו אומר לו שב חוץ מאבל וחולה שמשמע ישב באבלו ישב בחליו :

ו מכבדין ומרבצין בבית האבל. ומדיחין קערות וכוסות וקיתונות וצלוחיות ומדליקין את הנרות. אבל אין מביאין שם לא את המוגמר ולא את הבשמים :

ז אין מוליכין לבית האבל המאכל שמברין בו. לא בכלי כסף ולא בכלי שעם וכיוצא בהן. אלא בכלי נסרים של ערבה קלופה וכיוצא בהן שלא לבייש את מי שאין לו. ואין משקין בזכוכית לבנה אלא בצבועה. שלא לבייש את העניים שאין יינותיהן טובות :

ח אין שותין בבית האבל יתר על עשרה כוסות לכל אחד ואחד. שלשה קודם אכילה. ושלשה בתוך אכילה. וארבעה לאחר אכילה ולא יוסיף שמא ישתכר:

ט אין אומרין שמועה והגדה בבית האבל אלא יושבין דוין. וכן אין אומרין בפני המת אלא דברים של מת. אבל לעסוק בדברי תורה בפניו או בבית הקברות אסור:

י אין בוכין על המת יתר משלשה ימים. ואין מספידין יתר משבעה. במה דברים אמורים בשאר העם. אבל תלמידי חכמים הכל לפי חכמתן. ואין בוכין עליהם יותר משלשים יום. שאין לנו גדול ממשה רבינו וכתוב [\(דברים טז-ח\)](#) "ויתמו ימי בכי אבל משה". וכן אין מספידין יתר על שנים עשר חדש. אין לנו בחכמה גדול מרבינו הקדוש ושנים עשר חדש בלבד נספד. וכן חכם שבאה שמועתו לאחר שנים עשר חדש אין סופדין אותו:

יא אל יתקשה אדם על מתו יתר מדאי. שנאמר [\(ירמיה כב-ו\)](#) "אל תבכו למת ואל תנודו לו". כלומר יתר מדאי שזהו מנהגו של עולם. והמצער [עצמו יותר] על מנהגו של עולם הרי זה טפש. אלא כיצד יעשה. שלשה לבכי. שבעה להספד. שלשים יום לתספורת ולשאר החמשה דברים:

יב כל מי שאינו מתאבל כמו שצוו חכמים הרי זה אכזרי. אלא יפחד וידאג ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה. ואחד מבני חבורה שמת תדאג כל החבורה כולה. כל שלשה ימים הראשונים. יראה את עצמו כאילו חרב מונחת לו על צוארו. ומשלשה ועד שבעה [כאילו היא] מונחת בקרן זווית. מכאן ואילך [כאילו] עוברת כנגדו בשוק. כל זה להכין עצמו ויחזור ויעור משנתו. והרי הוא אומר הכיתה אותם ולא חלו מכלל שצריך להקיץ ולחול:

הלכות אבל - פרק ארבעה עשר

א מצות עשה של דבריהם לבקר חולים. ולנחם אבלים. ולהוציא המת. ולהכניס הכלה. וללוות האורחים. ולהתעסק בכל צרכי הקבורה. לשאת על הכתף. ולילך לפניו ולספוד ולחפור ולקבור. וכן לשמח הכלה והחתן. ולסעדם בבל צרכיהם. ואלו הן גמילות חסדים שבגופו שאין להם שיעור. אע"פ שכל מצות אלו מדבריהם הרי הן בכלל [\(ויקרא יט-יח\)](#) "ואהבת לרעך כמוך". כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים. עשה אתה אותן לאחיד בתורה ובמצות:

ב שכר הלוייה מרובה מן הכל. והוא החק שחקקו אברהם אבינו ודרך החסד שנהג בה. מאכיל עוברי דרכים ומשקה אותן ומלוה אותן. וגדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה. שנאמר [\(בראשית יח-ב\)](#) "וירא והנה שלשה אנשים". ולוויים יותר מהכנסתן. אמרו חכמים כל שאינו מלוה כאילו שופך דמים:

ג כופין ללוייה כדרך שכופין לצדקה. ובית דין היו מתקנין שלוחין ללוות אדם העובר ממקום למקום. ואם נתעצלו בדבר זה מעלה עליהם כאילו שפכו דמים. אפילו המלוה את חבירו ארבע אמות יש לו שכר הרבה. וכמה שיעור לוייה שחייב אדם בה. הרב לתלמיד עד עבודה של עיר. והאיש לחבירו עד תחום שבת. והתלמיד לרב עד פרסה. ואם היה רבו מובהק עד שלש פרסאות:

ד בקור חולים מצוה על הכל. אפילו גדול מבקר את הקטן. ומבקרין הרבה פעמים ביום. וכל המוסיף משובח ובלבד שלא יטרית. וכל המבקר את החולה כאילו נטל חלק מחליו והקל מעליו. וכל שאינו מבקר כאילו שופך דמים:

ה אין מבקרין את החולה אלא מיום שלישי והלאה. ואם קפץ עליו החולי והכביד מבקרין אותו מיד. ואין מבקרין את החולה לא בשלש שעות ראשונות ביום. ולא בשלש אחרונות. מפני שהן מתעסקין בצרכי החולה. ואין מבקרין לא חולי מעיים ולא חולי העין. ולא מחושי הראש. מפני שהבקר קשה להן:

ו הנכנס לבקר את החולה לא ישב לא על גבי מטה ולא על גבי כסא. ולא על גבי ספסל. ולא על גבי מקום גבוה. ולא למעלה ממראשותיו. אלא מתעטף ויושב למטה ממראשותיו ומבקש עליו רחמים ויוצא:

ז יראה לי שנחמת אבלים קודם לבקר חולים. שנחום אבלים גמילות חסד עם החיים ועם המתים:

ח מי שהיה לפניו מת וכלה. מניח את הכלה ומתעסק עם המת. וכן הוא אומר [\(סנהדרין ז-ד\)](#) "לב חכמים בבית אבל" וגוי. מת וכלה שפגעו זה בזה בדרך. מעבירין את המת מלפני הכלה. וזה וזה עוברין מלפני המלך:

ט מבטלין תלמוד תורה להוצאת המת ולהכנסת הכלה. במה דברים אמורים בשאין לו כל צרכו. אבל יש לו כל צרכו אין מבטלין. וכל שאין מתעסקין בתורה חייבין להתעסק עמו:

י מת אחד בעיר. כל בני העיר אסורין בעשיית מלאכה עד שיקברוהו. ואם יש לו מי שיתעסק בצרכיו מותרין:

יא תלמיד חכם שמת. אפילו היו עמו עד ששים רבוא מבטלין תלמוד תורה להוצאתו. היו ששים רבוא אין מבטלין. ואם היה מלמד לאחרים אין לו שיעור אלא מבטלין הכל להוצאתו :

יב קוברין מתי עכו"ם ומנחמין אביליהם ומבקרין חוליהם מפני דרכי שלום :

יג בתי הקברות אסורין בהנאה. כיצד אין אוכלין בהן. ואין שותין בהן. ואין עושין בהן מלאכה. ולא קורין בהן ולא שונין בהן. כללו של דבר אין ניאותין בהן. ולא נוהגין בהן קלות ראש. לא ילך אדם בתוך ארבע אמות של קבר ותפילין בידו וספר תורה בזרועו. ולא יתפלל שם. וברחוק ארבע אמות מותר :

יד המוליך עצמות ממקום למקום לא יתנם בדיסקיא ויניחם על גבי חמורו וירכב עליהם. מפני שנוהג בהן מנהג בזיון. ואם היה מתיירא מפני הגנבים ומפני הליסטים מותר :

טו אין מפנין את המת מקבר לקבר אפילו מבזוי למכובד. ואם היה בתוך שדהו מפנהו אפילו ממכובד לבזוי :

טז אין קוברין מת על גבי מת ולא שני מתים כאחד שבזיון הוא. וקטן הישן עם אמו נקבר עמה :

יז עפר הקבר אינו אסור בהנאה שאין קרקע עולם נאסרת. אבל קבר הבניין אסור בהנאה :

יח הבונה קבר למת לא נאסר עד שיכנס בו המת. ואפילו הטיל בו נפל נאסר בהנאה :

יט נפש שנעשה לשם חי ושם בו המת. והוסיף בו דימוס אחר לשם המת. אע"פ שפנה המת הכל אסור בהנאה. ואם הכיר את התוספת חולץ אותה והשאר מותר. נעשה לשם המת כיון שהוטל בו המת נאסר אף על פי שפנהו :

כ הבונה קבר לאביו והלך וקברו בקבר אחר. הרי זה לא יקבר בו מת אחר עולמית. והקבר הזה אסור בהנאה מפני כבוד אביו :

כא המת אסור בהנאה כולו. חוץ משערו שהוא מותר בהנאה מפני שאינו גופו. וכן ארונו וכל תכריכיו אסורין בהנאה. אבל כלים המוכנים לתכריך לא נאסרו בהנאה. אפילו ארג בגד למת לא נאסר עד שיגיע במטה הנקברת עמו. שאין ההזמנה אוסרת :

כב כל הכלים שזורקין על המת על המטה הנקברת עמו אסורין בהנאה. שלא יתחלפו בתכריכין :

כג היו אביו ואמו מזרקין כלים בחמתן על המת. מצוה על אחרים להצילן. ואם הגיעו למטה הנקברת עמו אין מצילין אותן :

כד מלמדין את האדם שלא יהא חבלן ולא יפסיד את הכלים וישליכם לחבלה. מוטב לתתם לעניים ואל ישליכם לרמה ותולעה. וכל המרבה כלים על המת עובר בלא תשחית :

כה מלך שמת עוקרין סוס שהיה רוכב עליו. ועגלה שהיתה מושכת בקרון שהיה יושב בו מנשר פרסותיה מן הארכובה ולמטה מקום שאין עושה אותה טריפה. ומושיבין ישיבה על קברו שבעה ימים. שנאמר [\(דברי הימים ב לב-לג\)](#) "וכבוד עשו לו במותו" זה שהושיבו לו ישיבה על קברו. ונשיא שמת אין מבטלין ישיבתו יתר על שלשים יום :

כו מלך או נשיא שמת יש להן לשרוף מטתו וכל כלי תשמישו. ואין בזה דרך האמורי. ולא משום השחתה. שנאמר [\(ירמיה לד-ה\)](#) "בשלוש תמות וכמשרפות אבותיך הראשונים" [\(ירמיה לד-ה\)](#) "ישרפו לך" : סליקו להו הלכות אבל בס"ד

הלכות מלכים ומלחמותיהם

יש בכללן שלש ועשרים מצות. עשר מצות עשה. ושלוש עשרה מצות לא תעשה : וזה הוא פרטן : א) למנות מלך בישראל. ב) שלא ימנה מקהל גרים. ג) שלא ירבה לו נשים. ד) שלא ירבה לו סוסים. ח) שלא ירבה לו כסף וזהב. ו) להחרים שבעה עממים. ז) שלא לחיות מהן כל נשמה. ח) למחות זרעו של עמלק. ט) לזכור מה שעשה עמלק. י) שלא לשכוח מעשיו הרעים ואריבתו בדרך. יא) שלא לשכון בארץ מצרים. יב) לשלוח שלום ליושבי העיר כשצרים עליה. ולדון בה כאשר מפורש בתורה ואם תשלים ואם לא תשלים. יג) שלא לדרוש שלום מעמון ומואב בלבד כשצרים עליהם. יד) שלא להשחית אילני מאכל במצור. טו) להתקין יד שיצאו בו בעלי המחנה להפנות בו. טז) להתקין יתד לחפור בו. יז) למשוח כהן לדבר באזני אנשי הצבא בשעת המלחמה. יח) להיות מארס. ובונה בנין. ונוטע כרם. שמחים בקנינם שנה תמימה. ומחזירין אותן מן המלחמה. יט) שלא יעבור עליהם לכל דבר. ולא יצאו אפילו לצרכי העיר ולצרכי הגדוד. ודומה להם. כ) שלא לערוץ ולחזור לאחור בשעת המלחמה. כא) דין יפת

תואר. כב) שלא תמכר יפת תואר. כג) שלא יכבשנה לעבדות אחר שנבעלה: וביאור מצות אלו בפרקים אלו:

הלכות מלכים - פרק ראשון

א שלש מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ. למנות להם מלך שנאמר [\(דברים יז-טו\)](#) "שום תשים עליך מלך". ולהכרית זרעו של עמלק שנאמר [\(דברים כה-יט\)](#) "תמחה את זכר עמלק". ולבנות בית הבחירה שנאמר [\(דברים יב-ה\)](#) "לשכנו תדרשו ובאת שמה":

ב מינוי מלך קודם למלחמת עמלק. שנאמר [\(שמואל א טו-א\)](#) "אותי שלח ה' למשחך למלך" [\(שמואל א טו-ג\)](#) "עתה לך והכיתה את עמלק". והכרתת זרע עמלק קודמת לבנין הבית. שנאמר [\(שמואל ב ז-א\)](#) "ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב מכל אויביו" [\(שמואל ב ז-ב\)](#) "ויאמר המלך אל נתן הנביא אנכי יושב בבית ארזים" וגו'. מאחר שהקמת מלך מצוה למה לא רצה הקב"ה כששאלו מלך משמואל. לפי ששאלו בתרעומת. ולא שאלו לקיים המצוה אלא מפני שקצו בשמואל הנביא. שנאמר [\(שמואל א ח-ז\)](#) "כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו" וגו':

ג אין מעמידין מלך בתחילה אלא על פי בית דין של שבעים זקנים ועל פי נביא. כיהושע שמינהו משה רבינו ובית דינו. וכשאלו ודוד שמינם שמואל הרמתי ובית דינו:

ד אין מעמידין מלך מקהל גרים אפילו אחר כמה דורות עד שתהיה אמו מישראל. שנאמר [\(דברים יז-טו\)](#) "לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא". ולא למלכות בלבד אלא לכל שררות שבישראל. לא שר צבא לא שר חמשים או שר עשרה. אפילו ממונה על אמת המים שמחלק ממנה לשדות. ואין צריך לומר דיין או נשיא שלא יהא אלא מישראל. שנאמר [\(דברים יז-טו\)](#) "מקרב אחיך תשים עליך מלך" כל משימות שאתה משים לא יהו אלא מקרב אחיך:

ה אין מעמידין אשה במלכות שנאמר [\(דברים יז-טו\)](#) "עליך מלך" ולא מלכה. וכן כל משימות שבישראל אין ממנים בהם אלא איש:

ו ואין מעמידין מלך ולא כהן גדול. לא קצב. ולא ספר. ולא בלן. ולא בורסי. לא מפני שהן פסולין אלא הואיל ואומנותן נקלה העם מזולזלין בהן לעולם. ומשיעשה במלאכה מאלו יום אחד נפסל:

ז כשמעמידן המלך מושחין אותו בשמן המשחה. שנאמר [\(שמואל א י-א\)](#) "ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו וישקהו". ומאחר שמושחין המלך הרי זה זוכה לו ולבניו עד עולם. שהמלכות ירושה שנאמר [\(דברים יז-ט\)](#) "למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל". הניח בן קטן משמרין לו המלוכה עד שיגדיל. כמו שעשה יהוידע ליואש. וכל הקודם בנחלה קודם לירושת המלוכה. והבן הגדול קודם לקטן ממנו. ולא המלכות בלבד אלא כל השררות וכל המינויין שבישראל ירושה לבנו ולבן בנו עד עולם. והוא שיהיה הבן ממלא מקום אבותיו בחכמה וביראה. היה ממלא ביראה אע"פ שאינו ממלא בחכמה מעמידין אותו במקום אביו ומלמדין אותו. וכל מי שאין בו יראת שמים אע"פ שחכמתו מרובה אין ממנין אותו למינוי מן המינויין שבישראל. כיון שנמשח דוד זכה בכתר מלכות. והרי המלכות לו ולבניו הזכרים עד עולם. שנאמר [\(שמואל ב ז-זט\)](#) "כסאך יהיה נכון עד עולם". ולא זכה אלא לכשרים שנאמר [\(תהילים קלב-יב\)](#) "אם ישמרו בניך בריתי". אע"פ שלא זכה אלא לכשרים לא תכרת המלוכה מזרע דוד לעולם. הקב"ה הבטיחו בכך שנאמר [\(תהילים פט-לא\)](#) "אם יעזבו בניו תורתו ובמשפטי לא ילכו" [\(תהילים פט-לג\)](#) "ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם" [\(תהילים פט-לד\)](#) "וחסדי לא אפיר מעמו":

ח נביא שהעמיד מלך משאר שבטי ישראל. והיה אותו המלך הולך בדרך התורה והמצוה ונלחם מלחמות ה'. הרי זה מלך וכל מצות המלכות נוהגות בו. אע"פ שעיקר המלכות לדוד ויהיה מבניו מלך. שהרי אחיה השילוני העמיד ירבעם ואמר לו [\(מלכים א יא-לח\)](#) "והיה אם שמוע תשמע את כל אשר אצוך ובניתי לך בית נאמן כאשר בניתי לדוד" וגוי. ואמר לו אחיה [\(מלכים א יא-לו\)](#) "ולבנו אתן שבט אחד למען היות ניר לדוד עבדי כל הימים לפני בירושלים":

ט מלכי בית דוד הם העומדים לעולם שנאמר [\(שמואל ב ז-טז\)](#) "כסאך יהיה נכון עד עולם". אבל אם יעמוד מלך משאר ישראל תפסק המלכות מביתו. שהרי נאמר לירבעם [\(מלכים א יא-לט\)](#) "אך לא כל הימים":

י אין מושחין מלכי ישראל בשמן המשחה אלא בשמן אפרסמון. ואין ממנין אותן בירושלים לעולם אלא מלך ישראל מזרע דוד. ואין מושחין אלא זרע דוד:

יא כשמושחין מלכי בית דוד אין מושחין אותן אלא על המעין:

יב ואין מושחין מלך בן מלך. אלא אם כן היתה שם מחלוקת או מלחמה מושחין אותו כדי לסלק המחלוקת. לפיכך משחו שלמה מפני אדוניה. ויואש מפני עתליה. ומשחו יהואחז מפני יהויקים אחיו:

א כבוד גדול נוהגין במלך. ומשימין לו אימה ויראה בלב כל אדם. שנאמר [\(דברים יז-טו\)](#) "שום תשים" שתהא אימתו עליך. אין רוכבין על סוסו. ואין יושבין על כסאו. ואין משתמשין בשרביטו. ולא בכתרו. ולא באחד מכל כלי תשמישיו. וכשהוא מת כולן נשרפין לפניו. וכן לא ישתמש בעבדיו ושפחותיו ושמשיו אלא מלך אחר. לפיכך אבישג היתה מותרת לשלמה ואסורה לאדוניה:

ב אבל אשתו של מלך אינה נבעלת לאחר לעולם. אפילו המלך אינו נושא אלמנתו או גרושתו של מלך אחר:

ג ואסור לראותו כשהוא ערום ולא כשהוא מסתפר. ולא כשהוא בבית המרחץ. ולא כשהוא מסתפג. ואינו חולץ. שנאמר [\(דברים כה-ט\)](#) "וירקה בפניו" וזה בזיון. ואפילו רצה אין שומעין לו. שהמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול. והואיל ואינו חולץ אינו מיבם. וכן [אם מת הוא] כיון שאי אפשר ליבם את אשתו כך אין חולצין לה. אלא תשב לעולם בזיקתה:

ד מת לו מת אינו יוצא מפתח פלטרין שלו. וכשמברין אותו כל העם מסובין על הארץ והוא מיסב על הדרגש. ואם נכנס לעזרה והיה מזרע דוד ישב. שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד. שנאמר [\(שמואל ב ז-ח\)](#) "ויבא המלך דוד וישב לפני ה'":

ה המלך מסתפר בכל יום. ומתקן עצמו ומתנאה במלבושין נאים ומפוארים. שנאמר [\(ישעיה לג-ז\)](#) "מלך ביפיו תחזינה עיניך". ויושב על כסא מלכותו בפלטרין שלו. ומשים כתר בראשו. וכל העם באין אליו בעת שירצה. ועומדין לפניו ומשתחווים ארצה. אפילו נביא עומד לפני המלך משתחוה ארצה. שנאמר [\(מלכים א א-כג\)](#) "הנה נתן הנביא ויבא לפני המלך וישתחו למלך". אבל כהן גדול אינו בא לפני המלך אלא אם רצה. ואינו עומד לפניו אלא המלך עומד לפני כהן גדול. שנאמר [\(במדבר כז-כא\)](#) "ולפני אלעזר הכהן יעמוד". אעפ"כ מצוה על כהן גדול לכבד את המלך ולהושיבו ולעמוד מפניו כשיבא לו. ולא יעמוד המלך לפניו אלא כשישאל לו במשפט האורים. וכן מצוה על המלך לכבד לומדי התורה. וכשיכנסו לפניו סנהדרין וחכמי ישראל יעמוד לפניהם ויושיבם בצדו. וכן היה יהושפט מלך יהודה עושה אפילו לתלמיד חכם היה עומד מכסאו ומנשקו וקורא לו רבי ומורי. במה דברים אמורים בזמן שיהיה המלך בביתו לבדו הוא ועבדיו יעשה זה בצינעה. אבל בפרהסיא לפני העם לא יעשה. ולא יעמוד מפני אדם. ולא ידבר רכות. ולא יקרא לאדם אלא בשמו כדי שתהא יראתו בלב הכל:

ו כדרך שחלק לו הכתוב הכבוד הגדול. וחייב הכל בכבודו. כך צוהו להיות לבו בקרבו שפל וחלל שנאמר [\(תהילים קט-כב\)](#) "ולבי חלל בקרבי". ולא ינהג גסות לב בישראל יתר מדאי. שנאמר [\(דברים יז-כ\)](#) "לבלתי רום לבבו מאחיו". ויהיה חונן ומרחם לקטנים וגדולים. ויצא ויבא בחפציהם ובטובתם. ויחוס על כבוד קטן שבקטנים. וכשמדבר אל כל הקהל בלשון רבים ידבר רכות. שנאמר [\(דברי הימים א כח-ב\)](#) "שמעוני אחי ועמי". ואומר [\(מלכים א יב-ז\)](#) "אם היום תהיה עבד לעם הזה" וגוי. לעולם יתנהג בענוה יתירה. אין לנו גדול ממשה רבינו והוא אומר [\(שמות טז-ח\)](#) "ונחנו מה לא עלינו תלונותיכם". ויסבול טרחם ומשאם ותלונותם וקצפם כאשר ישא האומן את היונק. רועה קראו הכתוב. לרעות ביעקב עמו. ודרכו של רועה מפורש בקבלה כרועה עדרו ירעה בזרועו יקבץ טלאים ובחיקו ישא וגוי:

הלכות מלכים - פרק שלישי

א בעת שישב המלך על כסא מלכותו. כותב לו ספר תורה לעצמו יתר על הספר שהניחו לו אבותיו. ומגיהו מספר העזרה על פי בית דין של שבעים ואחד, אם לא הניחו לו אבותיו או שנאבד כותב שני ספרי תורה. אחד מניחו בבית גנזיו שהוא מצווה בו ככל אחד מישראל. והשני לא יזוז מלפניו. אלא בעת שיכנס לבית הכסא. או לבית המרחץ. או למקום שאין ראוי לקריאה. יוצא למלחמה והוא עמו. נכנס והוא עמו. יושב בדין והוא עמו. מיסב והוא כנגדו שנאמר [\(דברים יז-ט\)](#) "והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו":

ב לא ירבה לו נשים. מפי השמועה למדו שהוא לוקח עד שמונה עשרה נשים בין הנשים ופלגשים הכל שמונה עשרה. ואם הוסיף אחת ובעלה לוקה. ויש לו לגרש ולישא אחרת תחת זו שגירש:

ג ולא ירבה לו סוסים אלא כדי מרכבתו. אפילו סוס אחד פנוי להיות רץ לפניו כדרך שעושין שאר המלכים אסור. ואם הוסיף לוקה:

ד ולא ירבה לו כסף וזהב להניח בגנזיו ולהתגאות בו או להתנאות בו. אלא כדי שיתן לחיילותיו ולעבדיו ולשמשיו. וכל כסף וזהב שירבה לאוצר בית ה' ולהיות שם מוכן לצרכי הצבור ולמלחמותם הרי זה מצוה להרבותו. ואין אסור אלא להרבות לעצמו בבית גנזיו שנאמר [\(דברים יז-יז\)](#) "ולא ירבה לו". ואם הרבה לוקה:

ה המלך אסור לשתות דרך שכרות. שנאמר [\(משלי לא-ד\)](#) "אל למלכים שתו יין". אלא יהיה עוסק בתורה ובצרכי ישראל ביום ובלילה. שנאמר [\(דברים יז-ט\)](#) "והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו":

ו וכן לא יהיה שטוף בנשים. אפילו לא היתה לו אלא אחת לא יהיה מצוי אצלה תמיד כשאר הטפשים. שנאמר [\(משלי לא-ג\)](#) "אל תתן לנשים חילך". על הסרת לבו הקפידה תורה שנאמר [\(דברים יז-ז\)](#) "ולא יסור לבבו". שלבו הוא לב כל קהל ישראל לפיכך דבקו הכתוב בתורה יתר משאר העם שנאמר [\(דברים יז-ט\)](#) "כל ימי חייו":

ז כבר ביארנו שמלכי בית דוד דנין אותן ומעידין עליהן אבל מלכי ישראל גזרו חכמים שלא ידון ולא דנין אותן. ולא מעיד ולא מעידין עליו. מפני שלבן גס בהן ויבא מן הדבר תקלה והפסד על הדת:

ח כל המורד במלך ישראל יש למלך רשות להרגו. אפילו גזר על אחד משאר העם שילך למקום פלוני ולא הלך או שלא יצא מביתו ויצא חייב מיתה. ואם רצה להרגו יהרג. שנאמר [\(יהושע א-יח\)](#) "כל איש אשר ימרה את פיך". וכן כל המבזה את המלך או המחרפו יש למלך רשות להרגו. כשמעי בן גרא. ואין למלך רשות להרוג אלא בסייף בלבד. ויש לו לאסור ולהכות בשוטין לכבודו. אבל לא יפקיר ממון ואם הפקיר הרי זה גזל:

ט המבטל גזרת המלך בשביל שנתעסק במצות. אפילו במצוה קלה הרי זה פטור. דברי הרב העבד דברי הרב קודמין ואין צריך לומר אם גזר המלך לבטל מצוה שאין שומעין לו:

י כל ההורג נפשות שלא בראיה ברורה. או בלא התראה. אפילו בעד אחד. או שונא שהרג בשגגה. יש למלך רשות להרגו ולתקן העולם כפי מה שהשעה צריכה. והורג רבים ביום אחד ותולה ומניחן תלויים ימים רבים להטיל אימה ולשבר יד רשעי העולם:

הלכות מלכים - פרק רביעי

א רשות יש למלך ליתן מס על העם לצרכיו או לצורך המלחמות. וקוצב לו מכס ואסור להבריח מן המכס. שיש לו לגזור שכל מי שיגנוב המכס ילקח ממונו או יהרג שנאמר [\(שמואל א ח-ז\)](#) "ואתם תהיו לו לעבדים". ולהלן הוא אומר [\(דברים כ-א\)](#) "יהיו לך למס ועבדוך". מכאן שנותן מס וקוצב מכס ודיניו בכל אלו הדברים וכיוצא בהן דין. שכל האמור בפרשת מלך מלך זוכה בו:

ב ושולח בכל גבול ישראל ולוקח מן העם הגבורים ואנשי חיל ועושה מהן חיל למרכבתו ובפרשיו ומעמיד מהן עומדים לפניו. ומעמיד מהן אנשים לרוץ לפניו. שנאמר [\(שמואל א ח-יא\)](#) "ושם לו במרכבתו ובפרשיו ורצו לפני מרכבתו". ולוקח מן היפים שבהם להיות שמשים ועומדים לפניו שנאמר [\(שמואל א ח-טז\)](#) "ואת בחוריכם הטובים" [\(שמואל א ח-טז\)](#) "יקח ועשה למלאכתו":

ג וכן לוקח מן בעלי האומניות כל מה שהוא צריך ועושין לו מלאכתו ונותן שכרן. ולוקח כל הבהמות והעבדים והשפחות למלאכתו ונותן שכרן או דמיהן. שנאמר [\(שמואל א ח-יב\)](#) "ולחרוש חרישו ולקצור קצירו ולעשות כלי מלחמתו וכלי רכבו". [\(שמואל א ח-טז\)](#) "ואת עבדיכם ואת שפחותיכם ואת בחוריכם הטובים ואת חמוריכם יקח ועשה למלאכתו":

ד וכן לוקח מכל גבול ישראל נשים ופלגשים. נשים בכתובה וקדושין. ופלגשים בלא כתובה ובלא קידושין, אלא ביחוד בלבד קונה אותה ומותרת לו. אבל ההדיוט אסור בפילגש אלא באמה העבריה בלבד אחר ייעוד. ויש לו [רשות] לעשות הפילגשים שלוקח לארמונו טבחות ואופות ורקחות. שנאמר [\(שמואל א ח-יג\)](#) "ואת בנותיכם יקח לרקחות ולטבחות ולאופות":

ה וכן כופה את הראויין להיות שרים וממנה אותם שרי אלפים ושרי חמשים. שנאמר [\(שמואל א ח-יב\)](#) "ולשום לו שרי אלפים ושרי חמשים":

ו ולוקח השדות והזיתים והכרמים לעבדיו כשילכו למלחמה ויפשטו על מקומות אלו אם אין להם מה יאכלו אלא משם. ונותן דמיהן. שנאמר [\(שמואל א ח-יד\)](#) "ואת שדותיכם ואת כרמיכם וזיתיכם הטובים יקח ונתן לעבדיו":

ז ויש לו מעשר מן הזרעים ומן האילנות ומן הבהמה. שנאמר [\(שמואל א ח-ט\)](#) [\(טו\)](#) "וזרעיכם וכרמיכם יעשור" וגו'. [\(שמואל א ח-יז\)](#) "צאנכם יעשור":

ח המלך המשיח נוטל מכל הארצות שכובשין ישראל חלק אחד משלשה עשר. ודבר זה חק לו ולבניו עד עולם:

ט כל הרוגי המלך ממונן למלך. וכל הממלכות שכובש הרי אוצרות המלכים למלך. ושאר הבזה שבוזזין בוזזין ונותנין לפניו והוא נוטל מחצה בראש. ומחצית הבזה חולקין אותה כל אנשי הצבא ביחד עם העם היושבין על הכלים במחנה לשמרם חולקין בשוה. שנאמר [\(שמואל א ל-כד\)](#) "כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו":

י כל הארץ שכובש הרי היא שלו ונותן לעבדיו ולאנשי המלחמה כפי מה שירצה. ומניח לעצמו כפי מה שירצה. ובכל אלו הדברים דינו דין. ובכל

יהיו מעשיו לשם שמים. ותהיה מגמתו ומחשבתו להרים דת האמת. ולמלאות העולם צדק. ולשבור זרוע הרשעים ולהלחם מלחמות ה'. שאין ממליכין מלך תחלה אלא לעשות משפט ומלחמות. שנאמר [\(שמואל א ח-כ\)](#) "ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו":

הלכות מלכים - פרק חמישי

א אין המלך נלחם תחלה אלא מלחמת מצוה. ואי זו היא מלחמת מצוה זו מלחמת שבעה עממים. ומלחמת עמלק. ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם. ואחר כך נלחם במלחמת הרשות והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו:

ב מלחמת מצוה אינו צריך ליטול בה רשות בית דין. אלא יוצא מעצמו בכל עת. וכופה העם לצאת. אבל מלחמת הרשות אינו מוציא העם בה אלא על פי בית דין של שבעים ואחד:

ג ופורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו. ודרך המלך אין לה שיעור. אלא כפי מה שהוא צריך. אינו מעקם הדרכים מפני כרמו של זה או מפני שדהו של זה. אלא הולך בשוה ועושה מלחמתו:

ד מצות עשה להחרים שבעה עממין שנאמר [\(דברים כ-ז\)](#) "החרם תחרימם". וכל שבא לידו אחד מהן ולא הרגו עובר בלא תעשה שנאמר [\(דברים כ-טז\)](#) "לא תחיה כל נשמה". וכבר אבד זכרם:

ה וכן מצות עשה לאבד זכר עמלק. שנאמר [\(דברים כה-יט\)](#) "תמחה את זכר עמלק". ומצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו. כדי לעורר איבתו. שנאמר [\(דברים כה-יז\)](#) "זכור את אשר עשה לך עמלק". מפי השמועה למדו זכור בפה לא תשכח בלב. שאסור לשכוח איבתו ושנאתו:

ו כל הארצות שכובשין ישראל במלך על פי בית דין. הרי זה כבוש רבים והרי היא כארץ ישראל שכבש יהושע לכל דבר. והוא שכבשו אחר כבוש כל ארץ ישראל האמורה בתורה:

ז ומותר לשכון בכל העולם חוץ מארץ מצרים. מן היס הגדול ועד המערב ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה כנגד ארץ כוש וכנגד המדבר. הכל אסור להתישב בה. בשלשה מקומות הזהירה תורה שלא לשוב למצרים. שנאמר [\(דברים יז-טז\)](#) "לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד". [\(דברים כח-סח\)](#) "לא תוסיף עוד לראותה". [\(שמות יד-ג\)](#) "לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם". ואלכסנדריאה בכלל האיסור:

ח מותר לחזור לארץ מצרים לסחורה ולפרקמטיא. ולכבוש ארצות אחרות. ואין אסור אלא להשתקע שם. ואין לוקין על לאו זה. שבעת הכניסה מותר הוא. ואם יחשב לישוב ולהשתקע שם אין בו מעשה. ויראה לי שאם כבש ארץ מצרים מלך ישראל על פי בית דין. שהיא מותרת. ולא הזהירה אלא לשוב לה יחידים. או לשכון בה והיא ביד עכו"ם מפני שמעשיה מקולקלין יותר מכל הארצות. שנאמר [\(ויקרא יח-ג\)](#) "כמעשה ארץ מצרים":

ט אסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ לעולם. אלא ללמוד תורה או לישא אשה או להציל מן העכו"ם ויחזור לארץ. וכן יוצא הוא לסחורה. אבל לשכון בחוצה לארץ אסור אלא אם כן חזק שם הרעב עד שנעשה שוה דינר חטין בשני דינרין. במה דברים אמורים כשהיו המעות מצויות והפירות ביוקר. אבל אם הפירות בזול ולא ימצא מעות ולא במה ישתכר ואבדה פרוטה מן הכיס. יצא לכל מקום שימצא בו ריוח. ואף על פי שמותר לצאת אינה מדת חסידות שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו ומפני צרה גדולה יצאו ונתחייבו כלייה למקום:

י גדולי החכמים היו מנשקין על תחומי ארץ ישראל ומנשקין אבניה ומתגלגלין על עפרה. וכן הוא אומר [\(תהילים קב-טו\)](#) "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו":

יא אמרו חכמים כל השוכן בארץ ישראל עונותיו מחולין. שנאמר [\(ישעיה לג-כד\)](#) "ובל יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשוא עון". אפילו הלך בה ארבע אמות זוכה לחיי העולם הבא. וכן הקבור בה נתכפר לו. וכאילו המקום שהוא בו מזבח כפרה. שנאמר [\(דברים לב-מג\)](#) "וכפר אדמתו עמו". ובפורענות הוא אומר [\(עמוס ז-ז\)](#) "על אדמה טמאה תמות". ואינו דומה קולטתו מחיים לקולטתו אחר מותו. ואעפ"כ גדולי החכמים היו מוליכים מתייהם לשם. צא ולמד מיעקב אבינו ויוסף הצדיק:

יב לעולם ידור אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה עכו"ם ואל ידור בחוצה לארץ ואפילו בעיר שרובה ישראל. שכל היוצא לחוצה לארץ כאילו עובד ע"ז. שנאמר [\(שמואל א-כו-יט\)](#) "כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים". ובפורעניות הוא אומר [\(יחזקאל יג-ט\)](#) "ואל אדמת ישראל לא יבאו". כשם שאסור לצאת מהארץ לחוצה לארץ כך אסור לצאת מבבל לשאר הארצות. שנאמר [\(ירמיה כז-כב\)](#) "בבלה יובאו ושמה יהיו":

א אין עושין מלחמה עם אדם בעולם עד שקוראין לו שלום אחד מלחמת הרשות ואחד מלחמת מצוה. שנאמר [\(דברים כ-ט\)](#) "כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום". אם השלימו וקבלו שבע מצות שנצטוו בני נח עליהן אין הורגין מהן נשמה והרי הן למס. שנאמר [\(דברים כ-יא\)](#) "יהיו לך למס ועבדוך". קבלו עליהן המס ולא קבלו העבדות או שקבלו העבדות ולא קבלו המס. אין שומעין להם עד שיקבלו שניהם. והעבדות שיקבלו הוא שיהיו נבזים ושפלים למטה ולא ירימו ראש בישראל אלא יהיו כבושים תחת ידם. ולא יתמנו על ישראל לשום דבר שבעולם. והמס שיקבלו שיהיו מוכנים לעבודת המלך בגופם וממונם. כגון בנין החומות. וחוזק המצודות. ובנין ארמון המלך וכיוצא בו. שנאמר [\(מלכים א ט-טו\)](#) "וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית ה' ואת ביתו ואת המלוא ואת חומת ירושלים" [\(מלכים א ט-טז\)](#) "ואת כל ערי המסכנות אשר היו לשלמה". [\(מלכים א ט-כ\)](#) "כל העם הנותר מן האמורי" [\(מלכים א ט-כא\)](#) "ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה" [\(מלכים א ט-כב\)](#) "ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הם אנשי המלחמה ועבדיו ושריו ושלישיו ושרי רכבו ופרשיו":

ב ויש למלך להתנות עמהם שיקח חצי ממונם או הקרקעות. ויניח כל המטלטלין או המטלטלים ויניח הקרקעות כפי מה שיתנה:

ג ואסור לשקר בבריתם ולכזב להם אחר שהשלימו וקבלו שבע מצות:

ד ואם לא השלימו או שהשלימו ולא קבלו שבע מצות. עושין עמהם מלחמה והורגין כל הזכרים הגדולים. ובוזזין כל ממונם וטפם. ואין הורגין אשה ולא קטן שנאמר [\(דברים כ-יד\)](#) "והנשים והטף" זה טף של זכרים. במה דברים אמורים במלחמת הרשות שהוא עם שאר האומות. אבל שבעה עממין ועמלק שלא השלימו אין מניחין מהם נשמה שנאמר [\(דברים כ-טז\)](#) "כן תעשה לכל" וגו' [\(דברים כ-טז\)](#) "רק מערי העמים" [\(דברים כ-טז\)](#) "לא תחיה כל נשמה". וכן הוא אומר בעמלק [\(דברים כה-יט\)](#) "תמחה את זכר עמלק". ומנין שאינו מדבר אלא באלו שלא השלימו שנאמר [\(יהושע יא-ט\)](#) "לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון את הכל לקחו במלחמה" [\(יהושע יא-כ\)](#) "כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם". מכלל ששלחו להם לשלום ולא קבלו:

ה שלשה כתבים שלח יהושע עד שלא נכנס לארץ. הראשון שלח להם מי שרוצה לברוח יברח. וחזר ושלח מי שרוצה להשלים ישלים. וחזר ושלח מי שרוצה לעשות מלחמה יעשה. אם כן מפני מה הערימו יושבי גבעון. לפי ששלח להם בכלל ולא קבלו. ולא ידעו משפט ישראל ודימו ששוב אין פותחין להם לשלום. ולמה קשה הדבר לנשיאים וראו שראוי להכותם לפי חרב לולי השבועה. מפני שכרתו להם ברית. והרי הוא אומר [\(דברים ז-\)](#)

ב "לא תכרות להם ברית". אלא היה דינם שיהיו למס עבדים. והואיל ובטעות נשבעו להן בדין היה שיהרגו על שהטעום לולי חלול השם :

ו עמון ומואב אין שולחין להם לשלום שנאמר (דברים כג-ז) "לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימך". אמרו חכמים לפי שנאמר (דברים כז) "וקראת אליה לשלום" יכול עמון ומואב כן. תלמוד לומר (דברים כג-ז) "לא תדרוש שלומם וטובתם". לפי שנאמר (דברים כג-ז) "עמך ישב בקרבך" (דברים כג-ז) "בטוב לו לא תוננו" יכול עמון ומואב כן. תלמיד לומר (דברים כג-ז) "וטובתם". ואף על פי שאין שואלים בשלומם אם השלימו מעצמם תחלה מקבלין אותן :

ז כשצריך על עיר לתפשה. אין מקיפין אותה מארבע רוחותיה אלא משלש רוחותיה. ומניחין מקום לבורח ולכל מי שירצה להמלט על נפשו. שנאמר (במדבר לא-ז) "ויצבאו על מדין כאשר צוה ה' את משה" מפי השמועה למדו שבכך צוהו :

ח אין קוצצין אילני מאכל שחוץ למדינה ואין מונעין מהם אמת המים כדי שייבשו. שנאמר (דברים כ-ט) "לא תשחית את עצה". וכל הקוצץ לוקה. ולא במצור בלבד אלא בכל מקום כל הקוצץ אילן מאכל דרך השחתה לוקה. אבל קוצצין אותו אם היה מזיק אילנות אחרים. או מפני שמזיק בשדה אחרים. או מפני שדמיו יקרים. לא אסרה תורה אלא דרך השחתה :

ט כל אילן סרק מותר לקוץ אותו ואפילו אינו צריך לו. וכן אילן מאכל שהזקין ואינו עושה אלא דבר מועט שאינו ראוי לטרוח בו. מותר לקוץ אותו. וכמה יהא הזית עושה ולא יקוצנו. רובע הקב זיתים. ודקל שהוא עושה קב תמרים לא יקוצנו :

י ולא האילנות בלבד. אלא כל המשבר כלים. וקורע בגדים. והורס בנין. וסותם מעין. ומאבד מאכלות דרך השחתה. עובר בלא תשחית. ואינו לוקה אלא מכת מרדות מדבריהם :

יא צריך על עיירות של עכו"ם שלשה ימים קודם השבת ועושין עמהם מלחמה בכל יום ויום ואפילו בשבת. שנאמר (דברים כ-ב) "עד רדתה" ואפילו בשבת בין מלחמת מצוה בין מלחמת רשות :

יב כשחונין חונין בכל מקום. ומי שנהרג במלחמה במקום שיפול שם יקבר. קונה מקומו כמת מצוה :

יג ארבעה דברים פטרו במחנה. אוכלים הדמאי. ופטורים מרחיצת ידים בתחלה. ומביאין עצים מכל מקום. ואפילו מצאן תלושים ויבשים אין מקפידין על כך במחנה. וכן פטורין מלערב עירובי חצירות במחנה אלא

מטלטלין מאהל לאהל ומסוכה לסוכה והוא שיקיפו כל המחנה מחיצה גבוהה עשרה טפחים כדי שתהיה רשות יחיד כמו שנתבאר בהלכות שבת. ואין מחיצה פחותה מעשרה. וכשם שפטורין מכל אלו בהליכתן כך פטורין בחזרתן:

יד ואסור להפנות בתוך המחנה או על פני השדה בכל מקום. אלא מצות עשה לתקן שם דרך מיוחדת להפנות בה. שנאמר [\(דברים כג-יג\)](#) "ויד תהיה לך מחוץ למחנה":

טו וכן מצות עשה להיות יתד לכל אחד ואחד תלויה עם כלי מלחמתו. ויצא באותה הדרך ויחפור בה ויפנה ויכסה. שנאמר [\(דברים כג-יד\)](#) "ויתד תהיה לך על אזניך" וגו'. ובין שיש עמהן ארון ובין שאין עמהן ארון כך הם עושים תמיד. שנאמר [\(דברים כג-טו\)](#) "והיה מחניך קדוש":

הלכות מלכים - פרק שביעי

א אחד מלחמת מצוה ואחד מלחמת הרשות ממנין כהן לדבר אל העם בשעת המלחמה. ומושחין אותו בשמן המשחה וזהו הנקרא משוח מלחמה:

ב שתי פעמים מדבר משוח מלחמה אל העם. אחת בספר בעת שיוצאין קודם שיערכו המלחמה. אומר לעם [\(דברים כ-ו\)](#) "מי האיש אשר נטע כרם ולא חללו" וגו' כשישמע דבריו יחזור מעורכי המלחמה. ואחת בעורכי המלחמה אומר [\(דברים כ-ג\)](#) "אל תיראו ואל תחפזו":

ג עת שעורכין המערכות והם קרבים להלחם. משוח מלחמה עומד במקום גבוה וכל המערכות לפניו. ואומר להם בלשון הקדש [\(דברים כ-ג\)](#) "שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על אויביכם". [\(דברים כ-ג\)](#) "אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם". [\(דברים כ-ד\)](#) "כי ה' אלהיכם ההולך עמכם להלחם לכם עם אויביכם להושיע אתכם". עד כאן אומר משוח מלחמה וכהן אחר תחתיו משמיע אותו לכל העם בקול רם. ואחר כך מדבר משוח מלחמה [\(דברים כ-ה\)](#) "מי האיש אשר בנה בית חדש" וגו' [\(דברים כ-ו\)](#) "ומי האיש אשר נטע כרם" וגו' [\(דברים כ-ז\)](#) "ומי האיש אשר ארש" וגו'. עד כאן משוח מלחמה מדבר והשוטר משמיע לכל העם בקול רם. ואחר כך מדבר השוטר מעצמו ואומר [\(דברים כ-ח\)](#) "מי האיש הירא ורך הלבב" ושוטר אחר משמיע לכל העם:

ד ואחר שחוזרין כל החוזרין מעורכי המלחמה. מתקנין את המערכות. ופוקדים שרי צבאות בראש העם. ומעמידין מאחור כל מערכה ומערכה

שוטרים חזקים ועזים. וכשילין של ברזל בידיהם. הרוצה לחזור מן המלחמה הרשות בידן לחתוך את שוקו. שתחלת נפילה ניסה. במה דברים אמורים שמחזירין אנשים אלו מעורכי המלחמה במלחמת הרשות. אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין ואפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה :

ה אחד הבונה בית לשיבתו. ואחד הבונה בית הבקר. בית העצים. בית האוצרות. הואיל וראוי לדירה. ואחד הבונה. ואחד הלוקח. ואחד שניתן לו במתנה או היורש הרי זה חוזר. אבל הבונה [בית התבן] ובית שער אכסדרה ומרפסת. או בית שאין בו ארבע אמות על ארבע אמות. או הגוזל בית הרי זה אינו חוזר :

ו אחד הנוטע כרם. ואחד הנוטע חמשה אילני מאכל. ואפילו מחמשת מיני מאכל. אחד הנוטע. ואחד המבריך. ואחד המרכיב. הברכה והרכבה שהיא חייבת בערלה. אחד הלוקח. ואחד היורש. ואחד שניתן לו במתנה. אבל הנוטע ארבעה אילני מאכל. או חמשה אילני סרק. או שגזל כרם. אינו חוזר עליו. וכן כרם של שני שותפין אין חוזרין עליו :

ז אחד המארס את הבתולה. ואחד המארס את האלמנה. וכן אם נפלה לו יבמה אפילו חמשה אחים ומת אחד מהן כולן חוזרין. קדש אשה מעכשיו ולאחר שנים עשר חדש ושלם הזמן במלחמה חוזר ובא לו :

ח המחזיר את גרושתו. והמארס אשה האסורה עליו. כגון אלמנה לכהן גדול. גרושה וחלוצה לכהן הדיוט. ממזרת ונתינה לישראל. בת ישראל לממזר ולנתין. אינו חוזר :

ט כל אלו שחוזרין מעורכי המלחמה. כששומעין את דברי הכהן חוזרין. ומספקין מים ומזון לאחיהם שבצבא. ומתקנין את הדרכים :

י ואלו שאין יוצאין לעורכי המלחמה. כל עיקר. ואין מטריחין אותם לשום דבר בעולם. הבונה בית וחנכו. והנושא ארוסתו או שייבם. ומי שחלל כרמו. אין יוצאין עד תום שנה. שנאמר [\(דברים כד-ה\)](#) "נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו אשר לקח". מפי הקבלה למדו שיהיה נקי שנה בין לבית שקנה. בין לאשה שנשא. בין לכרם שהתחיל לאכול פרו : :

יא כל השנה אין מספק מים ומזון. ולא מתקן דרך. ולא שומר. בחומה. ולא נותן לפסי העיר. ולא יעבור עליו שום דבר בעולם. שנאמר [\(דברים כד-ה\)](#) "לא יצא בצבא ולא יעבור עליו לכל דבר" לעבור בשני לאוין. לא לצרכי העיר ולא לצרכי הגדוד :

יב בנה בית והשכירו לאחרים והקדים לו שכרו. הרי זה כמי שחנכו. נתן לו שכרו לאחר שנים עשר חדש. הרי הוא כמי שלא חנכו עד עתה:

יג בנה בית ונתן בו חפציו ונעל עליהם. אם היה צריך לבטל על שמירתן הרי זה כמי שחנכו והתחיל לישב בו. ואם אינן צריכין לישב ולשומרן הרי זה כמי שלא חנכו:

יד וכל הבונה בית או נוטע כרם בחוצה לארץ. אינו חוזר עליהן:

טו (דברים כ-ח) "מי האיש הירא ורך הלבב" כמשמעו. שאין בלבו כח לעמוד בקשרי המלחמה. ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב. לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונם מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה. וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה ומבהיל עצמו עובר בלא תעשה. שנאמר (דברים כ-ג) "אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם". ולא עוד אלא שכל דמי ישראל תלויין בצוארו. ואם לא נצח ולא עשה מלחמה בכל לבו ובכל נפשו. הרי זה כמי ששפך דמי הכל. שנאמר (דברים כ-ח) "ולא ימס את לבב אחיו כלבבו". והרי מפורש בקבלה (ירמיה מח-ג) "ארור עושה מלאכת ה' רמיה" וארור מונע חרבו מדם. וכל הנלחם בכל לבו בלא פחד ותהיה כוונתו לקדש את השם בלבד. מובטח לו שלא ימצא נזק ולא תגיעהו רעה. ויבנה לו בית נכון בישראל ויזכה לו ולבניו עד עולם ויזכה לחיי העולם הבא. שנאמר (שמואל א כה-כח) "כי עשה יעשה ה' לאדוני בית נאמן כי מלחמות ה' אדוני נלחם ורעה לא תמצא בדך" וגו' (שמואל א כה-כט) "והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך":

הלכות מלכים - פרק שמיני

א חלוצי צבא כשיכנסו בגבול העכו"ם ויכבשום וישבו מהן. מותר להן לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וכיוצא בו. אם ירעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלות אלו האסורים. וכן שותה יין נסך. מפי השמועה למדו ובתים מלאים כל טוב ערפי חזירים וכיוצא בהן:

ב וכן בועל אשה בגיותה אם תקפו יצרו. אבל לא יבעלנה וילך לו. אלא מכניסה לתוך ביתו. שנאמר (דברים כא-יא) "וראית בשביה אשת יפת תואר". ואסור לבעול אותה ביאה שניה עד שישאנה:

ג אין אשת יפת תואר מותרת אלא בשעת השביה. שנאמר [\(דברים כא-יא\)](#) **"וראית בשביה"**. בין בתולה בין בעולה בין אשת איש שאין אישות לעכו"ם. וחשקת אע"פ שאינה יפה. בה ולא בחברתה שלא יבעול שתיים. ולקחת לך לאשה שלא יקח שתיים ויבעול אחת ויניח אחת לאביו או לאחיו. ומנין שלא ילחצנה במלחמה. שנאמר [\(דברים כא-יב\)](#) **"והבאתה אל תוך ביתך"**. יכניסה למקום ואח"כ יבעול:

ד הכהן מותר ביפת תואר בביאה ראשונה. שלא דברה תורה אלא כנגד היצר. אבל אינו יכול לישאנה אחר כך מפני שהיא גיורת:

ה וכיצד דין ישראל ביפת תואר. אחרי שיבעלנה ביאה ראשונה והיא בגיותה אם קבלה עליה להכנס תחת כנפי השכינה מטבילה לשם גרות מיד. ואם לא קבלה תשב בביתו שלשים יום. שנאמר [\(דברים כא-יג\)](#) **"ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים"**. וכן בוכה על דתה ואינו מונעה. ומגדלת את צפרניה. ומגלחת את ראשה כדי שתתגנה בעיניו. ותהיה עמו בבית. נכנס ורואה אותה. יוצא ורואה אותה. כדי שיקוץ בה. ומגלגל עמה כדי שתקבל. אם קבלה ורצה בה. הרי זו מתגיירת וטובלת ככל הגרים:

ו וצריכה להמתין שלשה חדשים. חדש של בכיה ושני חדשים אחריו. ונושאה בכתובה וקידושין. אם לא חפץ בה משלחה לנפשה. ואם מכרה עובר בלא תעשה שנאמר [\(דברים כא-יד\)](#) **"ומכר לא תמכרנה בכסף"**. [ואם מכרה] אינה מכורה ומחזיר הדמים. וכן אם כבשה אחר שנבעלה לשם שפחה משישתמש בה עובר בלא תעשה. שנאמר [\(דברים כא-יד\)](#) **"לא תתעמר בה"** שלא ישתמש בה:

ז לא רצתה להתגייר מגלגלין עמה שנים עשר חדש. לא רצתה מקבלת שבע מצות שנצטוו בני נח ומשלחה לנפשה. והרי היא ככל הגרים התושבים. ואינו נושאה שאסור לישא אשה שלא נתגיירה:

ח נתעברה מביאה ראשונה הרי הולד גר. ואינו בנו לדבר מן הדברים מפני שהוא מן העכו"ם. אלא בית דין מטבילין אותו על דעתם. ותמר מביאה ראשונה של יפת תואר היתה. אבל אבשלום נולד מאחר הנישואין. נמצאת תמר אחות אבשלום מאמו ומותרת להנשא לאמנון. וכן הוא אומר [\(שמואל ב יג-יג\)](#) **"דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך"**:

ט יפת תואר שלא רצתה להניח ע"ז אחר השנים עשר חדש. הורגין אותה. וכן עיר שהשלימה אין כורתין להן ברית עד שיכפרו בע"ז ויאבדו את כל מקומותיה ויקבלו שאר המצות שנצטוו בני נח. שכל עכו"ם שלא קבל מצות שנצטוו בני נח הורגין אותו אם ישנו תחת ידינו:

י משה רבינו לא הנחיל התורה והמצות אלא לישראל. שנאמר [\(דברים לג-\)](#) **"מורשה קהלת יעקב"**. ולכל הרוצה להתגייר משאר האומות. שנאמר

(במדבר טו-טז) "ככם כגר". אבל מי שלא רצה אין כופין אותו לקבל תורה ומצות. וכן צוה משה רבינו מפי הגבורה לכופ את כל באי העולם לקבל מצות שנצטוו בני נח. וכל מי שלא יקבל יהרג. והמקבל אותם הוא הנקרא גר תושב בכל מקום וצריך לקבל עליו בפני שלשה חברים. וכל המקבל עליו למול ועברו עליו שנים עשר חדש ולא מל הרי זה כמן האומות:

יא כל המקבל שבע מצות ונזהר לעשותן הרי זה מחסידי אומות העולם. ויש לו חלק לעולם הבא. והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שצוה בהן הקב"ה בתורה והודיענו על ידי משה רבינו שבני נח מקודם נצטוו בהן. אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב ואינו מחסידי אומות העולם ולא מחכמיהם:

הלכות מלכים - פרק תשיעי

א על ששה דברים נצטוה אדם הראשון. על ע"ז. ועל ברכת השם. ועל שפיכות דמים. ועל גילוי עריות. ועל הגזל. ועל הדינים. אע"פ שכולן הן קבלה בידינו ממשה רבינו. והדעת נוטה להן. מכלל דברי תורה יראה שעל אלו נצטוה. הוסיף לנח אבר מן החי שנאמר (בראשית ט-ד) "אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו". נמצאו שבע מצות. וכן היה הדבר בכל העולם עד אברהם. בא אברהם ונצטוה יתר על אלו במילה. והוא התפלל שחרית. ויצחק הפריש מעשר והוסיף תפלה אחרת לפנות היום. ויעקב הוסיף גיד הנשה והתפלל ערבית. ובמצרים נצטוה עמרם במצות יתירות. עד שבא משה רבינו ונשלמה תורה על ידו:

ב בן נח שעבד ע"ז הרי זה חייב. והוא שיעבוד כדרכה. וכל ע"ז שבית דין של ישראל ממיתין עליה בן נח נהרג עליה. וכל שאין בית דין של ישראל ממיתין עליה אין בן נח נהרג עליה. ואע"פ שאינו נהרג אסור בכל. ואין מניחין אותו להקים מצבה. ולא ליטע אשרה. ולא לעשות צורות וכיוצא בהן לנוי:

ג בן נח שבירך את השם. בין שבירך בשם המיוחד. בין שבירך בכינוי בכל לשון חייב. מה שאין כן בישראל:

ד בן נח שהרג נפש אפילו עובר במעי אמו נהרג עליו. וכן אם הרג טריפה או שכפתו ונתנו לפי ארי או שהניחו ברעב עד שמת. הואיל והמית מכל מקום נהרג. וכן אם הרג רודף שיכול להצילו באחד מאיבריו נהרג עליו. מה שאין כן בישראל:

ה שש עריות אסורות על בני נח. האם. ואשת האב. ואשת איש. ואחותו מאמו. וזכור. ובהמה. שנאמר [\(בראשית ב-כד\)](#) "על כן יעזוב איש את אביו" זו אשת אביו. [\(בראשית ב-כד\)](#) "ואת אמו" כמשמעה. [\(בראשית ב-כד\)](#) "ודבק באשתו" ולא באשת חבירו. [\(בראשית ב-כד\)](#) "באשתו" ולא בזכור. [\(בראשית ב-כד\)](#) "והיו לבשר אחד" להוציא בהמה חיה ועוף שאין הוא והם בשר אחד. ונאמר [\(בראשית כ-יב\)](#) "אחותי בת אבי היא אך לא בת אמי ותהי לי לאשה":

ו בן נח חייב על מפותת אביו ואנוסת אביו הרי היא אמו מכל מקום. וחייב על אשת אביו אפילו לאחר מיתת אביו. וחייב על הזכור בין קטן בין גדול ועל הבהמה בין קטנה בין גדולה. והוא נהרג לבדו. ואין הורגין את הבהמה. שלא נצטוו בהריגת בהמה אלא ישראל:

ז אין בן נח חייב על אשת חבירו עד שיבא עליה כדרכה אחר שנבעלה לבעלה. אבל מאורסה או שנכנסה לחופה ולא נבעלה אין חייבין עליה. שנאמר [\(בראשית כ-ג\)](#) "והיא בעולת בעל". במה דברים אמורים בבן נח שבא על בת נח. אבל עכו"ם הבא על הישראלית בין כדרכה בין שלא כדרכה חייב. ואם היתה נערה מאורסה נסקל עליה כדיני ישראל. בא עליה אחר שנכנסה לחופה ולא נבעלה הרי זה בחנק כדיני ישראל. אבל אם בא על אשת ישראל אחר שנבעלה הרי זה כמי שבא על אשת עכו"ם חבירו ויהרג בסייף:

ח בן נח שייחד שפחה לעבדו ובא עליה הרי זה נהרג עליה משום אשת חבירו. ואינו חייב עליה עד שיפשט הדבר ואמרו לה העם זו דבית עבד פלוני. ומאימתי תחזור להיתרה משיפרישנה מעבדו ויפרע ראשה בשוק. ומאימתי תהיה אשת חבירו כגרושה שלנו משיוציאנה מביתו וישלחנה לעצמה. או משתצא היא מתחת רשותו ותלך לה. שאין להם גירושין בכתב. ואין הדבר תלוי בו לבד. אלא כל זמן שירצה הוא או היא לפרוש זה מזה פורשין:

ט בן נח חייב על הגזל. בין שגזל עכו"ם בין שגזל ישראל. ואחד הגוזל או הגונב ממון או גונב נפש. או הכובש שכר שכיר וכיוצא בו. אפילו פועל שאכל שלא בשעת מלאכה. על הכל הוא חייב. והרי הוא בכלל גזלן. מה שאין כן בישראל. וכן חייב על פחות משה פרוטה. ובן נח שגזל פחות משה פרוטה ובא אחר וגזלה ממנו. שניהן נהרגין עליה:

י וכן חייב על אבר מן החי. ועל בשר מן החי בכל שהוא. שלא ניתנו השיעורין אלא לישראל בלבד. ומותר הוא בדם מן החי:

יא אחד האבר או הבשר הפורש מן הבהמה או מן החיה. אבל העוף יראה לי שאין בן נח נהרג על אבר מן החי ממנו:

יב השוחט את הבהמה אפילו שחט בה שני הסימנין. כל זמן שהיא מפרכסת אבר ובשר הפורשין ממנה אסורין לבני נח משום אבר מן החי:

יג כל שאסור על ישראל משום אבר מן החי אסור על בני נח. ויש שבני נח חייבין ולא ישראל. שבני נח אחד בהמה וחיה בין טמאה בין טהורה חייבין עליה משום אבר מן החי. ומשום בשר מן החי. ואבר ובשר הפורשין מן המפרכסת אע"פ ששחט בה ישראל שני סימנין. הרי זה אסור לבני נח משום אבר מן החי:

יד וכיצד מצווין הן על הדינין. חייבין להושיב דינין ושופטים בכל פלך ופלך לדון בשש מצות אלו. ולהזהיר את העם. ובן נח שעבר על אחת משבע מצות אלו יהרג בסייף. ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה. שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו. ובן נח נהרג בעד אחד ובדיין אחד בלא התראה ועל פי קרובין אבל לא בעדות אשה ולא תדון אשה להם:

הלכות מלכים - פרק עשירי

א בן נח ששגג באחת ממצותיו פטור מכלום. חוץ מרוצח בשגגה שאם הרגו גואל הדם אינו נהרג עליו. ואין לו עיר מקלט. אבל בתי דיניהן אין ממיתין אותו. במה דברים אמורים בשגג באחת ממצות ועבר בלא כוונה. כגון שבעל אשת חבירו ודמה שהיא אשתו או פנויה. אבל אם ידע שהוא אשת חבירו ולא ידע שהיא אסורה עליו. אלא עלה על לבו שדבר זה מותר לו. וכן אם הרג והוא לא ידע שאסור להרוג. הרי זה קרוב למזיד ונהרג. ולא תחשב זו להם שגגה מפני שהיה לו ללמוד ולא למד:

ב בן נח שאנסו אנס לעבור על אחת ממצותיו. מותר לו לעבור. אפילו נאנס לעבוד ע"ז עובד. לפי שאינן מצווין על קדוש השם. ולעולם אין עונשין מהן לא קטן ולא חרש ולא שוטה לפי שאינן בני מצות:

ג בן נח שנתגייר ומל וטבל ואחר כך רצה לחזור מאחרי ה' ולהיות גר תושב בלבד כשהיה מקודם. אין שומעין לו. אלא יהיה כישאל לכל דבר או יהרג. ואם היה קטן כשהטבילוהו בית דין. יכול למחות בשעה שיגדיל ויהיה גר תושב בלבד. וכיון שלא מיחה בשעתו שוב אינו מוחה אלא הרי הוא גר צדק. לפיכך אם בא ישראל על קטנה שהטבילוהו בית דין. כסף כתובתה או קנס אונס או מפתה יהיה הכל תחת יד בית דין עד שתגדיל ולא תמחה בגירות. שמא תטול ותגדיל ותמחה ונמצאת זו אוכלת בגיותה מעות שאין לה זכות בהן אלא בדיני ישראל:

ד בן נח שבירך את השם. או שעבד ע"ז. או שבא על אשת חבירו. או שהרג חבירו. ונתגייר פטור. הרג בן ישראל או שבא על אשת ישראל ונתגייר חייב והורגין אותו על בן ישראל. וחונקין אותו על אשת ישראל שבעל שהרי נשתנה דינו :

ה כבר ביארנו שכל מיתת בני נח בסייף. אלא אם בעל אשת ישראל או נערה מאורסה יסקל. ואם בעלה אחר שנכנסה לחופה קודם שתבעל יחנק :

ו מפי הקבלה שבני נח אסורין בהרבעת בהמה ובהרכבת אילן בלבד. ואין נהרגין עליהן. ועכו"ם שהכה ישראל אפילו חבל בו כל שהוא אע"פ שהוא חייב מיתה אינו נהרג :

ז המילה נצטוה בה אברהם וזרעו בלבד. שנאמר [\(בראשית יז-ט\)](#) "אתה וזרעך אחריך". יצא זרעו של ישמעאל שנאמר [\(בראשית כא-ב\)](#) "כי ביצחק יקרא לך זרע". ויצא עשו שהרי יצחק אמר ליעקב [\(בראשית כח-ד\)](#) "ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך". מכלל שהוא לבדו זרעו של אברהם המחזיק בדתו ובדרכו הישרה. והם המחוייבין במילה :

ח אמרו חכמים שבני קטורה שהם זרעו של אברהם שבא אחר ישמעאל ויצחק חייבין במילה. והואיל ונתערבו היום בני ישמעאל בבני קטורה יתחייבו הכל במילה בשמיני. ואין נהרגין עליה :

ט עכו"ם שעסק בתורה חייב מיתה. לא יעסוק אלא בשבע מצות שלהן בלבד. וכן עכו"ם ששבת אפילו ביום מימות החול. אם עשאהו לעצמו כמו שבת חייב מיתה. ואין צריך לומר אם עשה מועד לעצמו. כללו של דבר אין מניחין אותן לחדש דת ולעשות מצות לעצמן מדעתן. אלא או יהיה גר צדק ויקבל כל המצות. או יעמוד בתורתו ולא יוסיף ולא יגרע. ואם עסק בתורה. או שבת. או חדש דבר. מכין אותו ועונשין אותו. ומודיעין אותו שהוא חייב מיתה על זה אבל אינו נהרג :

י בן נח שרצה לעשות מצוה משאר מצות התורה כדי לקבל שכר. אין מונעין אותו לעשותה כהלכתה. ואם הביא עולה מקבלין ממנו. נתן צדקה מקבלין ממנו. ויראה לי שנותנין אותה לעניי ישראל. הואיל והוא ניזון מישראל ומצוה עליהם להחיותו. אבל העכו"ם שנתן צדקה מקבלין ממנו ונותנין אותה לעניי עכו"ם :

יא חייבין בית דין של ישראל לעשות שופטים לאלו הגרים התושבים. לדון להן על פי המשפטים אלו. כדי שלא ישחת העולם. אם ראו בית דין שיעמידו שופטיהם מהן מעמידין. ואם ראו שיעמידו להן מישראל מעמידין :

יב שני עכו"ם שבאו לפניך לדון בדיני ישראל. ורצו שניהן לדון דין תורה דנין. האחד רוצה והאחד אינו רוצה אין כופין אותו לדון אלא בדיניהן. היה ישראל ועכו"ם אם יש זכות לישראל בדיניהן דנין לו בדיניהם. ואומרים לו כך דיניכם. ואם יש זכות לישראל בדינינו דנין לו דין תורה ואומרים לו כך דינינו. ויראה לי שאין עושין כן לגר תושב אלא לעולם דנין לו בדיניהם. וכן יראה לי שנוהגין עם גרי תושב בדרך ארץ וגמילות חסדים כישראל. שהרי אנו מצווין להחיותן שנאמר [\(דברים יד-כא\)](#) "לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה". וזה שאמרו חכמים אין כופלין להן שלום בעכו"ם לא בגר תושב. אפילו העכו"ם צוו חכמים לבקר חוליהם. ולקבור מתיהם עם מתי ישראל. ולפרנס ענייהם בכלל עניי ישראל. מפני דרכי שלום. הרי נאמר [\(תהילים קמה-ט\)](#) "טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו". ונאמר [\(משלי ג-יז\)](#) "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום":

הלכות מלכים - פרק אחד עשר

[מה שמופיע באותיות קטנות בסוגריים מרובעות אינו מנוסח וילנא שבידינו אלא השלמה מנוסח אחר]

א המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל. וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם. מקריבין קרבנות. ועושין שמטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה. וכל מי שאינו מאמין בו. או מי שאינו מחכה לביאתו. לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר. אלא בתורה ובמשה רבינו. שהרי התורה העידה עליו שנאמר [\(דברים לג-ג\)](#) "ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך" וגו' [\(דברים לד-ד\)](#) "אם יהיה נדחך בקצה השמים" וגו' [\(דברים לה-ה\)](#) "והביאך ה'". ואלו הדברים המפורשים בתורה הם כוללים כל הדברים שנאמרו על ידי כל הנביאים. אף בפרשת בלעם נאמר ושם נבא בשני המשיחים. במשיח הראשון שהוא דוד שהושיע את ישראל מיד צריהם. ובמשיח האחרון שעומד מבניו שמושיע את ישראל [באחרונה]. ושם הוא אומר [\(במדבר כד-יז\)](#) "אראנו ולא עתה" זה דוד. [\(במדבר כד-יז\)](#) "אשורנו ולא קרוב" זה מלך המשיח. [\(במדבר כד-יז\)](#) "דרך כוכב מיעקב" זה דוד. [\(במדבר כד-יז\)](#) "וקם שבט מישראל" זה מלך המשיח. [\(במדבר כד-יז\)](#) "ומחץ פאתי מואב" זה דוד. וכן הוא אומר [\(שמואל ב ח-ב\)](#) "ויך את מואב וימדדס בחבל". [\(במדבר כד-יז\)](#) "וקרקר כל בני שת" זה המלך המשיח שנאמר בו [\(זכריה ט-י\)](#) "ומשלו מים עד יום". [\(במדבר כד-יח\)](#) "והיה אדום ירשה" זה דוד. שנאמר [\(שמואל ב ח-יד\)](#) "ותהי אדום לדוד לעבדים" וגו'. [\(במדבר כד-יח\)](#) "והיה ירשה" וגו' זה המלך המשיח שנאמר [\(עובדיה א-כא\)](#) "ועלו מושיעים בהר ציון" וגו':

ב אף בערי מקלט הוא אומר [\(דברים יט-ח\)](#) "אם ירחיב ה' אלהיך את גבולך" [\(דברים יט-ט\)](#) "ויספת לך עוד שלש ערים" וגוי ומעולם לא היה דבר זה. ולא צוה הקב"ה לתוהו. אבל בדברי הנביאים אין הדבר צריך ראייה שכל הספרים מלאים בדבר זה:

ג ואל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מחיה מתים וכיוצא בדברים אלו. אין הדבר כך. שהרי רבי עקיבא חכם גדול מחכמי משנה היה. והוא היה נושא כליו של בן כוזיבא המלך. והוא היה אומר עליו שהוא המלך המשיח. ודימה הוא וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח. עד שנהרג בעונות. כיון שנהרג נודע להם שאינו. ולא שאלו ממנו חכמים לא אות ולא מופת. ועיקר הדברים ככה הן. שהתורה הזאת חוקיה ומשפטיה לעולם ולעולמי עולמים. ואין מוסיפין עליהן ולא גורעין מהן. [וכל המוסיף או גורע, או שגילה פנים בתורה והוציא הדברים של מצוות מפשוטן הרי זה בוודאי רשע ואפיקורוס.]:

ד ואם יעמוד מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצות כדוד אביו. כפי תורה שבכתב ושבעל פה. ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה. וילחם מלחמות ה'. הרי זה בחזקת שהוא משיח. אם עשה והצליח [וניצח כל האומות שסביבו] ובנה מקדש במקומו. וקבץ נדחי ישראל הרי זה משיח בודאי.

[ואם לא הצליח עד כה או נהרג. בידוע שאינו זה שהבטיחה עליו תורה. והרי הוא ככל מלכי בית דוד השלמים הכשרים שמתו. ולא העמידו הקדוש ברוך הוא אלא לנסות בו רבים. שנאמר [\(דניאל יא-לה\)](#) "ומן המשכילים יכשלו לצרוף בהם ולברר וללבן עד עת קץ כי עוד למועד". אף ישוע הנוצרי שדימה שיהיה משיח ונהרג בבית דין. כבר נתנבא בו דניאל. שנאמר [\(דניאל יא-יד\)](#) "ובני פריצי עמך נשאו להעמיד חזון ונכשלו". וכי יש מכשול גדול מזה: שכל הנביאים דיברו שהמשיח גואל ישראל ומושיעם. ומקבץ נדחיהם ומחזק מצוותן. וזה גרם לאבד ישראל בחרב. ולפזר שאריתם ולהשפילם. ולהחליף התורה. ולהטעות רוב העולם לעבוד אלוה מבלעדי ה'. אבל מחשבות בורא עולם אין כוח באדם להשיגם. כי לא דרכינו דרכיו ולא מחשבותינו מחשבותיו. וכל הדברים האלו של ישוע הנוצרי, ושל זה הישמעאלי שעמד אחריו אינן אלא ליישר דרך למלך המשיח ולתקן]

(ויתקן) את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד שנאמר [\(צפניה ג-ט\)](#) "כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד":

[כיצד. כבר נתמלא העולם כולו מדברי המשיח. ומדברי התורה ומדברי המצוות, ופשטו דברים אלו באיים רחוקים, ובעמים רבים ערלי לב. והם נושאים ונותנים בדברים אלו. ובמצוות התורה אלו אומרים מצוות אלו אמת היו. וכבר בטלו בזמן הזה. ולא היו נוהגות לדורות. ואלו אומרים דברים נסתרות יש בהם. ואינן כפשוטן. וכבר בא משיח. וגילה נסתריהם. וכשיעמוד המלך המשיח באמת. ויצליח וירום וינישא מיד הם כולן חוזרין ויודעים ששקר נחלו אבותיהם. ושנביאיהם ואבותיהם הטעו.]

א אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם. או יהיה שם חידוש במעשה בראשית. אלא עולם כמנהגו נוהג. וזה שנאמר בישעיה [\(ישעיה יא-ו\)](#) "וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ" משל וחידה. ענין הדבר שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי עכו"ם המשולים כזאב ונמר. שנאמר [\(ירמיה ה-ו\)](#) "זאב ערבות ישדדס ונמר שוקד על עריהם". ויחזרו כולם לדת האמת. ולא יגזלו ולא ישחיתו. אלא יאכלו דבר המותר בנחת עם ישראל. שנאמר [\(ישעיה יא-ז\)](#) "ואריה כבקר יאכל תבן". וכן כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח הם משלים. ובימות המלך המשיח יודע לכל לאי זה דבר היה משל. ומה ענין רמזו בהן:

ב אמרו חכמים אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד. יראה מפשוטן של דברי הנביאים. שבתחילת ימות המשיח תהיה מלחמת גוג ומגוג. ושקודם מלחמת גוג ומגוג יעמוד נביא לישר ישראל ולהכין לבם. שנאמר [\(מלאכי ג-כג\)](#) "הנה אנכי שולח לכם את אליה" וגו'. ואינו בא לא לטמא הטהור. ולא לטהר הטמא. ולא לפסול אנשים שהם בחזקת כשרות. ולא להכשיר מי שהוחזקו פסולין. אלא לשום שלום בעולם. שנאמר [\(מלאכי ג-כד\)](#) "והשיב לב אבות על בנים". ויש מן החכמים שאומרים שקודם ביאת המשיח יבא אליהו. וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו. שדברים סתומין הן אצל הנביאים. גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו. אלא לפי הכרע הפסוקים. ולפיכך יש להם מחלוקת בדברים אלו. ועל כל פנים אין סדור הויית דברים אלו ולא דקדוקיהן עיקר בדת. ולעולם לא יתעסק אדם בדברי ההגדות. ולא יאריך במדרשות האמורים בענינים אלו וכיוצא בהן. ולא ישימם עיקר. שאין מביאין לא לידי יראה ולא לידי אהבה. וכן לא יחשב הקצין. אמרו חכמים תפח רוחם של מחשבי הקצים. אלא יחכה ויאמין בכלל הדבר כמו שבארנו:

ג בימי המלך המשיח. כשתתישב ממלכתו ויתקבצו אליו כל ישראל. יתייחסו כולם על פיו ברוח הקודש שתנוח עליו. שנאמר [\(מלאכי ג-ג\)](#) "וישב מצרף ומטהר" וגו'. ובני לוי מטהר תחילה ואומר זה מיוחס כהן וזה מיוחס לוי. ודוחה את שאינן מיוחסין לישראל. הרי הוא אומר [\(עזרא ב-סג\)](#) "ויאמר התרשתא להם" וגו' [\(עזרא ב-סג\)](#) "עד עמוד כהן לאורים ולתומים". הנה למדת שברוח הקודש מייחסין המוחזקין ומודיעין המיוחס. ואינו מייחס ישראל אלא לשבטיהם. שמודיע שזה משבט פלוני וזה משבט פלוני. אבל אינו אומר על שהן בחזקת כשרות זה ממזר וזה עבד שהדין הוא שמשפחה שנטמעה נטמעה:

ד לא נתאוו החכמים והנביאים ימות המשיח. לא כדי שישלטו על כל העולם. ולא כדי שירדו בעכו"ם. ולא כדי שינשאו אותם העמים. ולא כדי

לאכול ולשתות ולשמוח. אלא כדי שיהיו פנויין בתורה וחכמתה. ולא יהיה להם נוגש ומבטל. כדי שיזכו לחיי העולם הבא. כמו שביארנו בהלכות תשובה:

[ה](#) ובאותו הזמן לא יהיה שם לא רעב ולא מלחמה. ולא קנאה ותחרות. שהטובה תהיה מושפעת הרבה. וכל המעדנים מצויין כעפר. ולא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד. ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים וישיגו דעת בוראם כפי כח האדם. שנאמר [\(ישעיה יא-ט\)](#) "כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים":

נשלמו הלכות מלכים והחבור כולו. ברוך שאמר. והיה העולם בפרטו ובכללו: נגמר ספר ארבעה עשר והוא ספר שופטים. הלכותיו חמש. ופרקיו אחד ושמונים: הלכות סנהדרין ששה ועשרים פרקים. הלכות עדות שנים ועשרים פרקים. הלכות ממרים שבעה פרקים. הלכות אבל ארבעה עשר פרקים. הלכות מלכים שנים עשר פרקים: כל הלכות הספר בכללו שלשה ושמונים. והפרקים תתקפ"ב:

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם